

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

**POLİTİK KONJONKTÜR TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE'DE GENEL SEÇİM DÖNEMLERİNDE
GELİRLER POLİTİKASI UYGULAMALARI (1987-2018)**

Yüksek Lisans Tezi

Nur BİNGÖL

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

**POLİTİK KONJONKTÜR TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE'DE GENEL SEÇİM DÖNEMLERİNDE
GELİRLER POLİTİKASI UYGULAMALARI (1987-2018)**

Yüksek Lisans Tezi

Nur BİNGÖL

Danışman: Prof. Dr. Ahmet YILMAZ

İstanbul- 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TEORİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS
öğrencisi Nur Bingöl'nün POLİTİK KONJONKTÜR TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE'DE GENEL SEÇİM DÖNEMLERİNDE GELİRLER POLİTİKASI
UYGULAMALARI (1987-2018) adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.08.2019
tarih ve 2019-26/2 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek
Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 04/09/2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1. Tez Danışmanı Prof. Dr. AHMET YILMAZ	
2. Jüri Üyesi Prof. Dr. SUAT OKTAR	
3. Jüri Üyesi Prof. Dr. HAMDİ GENÇ	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Nur BİNGÖL
Anabilim Dalı	: İktisat
Program	: İktisat Teorisi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ahmet YILMAZ
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Ağustos 2019
Anahtar Kelimeler	: Politik Konjonktür Teorileri, Seçim Ekonomisi

ÖZET

POLİTİK KONJONKTÜR TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE GENEL SEÇİM DÖNEMLERİNDE GELİRLER POLİTİKASI UYGULAMALARI (1987-2018)

Politik konjonktür dalgalanmaları teorileri, hükümetin seçim döneminde, ekonomi politikası araçlarını yeniden seçilme gayesiyle kullanmasıyla ortaya çıkan ekonomik dalgalanmaları ifade etmektedir. Seçim dönemlerinde iktidar partisi, çeşitli genişletici politikalarla ekonomide olumlu bir durum yaratarak yeniden seçilmek üzere politikalar uygulamaktadır.

Politik konjonktür dalgalanmaları teorisinde; seçmenleri ve siyasi partileri çeşitli özellikleri itibariyle tasniflenmekte, bunlar üzerine dört model inşa etmektedir. Geleneksel fırsatçı ve partizan modellerin ardından rasyonel bekleyişler teorisine birlikte genişleyen literatüre rasyonel fırsatçı ve rasyonel partizan modeller ilave edilmiştir.

Hükümetler, seçim dönemlerinde, kısa süreli de olsa ekonomiyi canlandırmak çevrim yaratabilmek adına, para, maliye ve gelirler politikaları ile döviz kuru uygulamaları kullanılabilir. Çalışmamızın konusunu oluşturan gelirler politikası uygulaması ise diğer politika araçlarından farklı olarak kaynak tahsisi ve gelirin oluşum sırasındaki dağıtımıyla ilgilidir. Gelirler politikaları; tarımsal desteklemeler, ücret ve fiyat kontrolleri ve asgari ücret düzenlemeleri yollarıyla uygulanabilmektedir.

Gelirler politikaları, gelirin henüz oluşumu sırasında üretim faktörlerinin gelirden aldığı paya müdahale ederek ekonomide etkin kaynak dağılımını sağlamayı hedeflemektedir.

Bu alışmada, Türkiye'nin liberasyon sürecine girmesinden sonra gerçekleşen 1987-2018 yılları arasındaki dokuz milletvekili genel seçimleri tek tek incelenmiş; söz konusu seçimlerde uygulanan gelirler politikaları araçları itibariyle ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda; bazı seçim dönemlerinde, seçim ekonomisi uygulamalarına başvurulmadığı; bazı dönemlerde ise hükümetin ekonomik koşullar elverişsiz olsa dahi; yeniden seçilmek amacıyla gelirler politikası uygulamalarına başvurduğu gözlemlenmiştir. Seçim döneminde çok yakın tarihlerde yapılan düzenleme ve iyileştirmelerle politik konjonktür teorileri kapsamında ifade edilen seçmenlerin miyopluğu, asimetrik enformasyon gibi olgulardan sıkça yararlanıldığı görülmüştür.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Nur Bingöl
Field : Economics
Programme : Economic Theory
Supervisor : Prof. Dr. Ahmet Yılmaz
Degree Awarded and Date : Master – August 2019
Keywords : Political Business Cycles

ABSTRACT

DURING THE PERIOD OF GENERAL ELECTIONS IN TURKEY INCOME POLICY IMPLEMENTATIONS CONJONCTUREL THEORIES (1987-2018)

Political business cycle theories, implements of economy politics are by government with the aim of to be re-elected causes economic fluctuating during the electoral period. During the election period, the ruling party manipulates the voter behaviors by various expansionary economy policies for being re-elected.

Political business cycle theory literatures various characteristics of voters and political parties classified as four models are built on them. After traditional opportunistic and partisan models, rational opportunistic and rational partisan models have been added to the expanding literature with the theory of rational expectations.

During the election period governments can use tough for a short term; money, fiscal and incomes policy and exchange rate implementations for reviving the economy. The application of incomes policies, which constitute the subject of our study, is related to resource allocation and distribution of income unlike other instruments. Income policies aim to provide effective income distribution in the economy by ivtervening in the share of production factors in income during the formation of revenue.

In this study; between 1987-2018 after liberalization in Turkey on nine deputies in the general election has been income policy tools used in these elections individually examined. As a result of the study, it has been observed that in some election periods, election economies applications were not applied and in some periods, although the economic conditions were unsuitable incomes policy applications were applied by the government for re election. With the arrangements and improvements made close to the election period has been benefited from myopic voters and information asymmetry phenomenon's.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO LİSTESİ	vii
GRAFİK LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

POLİTİK KONJONKTÜR DALGALANMALARI TEORİSİ

1.1. Teorinin Temelleri	6
1.2. Geleneksel Yaklaşımlar	8
1.2.1. Geleneksel Fırsatçı Yaklaşım	9
1.2.2. Geleneksel Partizan Yaklaşım	13
1.3. Modern Modeller	17
1.3.1. Modern Fırsatçı Modeller	18
1.3.2. Modern Partizan Modeller	24
1.4. Türkiye’de Politik Konjonktür Dalgalanmaları Konusunda Yapılan Çalışmalar	26

İKİNCİ BÖLÜM

GELİRLER POLİTİKASI: KAPSAMI, ARAÇLARI

2.1. Gelirler Politikası Tanımı ve Kapsamı	35
2.2. Gelirler Politikası Türleri	38
2.2.1. Kanuni Gelirler Politikası	38
2.2.2. Gönüllü Gelirler Politikası	39

2.3. Gelirler Politikası Araçları	39
2.3.1. Doğrudan Kontrol Araçları	40
2.3.1.1. Ücret ve Fiyat Dondurulması	40
2.3.1.2. Ücret ve Fiyat Kılavuzluğu	40
2.3.2. Dolaylı Kontrol Araçları	40
2.3.2.1. Endeksleme Politikaları	41
2.3.2.2. Vergilemeye Dayanan Gelirler Politikaları	42
2.4. Gelirler Politikası Uygulamaları	42
2.4.1. Gelişmiş Ülkelerde Gelirler Politikası Uygulamaları	43
2.4.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelirler Politikası Uygulamaları	44
2.4.3. Türkiye’de Gelirler Politikası Uygulamaları	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE GENEL SEÇİMLERDE UYGULANAN GELİRLER POLİTİKALARI (1987-2018)

3.1. 29 Kasım 1987 Seçimleri	47
3.1.1. Tarımsal Destekleme Politikaları	51
3.1.2. KİT Fiyat Politikaları	53
3.1.3. Asgari Ücret Uygulamaları	53
3.2. 20 Ekim 1991 Seçimleri	55
3.2.1. Tarımsal Destekleme Politikaları	56
3.2.2. KİT Fiyat Politikaları	57
3.2.3. Asgari Ücret Uygulamaları	57
3.3. 24 Aralık 1995 Seçimleri	f58
3.3.1. Tarımsal Destekleme Politikaları	59
3.3.2. KİT Fiyat Politikaları	61
3.3.3. Asgari Ücret Uygulamaları	62
3.4. 18 Nisan 1999 Seçimleri	62
3.4.1. Tarımsal Destekleme Politikaları	64
3.4.1.1. KİT Fiyat Politikaları	65
3.4.3. Asgari Ücret Uygulamaları	65

3.5. 3 Kasım 2002 Seçimleri	67
3.5.1. Tarımsal Destekleme Politikaları	68
3.5.2. KİT Fiyat Politikaları	70
3.5.3. Asgari Ücret Uygulamaları	70
3.6. 22 Temmuz 2007 Seçimleri	71
3.6.1. Tarımsal Destekleme Politikaları	72
3.6.2. KİT Fiyat Politikaları	74
3.6.3. Asgari Ücret Uygulamaları	75
3.7. 12 Haziran 2011 Seçimleri	75
3.7.1. Tarımsal Destekleme Politikaları	77
3.7.2. KİT Fiyat Politikaları	79
3.7.3. Asgari Ücret Uygulaması	79
3.8. 7 Haziran 2015 Seçimleri	80
3.8.1. Tarımsal Destekleme Politikaları	82
3.8.2. KİT Fiyat Politikaları	83
3.8.3. Asgari Ücret Uygulaması	84
3.9. 24 Haziran 2018 Seçimleri	85
3.9.1. Tarımsal Destekleme Politikaları	86
3.9.2. KİT Fiyat Politikaları	87
3.9.3. Asgari Ücret Uygulaması	87
3.10. Türkiye’de 1987-2018 Döneminde Gelirler Politikası Uygulamalarının Genel Değerlendirmesi	88
3.11. Türkiye’nin 1987-2018 Yılları Arasında Ekonomik Büyüme Konjonktürü	100
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	110

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1 Politik Konjonktür Teorileri Modelleri	8
Tablo 2 Siyasi Partilerinin Politika Hedefleri	15
Tablo 3 Ekonomideki Bireylerin Öncelikleri	16
Tablo 4 Tarımsal Ürün Ortalama Alım Fiyatlarındaki Artış Oranı	52
Tablo 5 Ulusal Düzeyde Sanayi Kesimi Asgari Ücret Tespitleri (1981-1988)	54
Tablo 6 Ulusal Düzeyde Tarım Kesimi Asgari Ücret Tespitleri (1981-1988)	54
Tablo 7 Tarımsal Ürün Ortalama Alım Fiyatlarındaki Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)	56
Tablo 8 1989 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri	58
Tablo 9 Belirli Tarım Ürünlerinin Dönemler İtibariyle Üretim Miktarları (Bin Ton)	59
Tablo 10 Yıllar İtibariyle Yapılan Destekleme Alımlarının Toplam Üretime Oranı (%)	60
Tablo 11 1991 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri	62
Tablo 12 Belirli Tarımsal Ürünlerin Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)	64
Tablo 13 1995 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri	66
Tablo 14 Belirli Tarımsal Ürünlerin Fiyatlarının Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)	69
Tablo 15 1990 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri	70
Tablo 16 Belirli Tarımsal Ürünlerin Fiyatlarının Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı	72
Tablo 17 2007 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri	75

Tablo 18	Belirli Tarımsal Ürünlerin Fiyatlarının Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı	78
Tablo 19	2011 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri	80
Tablo 20	2014 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri	85
Tablo 21	2016 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri	88
Tablo 22	Reel Ücret İndeksleri ve Ücret/ Katma Değer (W/Y) Oranları	89
Tablo 23	1988-1998 Yılları Arasında Başlıca Bölüşüm Göstergeleri	91
Tablo 24	Destekleme Alımlarının (DA) Tarımsal Katma Değere (TKD) Oranı (%) ve Görelî Destekleme Fiyatları (İndeks Sayıları Arasındaki Oranlar)	92
Tablo 25	1997-2002 Döneminde Başlıca Bölüşüm Göstergeleri	94

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No

- Grafik 1:** Türkiye’de 1980-2003 Yılları Arasında Tarıma Verilen Destekler ve Tarımsal Katma Değerdeki Gelişmeler* 95
- Grafik 2:** 1993-2003 Yıllarında Tarım Sektörüne Verilen Desteklerin GSMH İçindeki Payı (%) 96
- Grafik 3:** 2003-2015 Döneminde Tarımsal Ürün Üreticilerine Yapılan Ödemelerin Bütçedeki Payı (%) 97
- Grafik 4:** 1999-2018 Yılları Arasında Reel Asgari Ücretin Milli Gelir İçindeki Payı (%) 99
- Grafik 5:** Türkiye’de 1985-2017 Yılları Arasında GSMH’nin Büyüme Oranı (%).. 100

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğruyol Partisi
EKK	: En Küçük Kareler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HP	: Halkçı Parti
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PBC	: Politik Konjonktür Dalgalanmaları
RP	: Refah Partisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMMOB	: Türkiye Mühendisler Mimarlar Odası Başkanlığı
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

GİRİŞ

İktisat ve siyaset arasındaki ilişkinin en görünür olduğu dönemlerden birisi, seçim dönemleridir. Demokratik sistemlerde seçimle iktidara gelmek isteyen siyasi partiler, seçim dönemlerinde halkın oyunu alabilmek için bir dizi vaat ve söylemde bulunurlar. Hükümetin yeniden seçilmek için iktisat politikası araçlarıyla ekonomiye müdahale etmesi ise seçim ekonomisi olarak tanımlanmaktadır.

Seçmenler, uzun vadeli sonuçları öngöremediklerinden dolayı, siyasal tercihlerini yaparken kendilerine kısa vadede yarar sağlayan politika beklentisi içinde olup, politikacıların popülist eylemlerini destekleme eğilimde olmaktadır. Seçim ekonomisi politikaları, genelde faydası yalnız seçim döneminde gözlemlenebilen; geçici, suni iyileşmeleri meydana getirmektedir.

Seçim yılları öncesinde seçmen tercihlerini kendi lehine kullanmak üzere politikacıların yüksek miktarda kamu kaynağı kullandığı bu dönemde; seçmenlerin ve politikacıların politik miyopluğunun da etkisiyle, kamu maliyesi ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği, para politikasında istikrar gibi unsurlar ikinci planda kalmaktadır. Söz konusu politika araçlarının seçim öncesinde ekonomide toplam talebi canlandırarak işsizliğin düşürülmesi ve ekonominin canlandırılarak büyümenin sağlanması amacıyla kullanılmaktadır. Oysa her dönem, ekonominin mevcut hali, genişletici politika uygulamalarına hazır olmayabilir. Bu nokta, seçim ekonomisi uygulamaları ile refah devlet uygulamaları arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

Seçim dönemlerinde kullanılacak olan politika araçları her ülkenin iç dinamiklerine göre farklılık gösterebilmekte ancak politikalar maliye ve para politikasını, gelirler politikası araçlarını ve döviz kuru uygulamaları olarak sıralanabilir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi, seçmenlerin bilgi düzeyi, ekonominin temel makroekonomik göstergelerinin durumu, seçim döneminde uygulanacak politika araçları setini belirlemede önem arz etmektedir.

Seçim ekonomisi literatüründe makroekonomik çevrimler ve makroekonomik göstergeler, iktidarın yönelimleri ve seçim hedefleri doğrultusunda şekillenmekte, ekonomik çevrimi izah etmenin yolu, iktidarın davranışlarının analiz edilmesinden

geçmektedir. Bu bağlamda *Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi*, ekonomide meydana gelen dalgalanmaların oluşum sebeplerini, seçim dönemleri ekseninde ele almaktadır. Seçim zamanı ekonomiye yapılan politik kaynaklı ekonomik müdahalenin yol açtığı ekonomik sonuçlar bu teorilerle incelenmektedir.

Politik konjonktür dalgalanmaları teorisi, oldukça geniş bir teoridir. Seçmenlerin ve iktidarın çeşitli özelliklerine göre tasvir edildiği literatür, rasyonel bekleyişler teorisinden sonra da gelişimini sürdürmüştür.

Geleneksel politik konjonktür dalgalanmaları teorisi, fırsatçı ve rasyonel modellerden oluşmaktadır. Fırsatçı teorisinin temelinde, seçmenlerin miyop ve bilgisiz olduğu, bekleyişlerin ise rasyonellikten uzak olduğu varsayımı bulunmaktadır. Fırsatçı modelde tanımlanan politikacıların en mühim özelliği ise; diğer siyasi partilerdeki politikacılarla aralarında ideolojik farklar bulunmamasıdır. Politika uygulamak üzere seçilen partilerin, farklı ideolojik görüşleri bulunmamakta, yalnızca fırsatçı güdüler taşıdıklarından dolayı, münhasıran seçilmek için politika uygulamaktadırlar.

Partizan politik konjonktür teorisi modellerinde ise siyasi partiler ideolojik kaygılarla hareket etmekte; belirli bir ideolojiye sahip seçmenleri hedef almakta ve o kitlenin oyunu almak için politikalar uygulamaktadır. Geleneksel partizan modelde, seçmenler miyop ve bekleyişlerde naiftir. Bu nedenle tıpkı geleneksel fırsatçı modeldeki gibi sistematik olarak aldatılmaya müsaittir. İdeolojik olarak, sağ partiler, enflasyonu düşürmeye yönelik politikalar uygularken; sol partiler, işsizliği düşürmeye yönelik politikalar uygulamaktadır. Bunun nedeni, hedefledikleri seçmen kitlesiyle ilintilidir. Geleneksel teoride geçerli olan kısa dönemli Phillips eğrisi enflasyon ve işsizlik arasındaki değiş-tokuşu (trade off) ifade etmek için kullanılmaktadır.

Rasyonel bekleyişler teorisinden sonra gelişimi bir süre yavaşlayan politik konjonktür dalgalanmaları literatürü, rasyonel bekleyişlerin dâhil edildiği modellerle gelişimini sürdürmüştür. Zira seçmenlerin rasyonel olduğu durumlarda dahi –sistematik olmasa da- ekonomide çevrimler yaratılabilmektedir. Rasyonel bekleyişler teorisinden sonraki modellerde seçmenler, politikacıları yetkinliklerine, yeteneklerine göre değerlendirmektedirler. Yeteneğin tanımı ise; siyasi parti liderinin liderlik vasfı, az

kamu kaynağı ile çok hizmet sunabilmek, daha az vergi toplayarak daha çok genişletici harcama yapabilmek gibi pek çok farklı şekillerde görülmektedir.

Rasyonel modeller, beklentiler nedeniyle çevrimler yaratılması imkânını asimetric enformasyon olgusu üzerinden de tanımlayabilmektedirler. Buna göre, siyasi partilerle seçmenler arasındaki asimetric enformasyon; seçmenlerin, yeteneği algılama konusunda yanılmasına; böylelikle seçimlerinin manipüle edilmesine yol açabilmektedir.

Rasyonel fırsatçı modelde; seçmenler, iktidarı yeteneğine göre değerlendirerek oy vermektedirler. Seçmenler rasyonel olduğundan çevrimlerin düzeyi kısa vadeli olmakta ve ekonomi tekrar eski seviyesine dönmektedir. Rasyonel partizan modelde ise; siyasi partiler arasındaki ideoloji farkı; hangi partinin iktidara geleceğini bilmeyen seçmen için sürpriz olmakta ve bu belirsizlik enflasyon ve işsizlik konusunda da bilinmezliğe neden olmaktadır. Modelde ücret ve fiyatlar yapışkan nitelikte tanımlandığından; enflasyon ve işsizlik konusundaki belirsizlik sözleşmelere yansımakta ve ücret- fiyat ayarlamaları yapılanaya dek; ekonomide çevrim yaratılmış olmaktadır.

Politik konjonktür teorileriyle ilgili önemli bir nokta; Phillips eğrisi değiş-tokuşunun (trade-off) geçerli olduğu ekonomilerde partilerin iyileştirmeyi hedefledikleri makroekonomik göstergesi, bir diğerinin bozulması pahasına uygulamalarını ifade etmektedir. Teorinin gelişim sürecinde, pek çok dünya ülkesi için araştırma yapılmış ve çeşitli bulgulara rastlanmıştır. Gelişmiş ülkelerde, halkın sosyo-ekonomik düzeyinin yüksek olması, sosyal devlet uygulamalarının yasalarla güvence altına alınmış olması, demokratik sistemin yerleşmiş olması, bireylerin oylama davranışları üzerinde belirleyici olmaktadır. Refah seviyesinin yüksek olduğu ekonomilerde, devlet mekanizmalarının işleyişinin hükümetten ziyade kanunlarla belirlendiği ülkelerde siyasi partilerden beklentilerin düşük olması, seçimlerle yapılacak reformlara ihtiyaç duyulmaması nedeniyle, seçimlere katılma oranının dahi düşük olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, seçmenlerin ekonomik ve sosyal durumunda önemli değişikliklere yol açmayan seçimler, ekonomide de büyük çevrimler yaratmamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise; küreselleşmenin etkisiyle büyüme hızla gerçekleşebilirken, büyümeden toplumun kesimlerinin aldıkları pay, ülkede hâkim olan sosyal yapı, toplumun tümünü memnun edecek biçimde gelişmemektedir. Bu nedenle, seçim dönemi uygulanan politikalar, *toplumun dezavantajlı gruplarının sosyo-ekonomik durumunun iyileştirilmesi amacıyla siyasi gücün kullanılması* şeklinde de görülebilmektedir.

Phillips eğrisi analizi ise enflasyon ve işsizlik arasındaki ters ilişkiyi ifade etmekte iken; az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde bazen hem enflasyon hem işsizlik artabilmektedir. Böylesi bir durumda; teorideki tüm varsayımlar geçerli olmamakla beraber, belirli özellikler devam etmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu duruma göre; sağ veya sol partinin öncelik verdiği makroekonomik gösterge değişebilmektedir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan gelirler politikası ise; temelde, gelirin henüz oluştuğu sırada, üretim faktörlerinin gelirden alacağı paya müdahale etmekte; bölüşümü ve kaynak tahsisini, başlangıçta gerçekleştirmektedir. İkinci dünya savaşının ardından gelişmiş batı ülkelerinde, enflasyonla mücadele ve kaynak tahsisi gibi konularda para ve maliye politikalarının yetersiz kaldığı durumlarda ortaya çıkan gelirler politikası, sonrasında gelişmekte olan ülkelerde de aktif biçimde kullanılmıştır. Gelirler politikası, gönüllü ve zorunlu olarak uygulanabilmekte; diğer politika araçlarıyla birlikte kullanıldığında ise daha etkili sonuçlar verebilmektedir

Dolaylı ve dolaysız gelirler politikası araçları; enflasyonist dönemlerde gerçekleştirilen ücret ve fiyat müdahaleleri ile bir yandan bölüşüm sorununu çözmek bir yandan fiyat istikrarını tesis etmek imkânını sunmaktadır. Politika araçları her ülkenin kendi iç dinamiğine göre değişkenlik arz etmekle beraber; ücret ve fiyat kontrolleri temel uygulamadır. Tarımda yapılan destekleme alımları, tavan ve taban fiyat uygulamaları, kira kontrolleri, asgari ücret politikaları gibi uygulamalar en yaygın olanlarıdır.

Gelirler politikası, bölüşümden görece az pay alan ekonomik grupları, belli sektörleri hedef alarak uygulanabildiğinden, para ve maliye politikaları gibi genel

nitelikli değildir. Seçim dönemlerinde ise, iktidara gelmek isteyen siyasi partiler, gelirler politikası vasıtasıyla işçilerin, tarım sektöründe çalışanların yahut belirli bir grubun lehine politikalar uygulayarak, oy kazanmayı hedeflemektedir. Gelirler politikası uygulamaları gelirin doğrudan oluşumuna müdahale imkânı tanıdığından, sonuçları hızlıca alınan bir politika olma özelliği sebebiyle, Türkiye’de, seçim dönemlerinde kullanılmıştır.

Çalışmamızın amacı; neoliberal dönemde Türkiye’de seçim ekonomisine yönelik olarak uygulanan gelirler politikalarını incelemektir. Çalışma, üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde; politik konjonktür teorileri literatürü incelenmektedir. Politik konjonktür teorilerinin ekonomide yarattığı çevrimler ve bu çevrimleri etkileyen unsurlar her model için ayrı irdelenmiş, Türkiye’de politik konjonktür dalgalanmalarının varlığını araştıran çalışmalara literatür taraması şeklinde yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümde ise, gelirler politikası incelenmiştir. Gelirler politikası kapsamı, politikanın dolaylı ve dolaysız araçları ele alınmış, devlet tarafından uygulanması zorunlu olan yahut sosyal diyalog çerçevesinde gönüllü olarak uygulanabilen politikalar ortaya konulmuştur. Batı ülkelerinde ortaya çıkan gelirler politikalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki uygulamalarına yer verilmiş, ardından Türkiye’de mezkûr politikanın uygulama esasları ifade edilmiştir.

Son bölümde, Türkiye’de 1987- 2018 döneminde yapılan toplam dokuz milletvekili genel seçimi sırasında, tarımsal destekleme alımları, KİT fiyat kontrolleri ve asgari ücret belirlemeleri vasıtasıyla, seçim ekonomisine yönelik olarak uygulanan gelirler politikaları incelenmiştir. Gelirler politikası uygulamalarının, ekonomide politik konjonktür çevrimlerine yol açıp açmadığını değerlendirmek amacıyla, politika çıktıları üzerinden görsel veri analizi yapılmış, 1987-2018 dönemi bu uygulamalar kapsamında değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

POLİTİK KONJONKTÜR DALGALANMALARI TEORİSİ

1.1. Teorinin Temelleri

İlk kez, Arthur Burns ve Wesley Mitchell tarafından tanımlanan iş çevrimleri, toplam ekonomik faaliyette meydana gelen dalgalanmayı ifade etmektedir. Faaliyetlerini, iş dünyasında organize eden birçok ekonomide, yaklaşık aynı anda gerçekleşen durgunluklar, daralmalar, canlanmalarla bir araya gelen değişimler, döngünün yönünü ifade etmektedir. Bu daralma ve canlanmalarla devam eden döngü, periyodik değil, zamanla değişmeye müsaittir.

Bugünün siyasi tercihlerinin gelecekteki refahı etkilemesinin birçok yolu vardır. Gelecekteki sermaye stoku ve pek çok yapı, mevcut nesillerin tüketmek yerine yatırım yapmalarına bağlı olmaktadır. Ekonomik hayatın bu yönü, hükümet politikalarından etkilenmektedir. Bir başka deyişle mevcut refah, gelecekteki refahı etkilemektedir. Bu noktada hükümet tarafından uygulanan politikaların ekonomiye olan etkisi ve bu ekonomik durumun gelecek nesillere aktarımı politik iktisat literatürü içinde, politik konjonktür teorileri ekseninde önemli bir yer tutmaktadır.

1950 öncesi dönemde ortaya çıkan politik konjonktür teorileri literatürü, rasyonel bekleme teorilerinin iktisat bilimine kazandırılmasına döneminde kesintiye uğramış, 1970'li yıllardan sonra gelişimine devam etmiştir. Geleneksel modellere yönelik çalışmalar kamu kesimindeki ekonomik faaliyetler üzerinde politik kararların etkisini vurgulayan Akerman, Ben & Porath, Hubka & Obermann, MacCracken cd. 1977 ce Tufte tarafından yürütülmüştür.¹

Politik konjonktür dalgalanmaları teorilerinin ilk örneği Marksist iktisatçı Michal Kalecki tarafından yazılmıştır. ² Kalecki, 1943 yılındaki “*Political Aspects of full Employment*” isimli çalışmasında; kapitalistlerin, ekonomide hükümet müdahalesine, sosyal ve politik yönden yaratacağı değişikliklerden ötürü karşı

¹ William D. Nordhaus, *The Political Business Cycle*, **The Review of Economic Studies**, Vol.42 No:2, Apr.1975, ss.169.

² Hüseyin Özel, *Michal Kalecki ve Klasik-Marksist İktisadi Analiz*, **Hacettepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 1, 2004, ss.3

çıktıklarını ortaya koymuştur.³ Bununla beraber Kalecki, kapitalistlerin pasif bir araç olarak gördükleri devletin, ekonomideki rolü hakkında, geleneksel Marksist görüşü vurgulamıştır. Kalecki'ye göre politik konjonktür dalgalanmalarının asıl nedeni; devletin talep yönlü canlandırıcı politikalarından ziyade, baskı gruplarından gelen tam istihdamın uzun süre korunmasına yönelik baskılara yanıt aranması olarak açıklanmıştır.⁴ Nihayetinde Kalecki'ye göre; politik konjonktür dalgalanmaları, hükümetin ekonomiye katılımının bir sonucudur.

1970'lerin başından itibaren, peş peşe yaşanan petrol krizleri ve Keynesyen toplam talep politikalarının ekonomik krizleri çözmedeki yetersizliğinin ardından, çeşitli iktisat okullarınca öne sürülen teorilerin açıklık getiremediği piyasa yapısı, bit dönem geri planda kalan politik konjonktür dalgalanmaları teorisini yeniden gündeme getirmiştir. Evvelce yapılan tanımlamalardan ziyade, mevcut kriz ve değişen üretim sürecinin temel belirleyicilerinden biri olan hükümet harcamalarındaki değişikliği açıklamak için, daha kompleks bir tanımlamaya ihtiyaç duyulmuştur.

1970'li yıllardan sonra ortaya atılan politik konjonktür teorileri literatürde modern politik konjonktür teorileri olarak adlandırılmaktadır.⁵ Modern literatür, açıkça iki ayrı aşamada gelişmiştir. 1970'lerin ortalarında gelişen ilki, değiş-tokuş (*trade-off*) içeren Phillips Eğrisinden yararlanarak, hükümetlerin makroekonomik sonuçları sistematik ve tahmin edilebilir şekilde etkileyebileceği geleneksel makroekonomik modelleri kullanmaktadır. Bu bölümde Nordhaus (1975) ve Lindbeck (1976), politika yapıcıların "fırsatçı" motivasyonunu vurgulamaktadır. Politikaların kendi politika tercihleri yoktur, bu nedenle seçim zaferlerini en üst düzeye çıkaran politikaları seçmektedirler.

Hibbs (1977) ise, fırsatçı eylemler yerine, politika yapıcıların partizan motivasyonunu vurgulamaktadır. Spesifik olarak, bu görüşe göre, sol partiler sağ

³ Jayati Ghosh , *Michal Kalecki and The Economics of Development*, K.S. Jomo **Pioneers of Development Economics**, Zed Books, London,2005, ss.112.

⁴ Jerzy Osiatynski, *Collected Works of Michal Kalecki ,Capitalism: Business Cycles and Full Employment* , **Clarendon Press Oxford**, Warsaw, January, 1977. Pp. 576-57

⁵ Alberto Alesina "Macroeconomics and Politics", **NBER Macroeconomics Annual**, editor Stanley Fischer, Volume 3, (1988a), ss. 14.

partilere nazaran daha yüksek enflasyon pahasına daha düşük işsizlik oranını tercih ederken; sağ partilerde tam tersi durum geçerli olmaktadır.⁶

Literatürün ikinci aşaması 1980'lerin ortalarında, Kydland ve Prescott'un (1977) ve Barro ve Gordon'un (1983a) öncülüğünü yaptığı oyun teorik yaklaşımın makroekonomik politikaya kazandırılmasıyla, oyun teorik bir altyapı ile gelişmiştir. Bu bölümde, rasyonel bireylerin, politika yapımcıların yarattığı ekonomik çevrimi sınırladığı vurgulanmıştır.

Cukierman ve Meltzer (1986), Rogoff ve Sibert (1988), Rogoff (1990) ve Persson ve Tabellini (1990) rasyonel beklentilerle fırsatçı modeller geliştirmişlerdir. Alesina (1987) ise rasyonel bekleyişler çerçevesinde şekillenen bir partizan modeli önermektedir. Politik konjonktür teroilerine ilişkin yaklaşımları, aşağıdaki tablodaki gibi özetlemek mümkündür.

Tablo 1
Politik Konjonktür Teorileri Modelleri

Politikacılarla İlgili Varsayımlar	Seçmenler/Ekonomik Birimlerle İlgili Varsayımlar	
	Rasyonel Olmayan Davranış Rasyonel Olmayan Beklenti	Rasyonel Olmayan Davranış Rasyonel Beklenti
Fırsatçı Politikacılar	Nordhaus (1975)	Rogoff ve Sibert (1988)
Partizan İdeolojik Politikacılar	Hibbs (1977)	Alesina (1987)

Kaynak: Alberto Alesina “*Macroeconomics and Politics*”, **NBER Macroeconomics Annual**, editor Stanley Fischer, Volume 3, (1988), ss. 16.

Yukarıdaki tablo, politik konjonktür teorilerinin bir özeti niteliğinde olup, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylıca incelenecektir.

1.2. Geleneksel Yaklaşımlar

Siyasi rekabetin makroekonomik politikalar üzerindeki etkileri, sıklıkla, ekonomi dalgalanmalarına neden olmaktadır. Politikacılar arasındaki rekabette ise temelde iki motivasyon öne çıkmaktadır. İlki, yalnızca iktidar olma güdüsüyle fırsatçı

⁶ Alberto Alesina, Nouriel alesin, Gerald D. Cohen, *Political Cycles and the Macroeconomy*, The MIT Press, İngiltere, 1997, ss.2

hamleler yapmak; ikincisi ise belli bir ideolojik çerçeve içerisinde partizan politikalar yürütmek. ⁷ Bir siyasi partide bu iki motivasyonu ayırtmak güçtür zira baskınlık düzeyleri farklı olsa da, birbirlerini dışlamayan biçimde her ikisi de seçilmek için fırsatçı davranışlar sergileyebilmektedir. Bununla beraber, fırsatçı, politikacıların seçilmek dışında ayırt edilebilir bir hedefi yokken, partizan partilerin belirli hedefleri ve bu hedefe ulaşmada kullanabilecekleri araç seti mevcuttur. ⁸

1.2.1. Geleneksel Fırsatçı Yaklaşım

Modern politik konjonktür dalgalanmaları teorisinin öncüsü kabul edilen William Nordhaus ‘un 1975 yılında kaleme aldığı “The Political Business Cycles” adlı çalışma, teoriye önemli altyapı kazandırmıştır. Bu model, belli varsayımlar üzerine inşa edilmiştir.

İlk varsayım; Nordhaus ‘un siyasi iş döngüsünde tanımlanan politikacılar sadece kazanma güdüsüyle motive olmuşlardır ve siyasi partiler birbirine tıpatıp benzemektedir, onları birbirinden ayıran farklı ideolojik kaygılar yoktur. ⁹ Parti benzerliğinin olduğu bu modelde, rakipler, birbirinin politikalarını kopyalayabilmekte ve bu sayede diğer partilerin seçmen kitlesini de kendi tarafına çekebilmektedir. ¹⁰

İkinci varsayım; ekonomide işsizlik ve enflasyon arasında değiş-tokuş yapılması gerektiği varsayan Phillips Eğrisi kullanılarak seçmenler manipüle edilebilir ve Phillips Eğrisi üzerinde belirlenen bir işsizlik-enflasyon değiş-tokuşu ile seçim dönemleri öncesi ve sonrasında yapılacak ayarlamalarla ekonomiye yön verilebilir.

Diğer bir varsayım; seçmenler, adaptif bekleyişlere sahip miyop kimselerdir. Modelde ifade edilen seçmenlerin naif olması sistematik olarak aldatılabileceklerini; miyop olmaları ise bir partinin iktidar süresince sergilemiş olduğu görünüm ve

⁷ Alberto Alesina, James Mirrlees, Manfred J.M. Neumann, *Politics and Business Cycles in Industrial Democracies*, **Economic Policy**, Vol 4, No 8, April 1989, ss.59.

⁸ Alberto Alesina, *a.g.e.* ss. 14.

⁹ William D. Nordhaus, *The Political Business Cycle*, **The Review of Economic Studies**, Vol.42 No:2, Apr.1975, ss.173.

¹⁰ Stefan Krause, Fabio Mendez, *Policy Maker’s Preferences, Party Ideology and The Political Business Cycle*, *Southern Economic Journal*, 71(4), April 2005, ss.18.

gerçekleştirdiği faaliyetlerden ziyade seçimden önceki yılda gözlemlenen ekonomik gidişat ve makroekonomik göstergeleri dikkate alıyor olduklarını ifade etmektedir.¹¹

Nordhaus'a göre, hane halkları, makroekonomik değişimleri görmezden gelmektedirler. Politika yapıcıların nesnel olasılıklara göre ne kadar iyi ya da kötü yaptıklarını bilmedikleri için, seçmenler, siyasi kararlarında geçmiş deneyimlere güvenmektedirler.¹²

Modelde seçim zamanlaması dışsal olarak belirlenmektedir. Hükümetin seçim zamanlamasına yönelik bir müdahalesi mümkün görülmemektedir. Yine politikacılar, para ve maliye politikası araçlarını manipüle edebilmektedir.¹³

Nordhaus modelinde temel nokta, işsizlik ve enflasyon arasındaki değiş-tokuştur ve sadece bu iki göstergenin araç olarak kullanılması yoluyla ekonomi manipüle edilebilmektedir. Nordhaus'a göre, seçmenlere sunulan bilgilerin kapsamı genişletildiğinde, seçmenler ekonomi politikalarının doğasını kavrayabilmektedir. Taraflar arasında bilginin paylaşımı kolay, işlem maliyeti düşük olduğunda, çevrimler ortadan kalkacaktır. Öte yandan, her bir seçmenin ücretler, fiyat, enflasyon, işsizlik gibi makroekonomik göstergelere ilişkin analizleri bilmesi, bu bilgileri derleyip analiz etmesi mümkün görülmediğinden, çevrimler olası görünmektedir.

Modele göre, yegâne gayesi iktidar olan hükümet, seçim tarihlerinde anormal derecede elverişli ekonomik koşullar yaratma amacıyla ekonomik politikaları kullanmakta ve buda ekonomik çıktılarda politik nedenli bir çevrime işaret etmektedir.¹⁴ Seçim dönemi uygulanan genişlemeci ve enflasyonist politikaların faturası seçimden sonraki dönemde sıkı politikalarla ödenmeye çalışılmaktadır. Böylece seçim öncesi politik kaygılarla canlandırılan piyasada, seçim sonrasında durgunluk gözlemlenmektedir.¹⁵ Bir sonraki seçim yaklaşana dek işsizlik oranı, seçim arifesinde görülen noktaya kadar azalacaktır. Sonrasında tekrar aynı döngü yaşanacaktır.

¹¹ William D. Nordhaus, *The Political Business Cycle*, **The Review of Economic Studies**, Vol.42 No:2, Apr.1975, ss.185.

¹² William D. Nordhaus, *a.g.e.*, ss.5.

¹³ Alberto Alesina, Gerald D. Cohen, Nouriel Roubini, *a.g.e.*,ss. 1- 30.

¹⁴ Douglas A. Hibbs, *Partisan Theory After Fifteen Years*, **European Journal of Political Economy**, Vol: 8, 1992, ss. 361.

¹⁵ Allan Drazen, *The Political Business Cycle After 25 Years*, University of Maryland, Hebrew University of Jerusalem and **NBER Macroeconomics Annual**, Vol. 15, January 2001, ss.80

Sistematik olarak bu döngünün tekrarlanmasında bir engel yoktur. Çünkü bireyler sistematik olarak aldatılmaya müsaittir.¹⁶

Nordhaus modeli birkaç önemli sonuca ulaşmıştır:

- Mevcut hükümet, seçim öncesi ekonomiyi uyaran genişletici politikalar uygulamakta ve bunun için beklentilerle genişletilmiş Phillips Eğrisi üzerinde, seçmenleri tahmin edecek bir seviye belirlenmelidir.
- Seçimlerden hemen önce uygulanan genişletici politikalar enflasyona neden olmaktadır.
- Seçimden önceki politikalar nedeniyle ortaya çıkan enflasyon, seçimden sonra daraltıcı politikalar ile giderilmeye çalışılmakta ve bu politikalar durgunluk yaratmaktadır.
- Ekonomi, enflasyon yanlılığı sergilemekte, bir başka deyişle; enflasyon, sosyal optimuma tercih edilmektedir.¹⁷

Seçimlerden hemen önce işsizliği düşürücü politikalar uygulanmasının oldukça makul bir açıklaması vardır. Enflasyon ve işsizlik göstergeleri düşünüldüğünde, hane halkları, işsizlik oranına daha fazla duyarlıdır. Bireyler, ekonominin bütününe dikkate almak yerine kendi deneyimlerinden yola çıkma eğilimindedirler ve enflasyondan ziyade işsizliğin algılanması, şüphesiz, daha kolaydır. Ayrıca, işsizlik oranı döngüsel koşulların en iyi göstergesidir.

Nordhaus tarafından kurulan modelde, ekonomi yapısının tanımlanmasında ve burada bahsi geçen makroekonomik göstergelerin algılanıp analiz edilmesinde bireylerin bilgisizliği modelin son derece önemli bir unsurudur. Ekonomide meydana gelen bozulmalar konusunda seçmenler için şayet ikna edici bir açıklama bulunmuyorsa doğrudan hükümet sorumlu tutulacaktır. Ancak ideal hükümet performansın ölçümünde

¹⁶ William D. Nordhaus, *a.g.e.*, ss.23.

¹⁷ Alberto Alesina, Gerald D. Cohen, Nouriel Roubini, *a.g.e.*,ss. 1- 30

objektif bir kriter bulunmadığından seçmenlerin, hükümeti değerlendirilmesinde yanılmaları kuvvetle muhtemeldir.¹⁸

Muhalefet partisinin yöneltmiş olduğu seçim vaatleri ve projeler seçmenler tarafından akla yatkın bulunmadığında da bu durum iktidar partisinin seçim şansını artıracaktır. Burada da seçmenler önceki döneme ve bilhassa seçimden önceki son yıla bakarak değerlendirme yapmaktadırlar. Hükümetin iktidarda kalma süresi şayet uzunsa, seçmen-parti bağlılığında önemli bir süreklilik olacak, bu da mevcut iktidarın seçilme şansını artıracaktır.

Siyasi partiler ise sadece yeniden seçilmek ile ilgilenmektedir modelin temel varsayımı siyasi partilerin ideolojik kaygılarından araya yalnızca iktidara gelmek yahut iktidarda kalmak üzerine çalıştıklarını savunmaktadır Bu sebeple hükümet tarafından uygulanacak politika çeşitli ekonomik nedenlerle değil de gelecek nesillerin tamamı ile göz ardı edildi miyopik politikalar.¹⁹

Modelde seçmenlerin yanı sıra siyasi partiler miyop olarak kurgulanmıştır. Siyasi partilerin seçim dönemindeki tek hedefi, seçimi kazanmaktır ve bu nedenle en iyi politika, kazanmayı vaad eden politikadır. Politikacılar için, uzun vadede ekonomiye zarar verse bile seçim döneminde bu politikayı uygulamak, son derece rasyoneldir.²⁰ Burada öne çıkan husus şudur; iktidar partisi, şayet yeniden seçileceğinden eminse; bir sonraki yönetim süresince sorun yaşamamak adına deflasyonist politikalarla ekonomiyi dengede tutma eğilimi gösterebilmektedir. Ancak eğer mevcut hükümet, yeniden iktidara gelemeyeceğini tahmin ediyorsa, son bir seçim politikası son derece enflasyon koşullarla yeni gelecek hükümetin yönetim sürecinin baskılamak olabilir. Yeni gelen hükümetin yüksek enflasyonda baş edememesi halinde ise bir sonraki seçimlerde oyların, bir önceki hükümetini lehine olacağı aşıkardır.

¹⁸ William D. Nordhaus, *a.g.e.*, ss.8.

¹⁹ William D. Nordhaus, *a.g.e.*, ss.813.

²⁰ Suat Oktar, *Seçim Ekonomisi ya da Ekonominin Politizasyonu*, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:33, 3 Mart 1996, ss. 9.

1.2.2. Geleneksel Partizan Yaklaşım

Geleneksel Partizan yaklaşım, Hibbs (1975, 1977) tarafından geliştirilmiştir ve partilerin kendi ideolojilerine yönelik politika tercihlerinde bulunduğu görüşüne dayanmaktadır. Partiler, kendi çekirdek seçmenlerini destekleyen politikalar uygulamaktadırlar.²¹

Temel partizan model, ekonomide sağ ve sol görüşten siyasal partilerin farklı ideolojik hedefleri doğrultusunda farklı ekonomik politikalar uygulanacağına savunmaktadır. Burada politikacılarca tercihe konu olan unsur işsizlik ve enflasyondur. Sağ ve sol partilerce hedeflenen işsizlik ve enflasyon düzeyi farklılık arz etmekte ve bu farklılık sınıflar arası gelir dağılımı açısından belirleyici olmaktadır.²² Burada öne çıkan temel unsur; seçmen tercihlerinin heterojen oluşturmaktır. Partiler farklı seçmen gruplarının ve dolayısıyla toplumun farklı ekonomik sınıflarının çıkarlarına yönelik hareket etmektedirler.

- Partizan modelde, tıpkı Nordhaus modelinde olduğu gibi, bireyler miyopik özellik göstermekte ve adaptif beklentilere sahip olmaktadır.
- Seçim zamanlaması Nordhaus modelindeki gibi, dışsaldır.
- Fırsatçı modelinin aksine, partizan modelde farklı partilerin Philips Eğrisi üzerinde farklı enflasyon ve işsizlik bileşimlerine sahip olmaları nedeniyle, taraflar arası politika yaklaşması görülmemektedir.

Modelde, sol partilerin hedef seçmen kitlesi çoğunlukla düşük gelir grubu, bir başka deyişle beşeri sermaye ifade eden emektir. Bu nedenle, sol partiler, düşük işsizlik ve görece yüksek enflasyon hedeflemesine bulunmaktadır. Sağ partilerin hedeflediği seçmen kitlesi ise; finansal sermaye sahibi, ekonominin aslan payına sahip üst orta ve üst düzey gelire sahip kimselerdir. Bu nedenle, sağ parti düşük enflasyon için yüksek işsizlik katlanabilmektedir. Öte yandan, üst gelir grubuna sahip olduğu sermayenin

²¹ Douglas A. Hibbs, *Partisan Theory After Fifteen Years*, **European Journal of Political Economy**, Vol: 8, 1992, ss. 361.

²² Brian Snowdon, Howard R. Wane, *Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü*, **Efil Yayınevi**, Ankara, 2012, ss. 472.

enflasyona duyarlılığı yüksek olduğundan en büyük kayıpların yanı sıra, büyük karlardan elde etmeleri olasıdır.²³

Hibbs'e göre, politikacılar, makroekonomik politikaları kontrol edebilmektedir. Para politikasının kısa sürede daha hızlı sonuç verebilmesi ve maliye politikasına nazaran daha kolay yönetilmesi vurgulanmaktadır.²⁴ Hibbs'in modelinde de para politikası araçlarının hükümetçe kullanılabileceği görüşü hakimdir. Bu modelde; enflasyon beklentisi gerçeği nedenle yaklaşırsa, politik iş çevrimlerinin görülme derecesi o ölçüde az olmaktadır.²⁵

Partilerin eğilimleri açısından bakıldığında, partizan modeller de elbette fırsatçı modellerin amaçları ile uyumludur çünkü partilerin hedeflerini uygulama fırsatı yakalayabilmeleri için de öncelikle seçimleri kazanması gerekmektedir. Bilhassa anketlerde yapılan kamuoyu yoklamaları ile partizan partinin seçim olasılığı görece düşük olduğunda, fırsatçı politikalar baş göstermektedir. Bir başka deyişle, partizan eğilimlerin görülebilmesi ile siyasi partinin seçilme şansını yüksekliği arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.²⁶

Siyasi partilerin, seçim kazanmasına yönelik olarak uygulayacakları politikanın çıkış noktası, kendi seçmen kitlesinin beklentileridir. Bu noktada, partilerin öncelik verdikleri politikalarda farklılık arz etmektedir. Uygulanan politikalar benzer olsa dahi, öncelik sırası değişmektedir ve bir parti ne kadar diğerinden farklı politikalar uyguluyor olsa da nihayetinde bir temel makroekonomik problemi çözüm üretmektedir.²⁷ Seçimlerde oyların değeri tamamen seçmen yararı biriminde ölçülmektedir. Bu nedenle politika seçimi politik bir yatırımdır.²⁸ Hibbs'e göre enflasyon-işsizlik hedeflemeleri medyan seçmenlerin beklentileri ile ilişkili olmakla beraber ve genel olarak, partilerin çekirdek seçmenlerinin beklentilerine göre şekillenmektedir ekonomik öncelikler ve

²³ Douglas A. Hibbs, *a.g.e.*, ss. 68.

²⁴ Douglas A. Hibbs, *Political Parties and Macroeconomic Policies and Outcomes in the United States*, **The American Economic Review**, Vol. 76, No.2, 1986., ss.68.

²⁵ Allan Drazen, *The Political Business Cycle After 25 Years*, University of Maryland, Hebrew University of Jerusalem and **NBER Macroeconomics Annual**, Vol. 15, January 2001, ss.80.

²⁶ Douglas A. Hibbs, *a.g.e.*, ss. 362.

²⁷ Douglas A. Hibbs, *Political Parties and Macroeconomic Policies and Outcomes in the United States*, **The American Economic Review**, Vol. 76, No.2, 1986., ss.69.

²⁸ Douglas A. Hibbs, *Voting and The Macroeconomy*, *The Oxford Handbook of Political Economy*, **Oxford University Press**, Chapter 31, 2006, ss.569.

makroekonomik performanstaki hedeflemeleri, birtakım ekonomik kısıtlarla daraltılıp,²⁹ beklenmeyen dışsal şoklarla da aşındırılmakla beraber, temelde hükümetin görüşünden etkilenmektedir. Partilerin hedef sıralamasını aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo 2
Siyasi Partilerin Politika Hedefleri

Önem Sırası	Sol Parti	Merkez	Muhafazakar (Sağ Parti)
<p>ÇOK ÖNEMLİ</p> <p style="text-align: center;">↓</p> <p>AZ ÖNEMLİ</p>	Tam İstihdam	Fiyat İstikrarı	Fiyat İstikrarı
	Gelir Dağılımında Adalet	Ekonomik Büyüme	Ödemeler Dengesi
	Fiyat İstikrarı	Gelir Dağılımında Adalet	Ekonomik Büyüme
	Ödemeler Dengesi	Ödemeler Dengesi	Gelir Dağılımında Adalet

Kaynak: Hibbs'ten aktaran Ahmet Emrah Tayyar, *Politik Para Arzı Dalgalanmaları: Türkiye Örneği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017, ss.43.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, sol partiler, tam istihdamı sağlama hedefini öncelik vermektedirler. Hibbs'e göre, sol partiler, öncelikle beşeri sermayeyi elinde tutan ve işsizliğin gerek ekonomik gerekse geniş çaplı sosyal maliyetlerinde Orantısız bir paya sahip olan düşük gelir sınıflarından oluşmaktadır.³⁰ Bunun yanı sıra devlet müdahalesini de savunan sol partiler, işsizliği azaltmayı hedeflemektedirler. Yine düşük gelir grubunu hedefledikleri için gelir dağılımında adaletle önem vermektedirler. Sağ partinin seçmen kitlesi ise üst gelir grubudur ve finansal sermayeyi elinde bulunduran bu grup enflasyondan daha fazla etkilenmektedir Sağ partilerin hedefi bu nedenle fiyat istikrarını sağlamaktır. Sağ ve sol partiler arasındaki bu farklılık bu iki partinin de Philips Eğrisi üzerinde farklı enflasyon ve işsizlik bileşimleri tercih ettiklerini göstermektedir.

²⁹ Douglas A. Hibbs, Jr. *Macroeconomic Performance, Macroeconomic Policy and Electoral Policies in Industrial Democracies, Global Dilemmas*, University Press of America, 1985, ss.130.

³⁰ Douglas A. Hibbs, *Political Parties and Macroeconomic Policies and Outcomes in the United States*, *The American Economic Review*, Vol. 76, No.2, 1986., ss.66.

Modelde seçmenler, adaptif beklentilere sahip ve miyop kimseler olarak tanımlanmıştır. Siyasi partiler de seçmenlerin bu özelliklerinden yararlanarak ekonomi manipüle etmektedir. Seçmenler ise gelecek seçim döneminde kendisine herhangi bir partiden daha fazla fayda sağlayacağına inandığını partiye oy vermektedir.³¹ Bunun yanı sıra seçmenler, hükümetin performansını kesin olarak değil, nispeten değerlendirebilir. Kıstas ölçüsü olarak da mevcut hükümet ile muhalefet partisini ve yahut önceki hükümet ile mevcut hükümete baz almaktadır.³²

Tablo 3
Ekonomideki Bireylerin Öncelikleri

Önem Derecesi	Girişimci	İşçi	Devlet Memuru
Birinci Derece	Büyüme	Gelir Dağılımında Adalet	Para İstikrarı
İkinci Derece	Para İstikrarı	Büyüme	Gelir Dağılımında Adalet
Üçüncü Derece	Gelir Dağılımında Adalet	Para İstikrarı	Büyüme

Yukarıdaki tabloda, ekonomide mevcut çeşitli ekonomik bireyler tanımlanmıştır. Her bir ekonomik birim, farklı beklentilere sahiptir. Sağ ve sol partilerin farklı seçmen kitlelerini hedef tuttuğunu ifade edilirken; sol partinin düşük ve alt-orta buna karşılık sağ partinin üst ve üst orta alt gelir grubundaki seçmenleri hedeflediği belirtilmiştir. Buna göre; sağ partiler gelişimi kesimi olarak ifade edilen, sermayedar grubuna yönelik politika izlemektedir. Sol partiler ise emek kesimini temsil eden, beşeri sermayeyi, bir diğer deyişle memur ve işçi kesiminin hedeflemektedir. Dolayısıyla partizan modelin temel varsayımı olan "kendi

İdeolojisini uygulamak üzere politika uygulayan siyasi partiler" kendi seçmen tabanının ihtiyaçlarına cevap niteliğinde eylemler gerçekleştirecektir. İdeolojinin

³¹ Douglas A. Hibbs, *Voting and The Macroeconomy, The Oxford Handbook of Political Economy*, Oxford University Press, Chapter 31, 2006, ss.569.

³² Douglas A. Hibbs, Jr. *Macroeconomic Performance, Macroeconomic Policy and Electoral Policies in Industrial Democracies, Global Dilemmas*, University Press of America, 1985, ss.124.

yanı sıra, gelir gruplarına göre de ayrıştırılabilecek ekonomik birimler, sahip oldukları sermaye türünden ötürü, farklı beklentiler taşımaktadır. Üst gelir grubuna sahip kimselerin finansal sermayesi enflasyon karşısında tehdit altında olduğundan dolayı bu kesim için fiyat istikrarı önemlidir. Ancak beşerî sermayeye sahip işçi grubu, ekonomideki gelir dağılımı eşitsizliğinden daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle sol partiler emek kesimine yönelik telafi edici ve iyileştirici politika hedefleri belirlemektedir.

1.3. Modern Modeller

Politik konjonktür teorileri yaklaşımı, rasyonel bekleşler teorisinin iktisat literatürüne kazandırılmasıyla yeni bir ivme kazanmış, oyun teorisinden yararlanılması suretiyle de yeni modeller ortaya çıkarılmıştır. Özellikle "rasyonel bekleşler teorisi", o güne dek oluşturulan partizan ve fırsatçı modellerin temel varsayımı olan bireylerin adaptif bekleşlere sahip olduğu varsayımını tamamıyla sarsmıştır.³³ Bireylerin, rasyonel olmaları halinde de seçim ekonomisi politikalarıyla yanıltılmalarının mümkün olup olmadığı yeni bir araştırma konusu haline gelmiştir.

Rasyonel bekleşler teorisinin ardından, politikaların ekonomide yaratacağı sonuçlar Lucas, Thomas J. Sargent ve Neil Wallace'ın literatüre kazandırdığı "politika etkinsizliği" kavramı da ekonomik ajanların, politikalara hazırlıklı olmalarından ötürü dönemine bakılmaksızın, politikaların sonuç vermeyeceğini ortaya koymaktadır. Ancak, kurala bağlı olmayan "şok" politikalar, ekonomik ajanlar için bir sürpriz niteliği taşıdığından, seçmenlerin beklentisi dışında kalacağı için, etki gösterebilmektedir. Daha sonra seçmenler tarafından hangi etkinin reel, hangisinin nominal olduğu anlaşılacak ve ekonomi başlangıç seviyesine dönecek, politikalar etkinsiz olacaktır.³⁴Bu noktada, bireylerin yanıltılabilmesi ve ekonominin manipüle edilebilmesine olanak tanıyan kavramlar yeniden gözden geçirilmiştir.³⁵

Prensip olarak, rasyonel temelli modern politik iş çevrimi teorilerinin varsayımları geleneksel olana benzer olsa da farklılık göstermektedir. Modellerde

³³ Brian Snowdon, Howard R. Wane, *a.g.e.*, ss. 474.

³⁴ Nurtaç Yıldırım *Politik İş Çevrimi Modelleri Geçit Kitabevi*, İstanbul, 2011, ss.57.

³⁵ Ronald Schetkat, Sonja Jovicic, *Macroeconomic Pevolutin on Shaky Grounds: Lucas/Sargent Clitique's Inherent Contradictions*, **Schumpeter Discussion Papers**, 2016, ss 4.

vurgulanan asimetrik enformasyon; bireylerin rasyonel ve politikaların etkinsiz olduğu durumda dahi; politikacılar ile seçmenler arasındaki bilgi düzeyindeki farklılığından ötürü, ekonomide halen çevrimler görülebileceğini anlatan en kritik olgudur. Modern yaklaşımların asimetrik enformasyonun yanı sıra belirgin bir diğer özelliği ise, rasyonalite ilkesinin geçerliğidir.

Modern politik konjonktür teorilerinin, genel itibariyle; rasyonel bekleyişler, politika etkinsizliği, asimetrik enformasyon gibi olgular temelinde şekillendiğini ifade etmek mümkündür. Geleneksel teorinin fırsatçı ve partizan modelleri, rasyonel modeller olarak da varlığını sürdürmüştür ancak, Alesina' ya göre, modern yaklaşımların geleneksel yaklaşımlardan temel iki farkı bulunmaktadır. Birinci fark; modern yaklaşımların politika etkinsizliği varsayımından etkilenmesi ikincisi ise modern yaklaşımlar üzerinde rasyonalite ilkesinin geçerli hale gelmesidir.³⁶

Rasyonalite ilkesi; temelde, makroekonomik dengeler üzerinde herhangi bir olumsuz etkiye sebep olan iktidarın politika uygulamalarının rasyonel seçmenler tarafından fark edileceği ve bu politikayı uygulayan siyasi partiye, rasyonel seçmenlerce oy verilmeyeceğini ifade etmektedir.³⁷

Modern yaklaşımların ilki olan modern fırsatçı modeller, Nordhausyen fırsatçı modelde öne sürülen çevrimlerin, rasyonel bekleyişler çatısı altında da görülebileceğini; burada asimetrik enformasyondan yararlanırken hükümetin, "yeteneğine" dair bir takım manipülatif eylemlerde bulunacağını ve yeteneğin birden fazla tanımı olduğunu ifade etmektedir. Rasyonel partizan modeller ise, Hibbs'in modelinde var olan, sistematik olarak yaratılan partizan çevrimlerden ziyade, seçim sonuçlarının belirsiz olmasından ötürü dalgalanmaların görülebileceği üzerine kurulmuştur.

1.3.1. Modern Fırsatçı Modeller

Rasyonel bekleyişler teorisinin ardından, seçmenlerin rasyonel olduğu varsayımı fırsatçı konjonktür dalgalanmaları modeline uyarlanmıştır. Bu alana katkı

³⁶ Alberto Alesina, James Mirrlees, Manfred J. M. Neumann, *Politics and Business Cycles in Industriak Democracies*, **Economic Policy**, Vol 4, No 8, April 1989, ss 58.

³⁷ Seyfettin Erdoğan, *Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi Perspektifi ile Siyaset-Ekonomi İlişkileri*, **Değişim Yayınları**, İstanbul, 2004, ss.66

sağlayan pek çok iktisatçı bulunmakta, çevrimlerin gerekçeleri ve düzeyleri farklı yorumlanmaktadır.

Alex Cukierman ve Allan H. Meltzer (1986), Kenneth Rogoff ve Anne Sibert (1988), Torsten Persson ve Guido Tabellini (1990), Kenneth Rogoff (1990), çalışmaları ile rasyonel fırsatçı modellerin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.³⁸ Bu çalışmalarda, Nordhaus tipi fırsatçı modeller, oyun teorik altyapı le yeniden ele alınmıştır. Cukierman ve Meltzer (1986b), çalışmalarında politika yapıcılar ile seçmenler arasında gözlemlenen asimetrik enformasyonu çıkış noktası olarak kabul ederken, Rogoff ve Sibert (1988) ve Rogoff (1987a) politikacıların yetkinliği konusunda seçmenleri yanılttığını vurgulamaktadır.³⁹ Modelde, kamu harcama ve gelirleri, parasal büyüme gibi politika araçları kullanılarak, seçim dönemlerinde, ekonomide çevrimler yaratılmaktadır.⁴⁰ Seçmenlerin rasyonelliği, makroekonomik çıktıları referans alması ve iktidarı yeteneğine göre değerlendirmesi bir bütün olarak ele alındığında, bu modellerde, politikacıların, seçimi kazanma güdüsünün yanı sıra, iyi tanımlanmış bir sosyal refah sağlama işlevi de söz konusu olmaktadır.⁴¹

Persson ve Tabellini'ye (2000) göre, rasyonel politik konjonktür teorileri, temelde iki ilkeye dayanmaktadır. İlki, rasyonel bekleyişler teorisi, bir diğeri ise temsili demokrasi. Politikacıların seçmenler adına hareket etmesi, seçmenler ile politikacılar arasındaki bilgi farklılığını vurgulamaktadır.⁴² Modelde seçmenler rasyonel olmalarına karşın, seçmenler, bugünün politikalarına bakarak geleceğe yönelik tahminlerde bulunmaktadırlar.⁴³

Bireylerin rasyonel olduğu durumlarda dahi, birtakım fırsatçı dalgalanmaların gözlenmesi ise, belli etmenlerin varlığı ile mümkündür. Bunlar kısaca,

1. Seçmenler ve politikacılar arasında var olan asimetrik enformasyon,

2. seçmenlerin sergilediği rasyonel ihmalkârlık ve

³⁸ Brian Snowdon, Howard R. Wane, a.g.e.ss. 476.

³⁹ Alberto Alesina a.g.e., ss. 36.

⁴⁰ Brian Snowdon, Howard R. Wane, a.g.e.ss. 476.

⁴¹ Alberto Alesina "a.g.e. ss. 35.

⁴² Torsten Persson and Guido Tabellini, *Political Economics Explaining Economic Policy*, The MIT Press, London, 2000, ss 10.

⁴³ Alberto Alesina "a.g.e. ss. 26.

3. seçmen tercihlerinde zamanlar arası kutuplaşma olarak özetlenebilir.⁴⁴

Asimetrik enformasyon; politikacıların, kendi yetenekleri konusunda seçmenleri yanıltabileceğini ifade etmekte, eksik bilgisini seçmenlerin vurgulamaktadır.⁴⁵Hükümet, kendi yeteneği konusunda tam bilgi sahibi iken; seçmenler, eksik bilgileri nedeniyle hükümeti değerlendirirken yalnızca makroekonomik çıktı düzeylerini referans almakta; hükümet ise yeteneği konusunda şeffaflıktan uzak bir davranış izleyebilmektedir.⁴⁶Asimetrik enformasyon sayesinde, geçici de olsa, ekonomide çevrimler yaratılabilmektedir.⁴⁷

Rasyonel ihmalkârlık ise; edinilecek bilginin faydasının, bilgi edinme maliyetinden düşük olduğu durumlarda, seçmenlerce sergilenen "savsaklama" davranışını ifade etmektedir. Seçmenler, tek başlarına seçim sonucunu değiştiremeyeceklerini düşünerek, araştırma zahmet ve yüküne katlanmak istemezler.⁴⁸ Burada vurgulanan, bilgi edinmenin fırsat maliyetinin yüksek olmasıdır. Rasyonel ihmalkârlık davranışı, asimetrik enformasyona dayanmaktadır. Antony Downs (1957) seçmenlerin, önemli konularla ilgili son derece yetersiz bilgiye sahip olduklarını rasyonel ihmalkârlıkla açıklamaktadır.⁴⁹ Seçmenler, bilgi edinme maliyetinin yüksek olmasından dolayı ihmalkârlıkta bulunurlar, bir başka deyişle; hali hazırda rasyonel oldukları için, faydası çok yüksek olmayan bir bilgi edinmenin, maliyetine katlanmamaktadırlar.

Bir başka açıdan düşünüldüğünde, seçmenler politikacılar tarafından ne kadar az bilgilendirilir ve politika yapıcıların motivasyonundan ne kadar az haberdar olursa, hükümetin manipülatif politikaları o denli çok ödüllendirilmektedir. Bir başka deyişle, partilerin fırsatçı güdüyle hareket etmesi seçmenlerce fark edildiğinde, seçmenler rasyonel bireyler oldukları için, fırsatçı politikaların uzun vadeli etkilerini anlayacak ve

⁴⁴ Rui Nuno Balerias, Vasco Santos, *Behavioral and Institutional Determinants of Political Business Cycles*, **Public Choice**, 104 (1-2), 2000, ss 121.

⁴⁵ Eric Dubois, *Political Business Cycles 40 Years After Nordhaus*, **Public Choice**, Springer Verlag, 166 (1-2) , 2016, ss 241.

⁴⁶ İpek Cebeci, Politik Konjonktür Teorileri:Literatür Taraması, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 12, Sayı 62, 2019, ss 1198

⁴⁷ Kenneth Rogoff, Anne Sibert, *Elections and Macroeconomic Policy Cycles*, *The Review of Economic Studies*, Vol 55, No:1 ,January 1988, ss 6.

⁴⁸ Antony Downs, *The Political Economy: Readings in the Politics and Economics of American Public Policy*, **ME Sharpe**,January 1984, ss 24.

⁴⁹ Brian Caplan, *Rational Ignorance Versus Rational Irrationality*, **KYKLOS**, Vol. 54, Fasc. 1, 2001, ss 3.

bu politikayı uygulayan partiyi cezalandıracaktır. Hükümete, izleyen seçimde oy vermek veya vermemek, seçmenlerce ortaya konulan ceza ve ödül olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle, yerleşik demokrasilerde basın özgürlüğünün fazla olması, seçmenlerin, politikacılar hakkında daha geniş ve şeffaf bilgi edinme imkânı bulması açısından, fırsatçı davranışı kısıtlamaktadır.⁵⁰

Seçmen tercihlerinde zamanlar arası kutuplaşma ise ekonomide farklı kesimlerin farklı politik ve ekonomik tercihlere sahip olması ve bu tercihler arasındaki kutuplaşma derecesi ne denli artarsa, politik ekonomik çevrimlerin de o denli artacağını ifade etmektedir.⁵¹

Rasyonel fırsatçı modelin temel varsayımları aşağıda yer almaktadır.

- Seçmenler ve tüm ekonomik birimler rasyonel beklentilere sahiptir ve sistematik olarak aldatılamazlar. Ancak seçmenler, asimetrik enformasyon olgusundan ötürü, geleceğe yönelik tahminlerde bulunurken yanılabilirlerdir. Aynı zamanda, tahminlerinde referans olarak geçmiş değerleri kullandıklarından ötürü, politikacıların uygulamalarına karşı hazırlıksız olabilmektedirler.⁵²
- Modelde, hükümetin yetenekleri, seçmen tercihlerinde belirleyici olmaktadır. Yetenek ise, farklı tanımlara konu olmaktadır. Alesina, Londreagen ve Rosenthal'a (1993) göre yeterli; ekonomik büyümeyi gerçekleştirirken enflasyona yol açılmamasıdır.⁵³

Cukierman ve Meltzer (1986) göre; seçmenler nezdinde yetenekli hükümet, seçim sonrası refahı gözden çıkarmak pahasına seçim döneminde mevcut refahı artırabilen hükümettir. Bilgi asimetrisinin göz önünde bulundurduğumuzda, her ne kadar uzun vadede zararlı da olsa, seçmenler, seçim döneminde ülkeyi refaha

⁵⁰ Alberto Alesina, Andrea Passalacqua, *The Political Economy of Government Debt*, **Handbook of Macroeconomics**, Vol 2, 2016, ss 20.

⁵¹ Alberto Alesina, Guido Tabellini, *A Positive Theory of Fiscal Deficits and Government Debt in a Democracy*, **NBER Working Paper** No 2308, July 1987, ss 21, Alberto Alesina, James Mirrlees, Manfred a.g.e., ss 29.

⁵² Alberto Alesina "a.g.e. ss. 35.

⁵³ Alberto Alesina, John Londreagen, Howard Rosenthal, *A Model of the Political Economy of the United States*, *American Political Science Review*, Vol 87, Issue 1, 1993, s 15, Aktaran: Seyfettin Erdoğan, *Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi Perspektifi ile Siyaset-Ekonomi İlişkileri*, **Değişim Yayınları**, İstanbul, 2004, ss 70.

kavuşturan hükümetin yetenekli olduğuna inanma eğilimi göstermektedir. Esasen yetenekli hükümet, seçim döneminde, ekonomiyi zarara uğratmadan seçim kampanyası yürütebilecek olandır ancak bu durumda seçmenlerin gözünde bu durum yeteneksizlik olarak algılanacaktır. Zira Cukierman ve Meltzer, politikaların "hayırsever planlamacılar" tarafından seçilmediğini, hükümetin böyle bir misyondan ziyade yalnızca "yeniden seçilme" güdüsü taşıdığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla ekonomik durum, "hayırsever sosyal planlamacı"nın varsayılan "iyi niyeti"ne bağlı olmaktadır.⁵⁴ Bu anlamda yetenek, seçim başarısını garantilemek üzere kullanılan bir görünümdür. Ancak rasyonel seçmenler, ekonomik refah düzeyine bakarak tercih yaptıklarından ötürü, her halükârda, ekonomik ve sosyal refah düzeyinin ve devamlılığının artması, mevcut hükümetin yeniden seçilmesini sağlayacaktır.

Rogoff ve Sibert'e göre (1988) yetenek; hükümetin, daha az kamu geliri ile daha yüksek düzeyde kamu hizmeti sağlamasıdır. Bir başka deyişle, kamu kaynaklarının verimli kullanılmasıdır.⁵⁵ Bir diğer ifadeyle, bütçeyi verimli kullanan hükümetin verimli addedilmesi söz konusudur.⁵⁶ Bu nedenle seçimlerden önce politikacılar, harcanabilir kişisel geliri artıran transfer harcamalarının artırılmasına, vergilerin ve kamu hizmet bedellerinin azaltılmasına yönelmekte, bu yolla kendilerini "yetkin" göstermeye çalışmaktadırlar.⁵⁷ Seçim dönemi yürütülen bu eylem, çok boyutlu bir sinyalleşme süreci olarak tanımlanmaktadır. Politikacılar, seçmenlere, son dönemde iyi bir performans sergilediklerini ve nihayetinde yetkin oldukları konusunda sinyal göndermektedirler. Bütçe süreçlerinden haberdar olamayan seçmenin eksik bilgisi bu noktada önem arz etmekte, çevrim yaratılmasının ana kaynağı olmaktadır

Rogoff (1987a) ayrıca; yetkinliği tanımlarken politikacıların "liderlik" vasıflarını bir yetkinlik unsuru olarak modele dahil etmiştir. Yetenekli lider, kamu mallarını doğru idare edebilmektedir. Bu anlamda kamu hizmetlerinin etkin kullanılması ve sunulan kamu mallarının bileşimi birlikte vurgulanmakta ve bu durum, liderlikle özdeşleştirilmektedir. Rogoff'a göre; görevde bulunan partinin liderliği daha

⁵⁴ Alex Cukierman, Allan H. Meltzer, *A Positive Theory of Discretionary Policy the Cost of Democratic Government and the Benefits of a Constitution*, **Economic Inquiry**, Vol 24, Issue 3, July 1986, ss 374.

⁵⁵ Alberto Alesina "a.g.e. ss. 36.

⁵⁶ Brian Snowdon, Howard R. Wane, a.g.e. ss. 472.

⁵⁷ Alberto Alesina "a.g.e. ss. 38.

kolay analiz edilebilecekken, rakipler hakkında pek fazla bilgi edinilmesinin mümkün olmamasından ötürü seçmenler esasen mevcut liderle devam etmek yahut etmemek arasında seçim yapmaktadırlar. ⁵⁸

- Modelde, yukarıda detaylıca açıklanan yetenek unsurunun (E_t) katsayısı ile dâhi edildiği Phillips eğrisi geçerli olmaktadır. Şu haliyle Phillips eğrisi fonksiyonu aşağıdaki gibi oluşacaktır.

$$Y_t = Y^* + (P_t - p_e^t) + \epsilon_t$$

Yukarıdaki formülde;

Y_t : Fiili Gelir Düzeyi

Y^* : Tam İstihdam Gelir Düzeyi

p_e^t : Beklenen Enflasyon Düzeyi

P_t : Gerçekleşen Enflasyon Düzeyi olmak üzere;

Ekonomide görülen dalgalanmalar, enflasyon düzeyinde görülen sapma ve şokların bir fonksiyonudur. Yeteneği de ifade eden (ϵ_t) katsayısı şoklar, teknoloji gibi pek çok içsel ve dışsal faktörü de barındırmakta ve dalgalanmaların sebepleri arasında sayılmış olmaktadır. ⁵⁹

Modelde seçim zamanlaması dışsaldır. Rasyonel fırsatçı modele dair varsayımlar birlikte değerlendirildiğinde, seçmenlerin, rasyonel olması pek çok unsuru değiştirmektedir. Ancak, her ne olursa olsun, asimetric bilgi var olduğu sürece, seçmenler, politikacılar hakkındaki fikirlerini, onların ortaya koymuş olduğu çerçeveden bakarak değerlendirebileceklerdir. Bu noktada politikacılar çeşitli politika araçları kullanarak ekonomiyi manipüle edebilecek, seçmenlerin gözünde yetenekli görünebilecekleri durumlar yaratabileceklerdir.

⁵⁸ Kenneth Rogoff, *Equilibrium Political Budget Cycles*, NBER Working Paper, No 2428, Nov 1987, ss. 5.

⁵⁹ Ahmet Emrah Tayyar, *a.g.e.* ss.49.

Politikacılar, seçim dönemlerinde, fırsatçı güdülerle politikalar uygulamakta ve kısa vadeli de olsa ekonomide elverişli koşullar yaratmaktadırlar. Kamu harcamalarının azaltılması, vergi indirimlerinin uygulanması gibi maliye politikası araçlarının yanı sıra, para politika araçlarının kullanılmasıyla reel ücretlerdeki düşüşe karşın doğal istihdam ve hasıla düzeyinin üzerine çıkılması ⁶⁰gibi kısa vadeli eylemlerle hükümet, ekonomide çevrimler yaratabilmektedir. Seçmenlerin rasyonel ihmalkârlığı da dikkate alındığında, siyasi partilerin eylemleri ile ilgili olarak yeterince araştırma yapılmaması çevrim yaratılabilmesinin bir diğer kolaylaştırıcı unsuru olarak gösterilebilmektedir. Ancak; bilgi asimetrisi geçicidir ve seçmenler rasyonel olduklarından dolayı; yalnızca para ve maliye politikalarının manipüle edilmesiyle oluşan çevrimler, Nordhaus modelinin aksine oldukça kısa bir zaman dilimi için ve küçük etkilerle gözlemlenebilecektir.

1.3.2. Modern Partizan Modeller

Douglas A. Hibbs (1977) tarafından geliştirilen partizan model, rasyonel bekleyişler teorisinin literatüre kazandırılmasının ardından, başta Alberto Alesina olmak üzere pek çok iktisatçı tarafından yapılan çalışmalarla, oyun teorik alt yapılı, rasyonel bekleyişlerin dahil edildiği yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Modern partizan modelin varsayımlar aşağıda yer almaktadır.⁶¹

- Sağ ve sol parti olmak üzere, birbirinden farklı enflasyon ve işsizlik bileşimine sahip iki ayrı parti bulunmaktadır. Bu partiler kendi ideolojilerini uygulamak üzere politikalar seçmekte ve yalnızca kendi seçmen kitlelerinin memnuniyetine yönelik eylemlerde bulunmaktadır
- Rasyonel bekleyişleri geçerli olduğu modelde, hükümet, kısa dönemde geçerli Phillips eğrisinden yararlanmaktadır.
- Seçmenler, rasyonel bekleyişlere sahiptir ve sistematik olarak aldatılamazlar. Ancak, seçim belirsizliği beklenmeyen politika, ekonomide kısa ve süreli çevrimlere neden olmaktadır.

⁶⁰ Torsten Persson and Guido Tabellini, *Macroeconomic Policy, Credibility and Politics*, Harwood Academic Publishers, 1990, ss 6.

⁶¹ Brian Snowdon, Howard R. Wane, *a.g.e.*, ss. 477.

- Modelde enflasyon beklentileri rasyonel olmakla beraber, hangi partinin kazanacağı belli olmadığından, dolayısıyla enflasyon oranına ilişkin belirsizlik, seçmenlerin yanılmasına neden olmaktadır.
- Seçim zamanlaması dışsal olarak belirlenmiştir.
- Hükümet, para politikası araçlarını kontrol edebilmekte ve bu yolla ekonomiye müdahale edebilmektedir.
- Tıpkı siyasi partilerin farklı ideolojilere sahip olması gibi, seçmenler de farklı görüşlere sahiplerdir.

Rasyonel partizan model hem ekonomik birimlerin rasyonel beklentilere sahip olduğunu, bu rasyonel beklentiğin enflasyon düzeyi konusunda da geçerli olduğunu ancak buna rağmen ekonomide kısa süreli de olsa çevrimler yaratılabileceğini öngörmektedir. Burada esas olan birbirinden ideolojik olarak farklı olan partilerin, farklı politikalar uygulamasıdır. Tıpkı Hibbs'in geleneksel modelinde olduğu gibi, partiler kendi seçmen kitlesinin hoşuna gidecek politikalar uygulamaktadır. Rasyonel bir seçmen, kendisi için en yüksek faydayı sağlayacak partiye oy vermektedir. Dolayısıyla hangi partinin iktidara geleceği bilinmediğinden, bireyler rasyonel olmasına karşın, seçim sonuçlarının belirsizliği partizan döngüye yol açmaktadır.⁶² Seçim belirsizliği, seçmenlerin enflasyon, para politikası uygulamaları, seçmenler açısından "sürpriz politikalar" ile karşı karşıya kalmak anlamına gelmektedir. Burada önemli olan, makroekonomik göstergeler üzerinde yaratılacak döngü oldukça kısa süreli olup, bu değerlerin doğal düzeyinden sapması yalnızca kısa dönemde görülmektedir. Bir başka ifadeyle, bir partinin iktidara geldiği dönemin ancak ilk yarısında, seçim öncesi uygulanan politika sonuçları, rasyonel seçmenlerce idrak edilmeye başlandığından; görev süresinin ikinci yarısına gelindiğinde çevrimler tamamlanmış olacaktır.⁶³

Ekonomide birbirinden farklı öncelikleri olan siyasi partiler, farklı makroekonomik değerler üzerinde değişim yaratırlar. Örneğin sağ partiler; seçim öncesi

⁶² Alberto Alesina, Howard Rosenthal, *Partisan Cycles in Congressional Elections and the Macroeconomy*, *American Political Science*, Vol 83, No 2, Jun 1989, ss 375.

⁶³ Alberto Alesina, James Sachs, *Political Parties and the Business Cycle in the United States*, *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol 20, No 1, Feb 1988, ss 65.

yüksek enflasyona neden olan toplam talebi canlandırıcı politikaların faturasını, seçim sonrasındaki dönemde uygulamak zorunda kaldıkları sıkı politikaların yol açtığı durgunlukla ödemektedir. Sol partiler ise, hedef seçmen kitleleri olan işçi kesiminin koşullarını iyileştirmek adına düşürmeye çalıştıkları işsizlik için artırdıkları kamu harcamaları nedeniyle, seçim sonrası dönemde yüksek enflasyon ile mücadele etmektedirler. Aynı zamanda sol partiler, bütçe açığı da yaratmaktadırlar.

Partizan uygulamalar yürüten partiler ile farklı tercihleri olan seçmenlerin bir arada görülmesi kutuplaşmayı da gündeme getirmektedir. Bu noktada, kutuplaşma arttıkça seçim belirsizliği çevrimlerin boyutu artmaktadır. ⁶⁴Yalnızca seçmenler değil, politikacıların politika tercihlerini kutuplaştırması da belirsizliğin kaynağını oluşturmaktadır. ⁶⁵

Seçim belirsizliği nedeniyle, iş sözleşmelerinin seçimlerden öncesine denk gelen bir dönemde yapılması, beklenen enflasyon oranı ile seçim sonrası gerçekleşen arasındaki fark ücret gelirleri yoluyla da piyasayı etkilemektedir. ⁶⁶ Ücret ve fiyatların katılığına dayanan bu etki ancak kısa vadede gözlemlenmekte, orta ve uzun vadede denge düzeyine gelmektedir. ⁶⁷Hali hazırda farklı seçmen kitlelerinin farklı ekonomik grupları ifade etmesi ve sol partilerin alt-orta ve alt gelir düzeyindeki; sağ partilerin ise üst ve üst-orta gelir düzeyindeki seçmenleri hedeflemesi de birlikte değerlendirildiğinde partizan politikaların gelirin yeniden dağılımıyla yakından ilişkili olduğu gözlemlenmektedir.

1.4. Türkiye’de Politik Konjonktür Dalgalanmaları Konusunda Yapılan Çalışmalar

Politik konjonktür dalgalanmaları literatürü, çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalar ekseninde şekillenmiştir. Türkiye’de de gerek fırsatçı gerekse partizan politik konjonktür dalgalanmalarının varlığının analiz edildiği çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda belli bir makroekonomik gösterge seçilerek, seçim dönemleri itibariyle meydana gelen dalgalanma değerlendirilmiştir. Kimi çalışmalarda ise politika araçları

⁶⁴ Alberto Alesina, James Mirrlees, Manfred J.M. Neumann, *a.g.e.* ss.59.

⁶⁵ Alberto Alesina, Howard Rosenthal, *a.g.e.*, ss 375.

⁶⁶ Alberto Alesina, James Sachs, *a.g.e.*, ss 66.

⁶⁷ Alberto Alesina, Nouriel Roubini, Gerald D. Cohen,, ss.5.

doğrudan çalışmanın merkezine konularak seçim öncesi ve sonrası dönemlerdeki değişimi gözlemlenmiştir.

Onur (2001) tarafından, Türkiye’de 1950-2000 yılları arasında gerçekleşen 13 milletvekili genel seçimlerinde geleneksel fırsatçı model çerçevesinde politik konjonktür dalgalanmalarının varlığını konsolide bütçe harcamalarındaki değişim, GSMH ve emisyon hacmini dikkate alarak sınanmıştır. Çalışma neticesinde, Türkiye’de seçimlerin emisyon hacmi ve konsolide bütçe açıklarını artırdığı ve seçimler sırasında uygulanan politikaların temel makroekonomik göstergelerde aleyhine sonuçlar doğurduğu ifade edilmiştir. Bir başka deyişle; seçim döneminde dalgalanmalara sebep olan ekonomi politikalarının finansmanında; konsolide bütçe açığı, emisyon hacmi, kamu ve özel kesimden sağlanan iç borçlanma olduğu ifade edilmiştir.⁶⁸

Sezgin (2007) tarafından Türkiye’de politik konjonktür dalgalanmalarının varlığını araştırmak amacıyla, 1950-2003 yılları arasında kamu harcamaları, vergiler, para arzı, bütçe açıkları gibi göstergelerin seçimlerden nasıl etkilendiği test edilmiştir. Çalışma neticesinde, seçim sonrasında ekonomik büyümenin olumsuz etkilendiği, artan kamu harcamalarının bütçe açıklarına sebebiyet verdiği, artan kamu harcamalarının yatırım harcamasından ziyade transfer harcamalarından mürekkep olduğu, bu nedenle ekonomik büyümeye katkı sağlamadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Analiz yılları itibariyle ekonomi politikalarının seçim maksatlı manipüle edildiği ancak bunun oranının düşük olduğu ve son dönemlerde giderek azaldığı tespit edilmiştir.⁶⁹

Akalın ve Erkişi (2007), Türkiye’de 1950-2006 yılları arasındaki dönemde gerçekleşen genel seçimleri, enflasyon, işsizlik, büyüme gibi temel makroekonomik göstergeler ile kamu harcamaları ve para arzı büyüklükleri açısından politik konjonktür dalgalanmalarının varlığını Geleneksel Fırsatçı Model çerçevesinde incelemiştir. Çalışma neticesinde; para arzı büyüklüğü, kamu harcamaları, enflasyon, işsizlik ve ekonomik büyüme oranını gösteren parametrelerdeki hareketliliğin; seçim çevrimlerinin varlığını ortaya koyacak minvalde olmadığı gözlemlenmiştir. Çalışmanın yapıldığı

⁶⁸ Onur, Sara, *Politik Konjonktür Dalgalanmaları ve Türkiye Uygulaması (1950-2000)*, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF C.6, S.2, 2001, ss 179.

⁶⁹ Sezgin, Şennur, *Türkiye’de Politik Konjonktürel Dalgalanmalar 1950-2003 Dönemi*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 62 (2), 2007, ss. 153

dönem aralığının geniş tutulmasının, bu süreçte yapılan 14 genel seçimde 42 hükümetin görev almış olmasının, bu hükümetlerden 13'ünün koalisyon hükümeti olmasının ve demokratik sürecin askeri müdahalelerle dört kez kesintiye uğramış olmasının seçim çevrimi açısından sağlıklı bir analiz yapılması önünde engel oluşturduğu da çalışmada özellikle belirtilmiştir. Geleneksel oportünistik modelde, Norhaus'un öne sürdüğü seçim sonrasında uygulanması öngörülen daraltıcı ekonomi politikalarının Türkiye'de gözlemlenmediği ifade edilmiştir.⁷⁰

Atay (2006) tarafından, Türkiye'de 1950- 2006 yılları arasında gerçekleştirilen milletvekili genel seçimlerinde seçim ekonomisi uygulamalarını araştırmak üzere, konsolide bütçe harcamalarının seyri gözlemlenmiştir. Çalışma neticesinde; özellikle transfer harcamaları ve personel ödemeleri noktasında seçim öncesinde artışlar olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra tarımsal ürünlerin destekleme alım fiyatlarında seçim öncesindeki dönemlerde yüksek oranlı artışlar yapıldığı bulgular arasında mevcuttur. Seçim öncesinde uygulanan genişletici politikaların yerini, seçim sonrasında daraltıcı politikaların aldığı ifade edilmiştir.⁷¹

Altun (2014), Türkiye'de 1950-2010 yılları arasında gerçekleşen seçimler sebebiyle, kamu harcamaları düzeyinde bir dalgalanma olup olmadığını, otoregresif hareketli ortalamalar metodu ile test etmiştir. Seçim dönemleri öncesinde kamu harcamalarının artış eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye'de politik konjonktür teorileri kapsamında fırsatçı ve partizan uygulamaların gözlemlendiği ancak Türkiye'de batıda görüldüğü gibi siyasi partilerin sağ ve sol olarak keskin biçimde ayrılmadığı, belirgin bir burjuvazi ve kuvvetli bir işçi sınıfı olmadığı, sol görüşe sahip siyasi partilerin ideolojik görüşlerinin zamanla değişkenlik göstermesi gibi çeşitli nedenlerle partizan güdümlü eylemlere dair somut bulgular elde edilemediği ifade edilmiştir.⁷²

⁷⁰ Akalın, Gülsüm ve Kemal Erkişi, *Türkiye'de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Geleneksel Oportünistik Seçim Çevrimleri Açısından Değerlendirilmesi*, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, sayı 5, 2007, ss. 114.

⁷¹ Atay, Kahraman, *Seçim Ekonomisinin Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikaları Üzerindeki Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2006, ss 124.

⁷² Altun, Tülin, *Türkiye'de Fırsatçı ve Partizan Politik Konjonktürel Dalgalanmalar:1950-2010*, Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, Cilt XXXVI. Sayı II, 2014, ss. 66.

Gürkan ve Kasnakoğlu (1991) tarafından Türkiye’de 1962-1983 yılları arasında yapılan seçimler neticesinde politik konjonktür dalgalanmalarının varlığını ortaya koymak amacıyla tarım ürünleri destekleme alımlarının seyrini gözlemlemek amacıyla çalışma yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda; tarım ürünlerine verilen desteklerin seçim dönemlerinde bir politika aracı olarak kullanıldığı, bilhassa buğday alım fiyatlarının bu sonucu desteklediği; askeri müdahalelerin varlığı halinde ise tütün ve tütün mamulleri müstesna olmak üzere, tarım sektörünün daha az korunduğu gözlemlenmiştir.⁷³

Karaçor ve Saraç (2014) tarafından, 1980-2004 yılları arasında Türkiye ekonomisinde fırsatçı politik konjonktür dalgalanmalar konusunda analiz yapılmıştır. Uyarlanmış beklentilerin geçerli olduğu modelde 1987 yılından başlayarak toplam beş milletvekili genel seçimi ele alınmıştır. Söz konusu seçimlerde değişken olarak konsolide bütçe gider ve gelirleri ile bütçe açığı, merkez bankası kredileri, GSMH, emisyon hacmi gibi göstergelerde meydana gelen değişim incelenmiştir. Çalışma neticesinde, konsolide bütçe açıkları ile merkez bankası tarafından verilen kredilerin seçim öncesine göre arttığı ve seçimlerden sonra azaldığı; seçim dönemlerinde kamu kesiminde istihdamın arttığı, tütün ve şeker pancarı gibi tarımsal ürünlerin destekleme alım fiyatlarının arttığı ve seçim sonrası dönemlerde azalma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma neticesinde, makroekonomik göstergelerin seçim ekonomisi uygulamalarına yönelik olarak manipüle edildiği ve ekonomi aleyhine sonuçlar yaratıldığı ifade edilmiştir.⁷⁴

Parlaktuna ve Bahçe (2006) 1980-2006 yılları arasında Türkiye’de, EKK yöntemini kullanarak politik konjonktür dalgalanmalarının görülüp görülmediğini araştırmışlardır. Çalışmada yapılan analiz neticesinde, Türkiye’de reel sektöre nazaran parasal sektörün seçimlere daha duyarlı olduğu ve bu duyarlılığın daha erken gözlemlendiği bulgusu elde edilmiştir. Türkiye’de enflasyon oranının politik konjonktür

⁷³ Gürkan, A. Arslan, Haluk Kasnakoğlu, “The Political Economics of Agricultural Price Support in Turkey: An Empirical Assesment”, *Public Choice*, 70, s.277-298.

⁷⁴ Karaçor, Zeynep, Taha Bahadır Saraç, Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramı ve 1980-2004 Dönemi Türkiye Uygulaması, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, Cilt 7, Sayı 1-2,2014, ss 113-114.

dalgalanmalardan etkilendiği; seçmenlerin miyopik özellikler gösterdiği; bekleyişlerde ise rasyonel değil, adaptif oldukları gözlemlenmiştir.⁷⁵

Altıok (2016) tarafından Türkiye’de 1980-2015 yılları arasında geleneksel fırsatçı politik konjonktür dalgalanmalarının varlığını araştırmak amacıyla büyüme, enflasyon, işsizlik gibi temel makroekonomik göstergeler ile kamu harcamaları ve gelirleri, para arzı, dış borçlanma gibi parametreler kullanılmıştır. Nordhaus modelinin temel varsayımlarından olan seçim öncesinde genişletici politikalarla ekonomiyi canlandırmak ve seçim sonrasında daraltıcı politikalar uygulanması hususu Türkiye’de analiz yıllarında gözlemlenmemiş; nihayetinde çalışma neticesinde, seçim çevrimlerinin gözlemlenemediği ifade edilmiştir.⁷⁶

Telatar (2001) tarafından, Türkiye’de 1986-1997 yılları arasındaki veriler kullanılarak, manipülatif ve siyasi sörf hipotezlerinin varlığını sınamıştır. Siyasi partilerin, enflasyon oranını seçim kazanmak için kullanabileceği gerekçesiyle, enflasyon oranının değişken olarak kabul edilmiştir. Çalışma neticesinde, seçim zamanlaması ile enflasyon oranı arasında ilişki kurulamamış, Türkiye’de siyasi sörf hipotezinin bu dönem itibarıyla geçerli olmadığı sonucu elde edilmiştir. Türkiye’de gözlemlenen kronik yüksek enflasyon olgusunun ise, enflasyonun seçim dönemlerinde manipülatif amaçlı kullanılmamasına gerekçe olabileceği ifade edilmiştir.⁷⁷

Bakırtaş (1998) tarafından, Türkiye’de 1987-1995 yılları arasında gerçekleşen üç milletvekili genel seçimini ele alınarak politik konjonktür dalgalanmalarının varlığı sınanmıştır. Söz konusu çalışmada belirlenen tarih aralığında, hem enflasyon hem de işsizlik düzeyinin aynı anda aynı yönlü hareket ettiği gözlemlenmiş, bu nedenle politik konjonktür dalgalanmalarının varlığı Phillips eğrisi analizinden yararlanılarak değil, farklı değişkenlerle ifade edilmiştir. Değişkenlerden ilki seçim öncesi ve sonrasında toptan eşya fiyatları ile ekonomideki genel fiyatlar düzeyi arasındaki etkileşim; ikincisi KİT’lerin kar-zarar hadleri, bir diğeri kamu kesimindeki personel sayısı ve sonuncusu

⁷⁵ Parlaktuna İnci, Abdullah Burhan Bahçe, *Politik Konjonktür Dalgalanmalarının Ekonomi Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Uygulaması (1980-2006)* **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(2), 1-18, Aralık 2006, ss 15.

⁷⁶ Altıok, Melike, *Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi Türkiye Uygulaması (1980-2015)*, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, ss 127.

⁷⁷ Telatar, Funda, *Parlamentar Sistemlerde Politik Devresel Dalgalanmalar: Teori ve Türkiye İçin Bir Uygulama*, **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, S 4, 2001, ss 151.

konsolide bütçe yatırım harcamaları ile kamuda istihdam edilen personele yönelik harcamalardır. Bu değişkenlerden yola çıkılarak yapılan analiz sonucunda; Türkiye’de seçimlerden önce bütçe harcamalarının arttığı, konsolide bütçe açıklarının seçim yıllarında artış gösterdiği, KİT ürünlerine yapılacak zamların seçimlerden önce durdurulduğu ve seçim sonrasında ertelendiği, seçim sonrasında yapılan zamlar neticesinde enflasyonun arttığı, seçim dönemlerinde kamu personel sayısının arttığı; kamu personel sayısında artış görülmeyen durumlarda ise kamuda kişi başı personel giderlerinin arttığı gözlemlenmiştir. Nihai olarak, batıda gözlemlenen enflasyon-işsizlik değiş tokuşundan ziyade farklı makroekonomik göstergeler yahut kamu harcama kalemleri ile seçim dönemlerinde çevrim yaratıldığı gözlemlenmiştir.⁷⁸

Erdoğan ve Bozkurt (2009) tarafından Türkiye’de 1986-2005 yılları arasında politik parasal dalgalanmaların görülüp görülmediği test edilmiş, bahsi geçen dönemde parasal büyüklüklerle yapılan analiz sonucunda politik parasal dalgalanmaların gerçekleştiği bulgusu elde edilmiştir. Yapılan çalışma neticesinde, Türkiye’de partizan eğilimlerden ziyade oportünistik eğilimlerin varlığı gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra çalışma dönemi içerisinde 2001 yılında TCMB yasasında yapılan değişikliklerle parasal otoritenin bağımsızlaşması da parasal dalgalanmaların bu şartlar altında dahi gözlemlendiğine kanıt oluşturmaktadır.⁷⁹

Özkan (2010) tarafından, Türkiye’de 1987-2007 yılları arasındaki enflasyon, GSMH, para arzı, dolaşımdaki para, kamu harcamaları ve sanayi üretim endeksi gibi göstergeler veri olarak kullanılmıştır. Geleneksel oportünistik modelin sınırdığı çalışma neticesinde enflasyon ve sanayi üretim endeksi açısından bir çevrim görülmemiş; GSMH açısından ise politik dalgalanmalar gözlemlenmiştir. Kamu harcamaları, para arzı ve dolaşımdaki para gibi politika araçları açısından ise seçim dönemlerinde oldukça belirgin bir konjonktürel dalgalanmaya rastlanmıştır.2002 ve 2007 yıllarında yapılan

⁷⁸ Bakırtaş, İbrahim, *Politik-Ekonomik Dalgalanmalar Kuramı Kapsamında Türkiye’deki Politik Yapının Ekonomi Üzerindeki Etkisi*, **D.E.Ü.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 13, Sayı: II, 1998,ss 56.

⁷⁹ Erdoğan, Seyfettin, Hilal Bozkurt, *Demokratik Rejimlerde Politik Parasal Konjonktür Hareketleri: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme*. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, S.10 (2), 2009, s.215.

seçimlerde önceki seçimlere nazaran konjonktürel dalgalanmalarda azalmaların olduğu ve bunun sebebinin de kurumsal düzenlemeler olduğu ifade edilmiştir.⁸⁰

Akan ve Kanca (2016) tarafından, Türkiye’de 1987-2011 döneminde gerçekleşen yedi milletvekili genel seçiminde, işsizlik, büyüme, enflasyon ve bütçe açıkları verilerinden yararlanılarak partizan politik konjonktür dalgalanmalarının varlığını sınanmıştır. EKK yöntemiyle yapılan analizde enflasyon bağımlı değişken olarak dikkate alınmış; geçmiş dönem enflasyonunun cari dönem enflasyonunu pozitif etkilediği ve istatistiki olarak anlamlı olduğu bulgusu elde edilmiştir. Partizan konjonktür dalgalanmaları modelinde, birbirinden tamamen ayrılan sağ ve sol ideolojiye sahip siyasi parti tanımlanmıştır. Türkiye’de birbirinden keskin surette ayrılamayan uygulamalarla siyasi partiler benzer özellikler gösterdiği gerekçesiyle, teoride tanımlananın aksine, partizan eğilimlerin doğrudan analiz sonuçlarına yansımadağı ifade edilmiştir. Enflasyon, işsizlik ve bütçe açığı gibi göstergeler üzerinden yapılan analiz sonucunda, söz konusu dönemde Türkiye’de, partizan politik konjonktür dalgalanmalarına rastlanmamıştır.⁸¹

Eryılmaz (2014) Türkiye’de 1987-2012 yılları arasında gerçekleştirilen yedi milletvekili genel seçimi açısından, geleneksel oportünistik politik konjonktür teorisinin geçerli olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan çalışmada enflasyon, GSYİH, dolaşımdaki para ve para arzı, kamu harcamaları ve kamu gelirleri, bütçe açıkları gibi göstergeler veri olarak kullanılmıştır. Çalışma neticesinde, enflasyon, GSYİH, para arzı ve dolaşımdaki para, kamu harcamaları ve transfer harcamaları, bütçe açıkları, vergi gelirleri gibi göstergelerin hiçbirinde politik konjonktürel dalgalanmaya rastlanmamıştır. Bir başka deyişle söz konusu çalışmaya göre, ilgili dönemde Türkiye’de geleneksel oportünistik konjonktür teorisinin varsayımları geçerli değildir. Çalışmada söz konusu sonuca gerekçe olarak, Nordhaus modelinin temel

⁸⁰ zkan, Filiz, *Politik Konjonktür Dalgalanmaları(Türkiye rneği)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, 2010, ss 231.

⁸¹ Akan, Yusuf, Osman Cenk Kanca, *Ekonomide Partizan Etkiler*, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S 48, 2016, ss 13.

varsayımlarından olan seçim öncesi genişletici politikaların seçim sonrasında daraltıcı politikalarla dengelenmesi hususunun Türkiye’de geçerli olmaması öne sürülmüştür.⁸²

Tayyar (2017) tarafından 1987-2016 yılları arasında Türkiye’de politik parasal dalgalanmaların varlığı araştırılmış, bu kapsamda dolaşımdaki para arzı göstergeleri, bankalar arası faiz haddi ve yurtiçi kredi hacmi geleneksel oportünistik model çerçevesinde analiz edilmiştir. Yapılan çalışmada Alesina, Cohen ve Roubini (1991,1992) çalışmalarında kullanılan otoregresif süreç esas alınmış ve neticede, seçim öncesi dönemde para arzının artırıldığı, seçim sonrasında azaltıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu bulgular Türkiye’de politik parasal dalgalanmaların varlığını kanıtlamaktadır. Bankalar arası faiz oranının ise politik parasal fırsatçı dalgalanmaların teorik varsayımlarına uymadığı gözlemlenmiştir.⁸³

Türkiye’de politik konjonktür dalgalanmalarının geçerli olup olmadığını sınavan çalışmalar ağırlıklı olarak fırsatçı modeller ekseninde yapılmış, sınırlı sayıda da olsa partizan politik konjonktür dalgalanmalarına yönelik araştırmalar yapılmıştır.

Özetle; Onur (2001), 1950-2000 döneminde konsolide bütçe harcamaları, GSMH ve emisyon hacmi gibi göstergelerde; Karaçor ve Saraç (2014) 1980-2004 döneminde konsolide bütçe gider ve gelirleri ile bütçe açığı, merkez bankası kredileri, GSMH, emisyon hacmi gibi, 1986 göstergelerde; Erdoğan ve Bozkurt (2009) 1986-2005 döneminde parasal büyüklüklerde; Özkan (2010) 1987-2007 döneminde enflasyon, GSMH göstergesinde; Tayyar (2017) 1987-2016 döneminde dolaşımdaki para arzı göstergeleri, bankalar arası faiz haddi ve yurtiçi kredi hacmi göstergelerinde Geleneksel Oportünistik Model çerçevesinde yaptığı analizler sonucunda politik konjonktür dalgalanmalarının varlığını ortaya koymuştur.

Akalın ve Erkişi (2007) 1950-2006 döneminde enflasyon, işsizlik, büyüme gibi temel makroekonomik göstergeler ile kamu harcamaları ve para arzı büyüklüklerinde; Altıok (2016) 1980-2015 döneminde büyüme, enflasyon, işsizlik gibi temel makroekonomik göstergeler ile kamu harcamaları ve gelirleri, para arzı, dış borçlanma

⁸² Eryılmaz, Filiz, *Politik Konjonktür Teorileri Işığında Türk İktisat Politika Çıktılarının Analizi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014, ss. 228

⁸³ Ahmet Emrah Tayyar, *a.g.e.*, ss.205.

gibi parametrelerde; Özkan(2010) 1987-2007 döneminde enflasyon ve sanayi üretim indeksi gibi göstergelerinde; Eryılmaz (2014) 1987-2012 döneminde enflasyon, GSYİH, dolaşımdaki para ve para arzı, kamu harcamaları ve kamu gelirleri, bütçe açıkları gibi göstergelerde meydana gelen dalgalanmada, geleneksel fırsatçı modelin geçerli olmadığı sonuçlarına ulaşmıştır.

Altun (2014), Türkiye’de 1950-2010 döneminde kamu harcamalarında; Akan ve Kanca (2016) 1987-2011 döneminde enflasyon, işsizlik ve bütçe açığı gibi göstergelerde; partizan politik konjonktür dalgalanmaların varlığını test etmiş ancak Türkiye’de partizan modelin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer çalışmalarda ise belirli bir model değil genel olarak politik konjonktür teorileri sınanmış ve seçim dönemlerinde politik kaynaklı konjonktürel dalgalanmaların varlığı tespit edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

GELİRLER POLİTİKASI: KAPSAMI, ARAÇLARI

Seçim dönemlerinde hükümet yeniden iktidara gelebilmek amacıyla, maliye ve para politikasını, döviz kuru ve gelirler politikası araçlarını kullanabilmektedir. Kamu harcamaları veya ekonomideki para arzının, mali sürdürülebilirlik ve fiyat istikrarının olası bozulmaları bu safhada göz ardı edilmektedir. Seçim dönemlerinde kullanılacak olan bu araçlar her ülkenin iç dinamiklerine göre farklılık gösterebilmekte, ihtiyari yahut kurala bağlı olarak uygulanabilmektedir.⁸⁴

Parlamentar sistemlerde hükümetler, genel seçim zamanlarında oy kazanabilmek adına çeşitli politikalara başvurmakta ve bu politikalar için bir takım enstrümanlar kullanmaktadırlar. Kullanılacak araçların çeşitliliği ve yetki alanı değişmekle beraber, anayasal düzenle güvence altına alınmış politikaların varlığı, kurala bağlı iktisat politikaları ve yahut bağımsız merkez bankasının varlığı halinde farklılıklar söz konusu olacaktır.

Bu bölümde gelirler politikası, kapsamı, türleri ve araçları incelenecektir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile Türkiye’de gelirler politikası araçları açıklanacaktır.

2.1. Gelirler Politikası Tanımı ve Kapsamı

Gelirler politikası, büyük buhranın ardından, batı ülkelerinde, bölüşüm sorununa çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Gelirler politikası ile gelirin henüz oluşumu safhasında, tüm üretim faktörlerinin gelirden alacağı paya müdahale edilmekte; gelirin bölüşümünden önce gelirin doğuşu sırasında devlet eliyle dağıtım unsurları kontrol edilmektedir. İkinci dünya savaşından sonraki süreçte, kapitalizmin ekonomiye hâkim olmasıyla, batı ülkelerinde yaşanan krizler ve olağanüstü koşullar, klasik para ve maliye politikası araçları ile müdahalenin yetersiz olduğunu ortaya koymuş, bu nedenle gelirler politikası uygulamaları gündeme gelmiştir. Bilhassa stagflasyonun görülmesiyle

⁸⁴ Christian Ebeke and Dilan Ölçer, *Fiscal Policy over the Election Cycle in Low-Income Countries*, **International Monetary Fund, ABD, 2017, ss.63**

enflasyon ve işsizlik arasındaki değiş tokuş ilişkisinin bozulması, gelirler politikasına atfedilen önemi artırmıştır.⁸⁵

Gelirler politikası pek çok hedefi içermekte, politikanın uygulandığı ülkeye göre de kullanımı değişmektedir. Üretim faktörlerinin gelirden aldığı pay, bölüşümü etkileyeceğinden, bölüşüm ve ekonomideki temel makroekonomik göstergeler birbirini etkilediğinden, devlet müdahalesi, uzun vadede pek çok sonuç doğuracaktır. Temelde yalnızca ücret ve fiyatların belirlenmesi dahi esasen; ücret ile verimlilik, ücret düzeyi ile işsizlik ve fiyat müdahalesiyle enflasyon düzeyini koordine etmektedir.⁸⁶ Bu anlamda gelirler politikası ekonomiye hem doğrudan hem dolaylı yoldan müdahale imkânı sunmaktadır.

Gelirler politikaları; klasik anlamda, işsizliğe neden olmadan enflasyonu düşürmeyi sağlamayı amaçlayan politikalardır.⁸⁷ Zira enflasyonist baskıların arttığı dönemlerde ücret gelirleri reel olarak aşındığından, söz konusu müdahaleler ücreti düzenlerken, aynı zamanda enflasyonla mücadele amacı taşımaktadır. Hükümet tarafından ortaya konulan doğrudan eylemlerle ücret ve fiyat artış oranlarını belirli bir kesim için görece olarak düşürmeye yarayan politikalar olarak da tanımlanabilir.⁸⁸

Küreselleşmeyle birlikte dünya ekonomisinde artan üretim sonucu, ekonomik dengeler, emek kesimi aleyhine değişmiştir. Serbest piyasa ekonomisi içerisinde, işçi ücretlerinin kendiliğinden belirlenmesi gelir dağılımında adaletsiz bir paylaşımı ortaya çıkarabilmektedir. Her ne kadar neo-liberal tez, piyasalar üzerinde devlet müdahalesini küçültmeyi; devletin ekonomideki “baba” rolünü terk etmesini salık vermiş olsa da bölüşüme yönelik yeniden dağıtım politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır.⁸⁹ Bu noktada serbest piyasa koşullarınca belirlenen unsurlara devletin kurumsal araçlarıyla müdahale edilmektedir.

⁸⁵ Uçkan, Banu, *Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog*, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, ss 16.

⁸⁶ Ataman, Berrin Ceylan, *Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, 1996, ss 59.

⁸⁷ Bartosz Godziszewski, *Income Policy in the Country Under Transition Some Remarks*, **Journal of International Studies**, Vol.2 No 1, 2009, ss. 50-58, Michael Parkin, Michael T. Sumner, *Incomes Policy and Inflation*, **Manchester University Press, 1972, ss 3.**

⁸⁸ Rudiger Dornbush, Stanley Fischer, *Makroekonomi*, **McGraw-Hill-Akademi Ortak Yayını**, 1998, İstanbul, ss. 557.

⁸⁹ Coşkun Can Aktan, *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, **Takav Matbaası**, Ankara, 1994 ss. 39.

Pek çok Avrupa ülkesinde bu politikaların öncelikli hedefi fiyat istikrarını sağlamak, enflasyondan kaçınmaktır. Gelirler politikasının sosyal işlevi, ekonomik işlevinden sonra gündeme gelmiştir.⁹⁰ Gelirler politikası uygulamalarının kullanım nedenlerini kısaca şöyle özetlemek mümkündür:⁹¹

- Emek kesimindekilerin ücret artışından daha yüksek oranlı bir enflasyona karşı işgücü kesimini korumak
- İşverenler arasında dürüst ve sürdürülebilir bir rekabet ortamı yaratabilmek ve emek fiyatını rekabet konusu olmaktan çıkarabilmek
- Emek kesiminde çalışanların yaşam koşullarını ekonomik anlamda standardize edebilmek
- Ekonominin genelini etkileyen işçi ücretleri konusunda iç pazarda uygun talep koşullarını muhafaza edebilmek ve ekonomik büyümeyi bu yolla sağlayabilmek
- Ücret artışı ile işgücü verimliliğini artırabilmek ve verimli işgücü ile uluslararası piyasalarla rekabet etme gücünü yakalayabilmek
- İşgücü piyasasında eşitlik sağlayarak bölgeler arası göç olgusundan kaçınabilmek.

Gelirler politikası uygulamalarının ekonomik hedeflerini gerçekleştirebilmek için, ekonomide öncelikleri farklı taraflar arasında işbirliği sağlanması esastır. Toplumun her bir ekonomik grubunun çıkarları farklılık arz ettiğinden, söz konusu çıkarların birbiriyle uyumlanmış şekilde gözetilmesiyle ekonomik amaçlar gerçekleştirilebilmektedir.⁹²

⁹⁰ Uçkan, Banu, *a.g.e.*, ss 18

⁹¹ Bartosz Godziszewski, *a.g.e.*, ss. 50-58.

⁹² Uçkan, Banu, *a.g.e.*, ss 18

2.2. Gelirler Politikası Türleri

Gelirler politikası uygulamaları devletin müdahale biçimine bağlı olarak, kanuni ve gönüllü olmak üzere sınıflandırılabilir.

2.2.1. Kanuni Gelirler Politikası

Kanuni gelirler politikası uygulamalarında devlet, bir takım yasaklar ve müeyyideler belirleyerek, kesin hükümlerle müdahale kapsamını belirlemektedir. Kanuni gelirler politikası uygulamalarında sendika güçlerinin kısıtlanması, ücret ve fiyat dondurmak ve vergilendirme gibi unsurlardan yararlanılmaktadır.

Sendika gücünün kısıtlanması: Gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde sendikaların temel işlevlerinden birisi çalışanlar adına hükümetle toplu ücret pazarlığı yapmaktır.⁹³ Sendikaların örgütsel gücünün ekonomide belli bir grubu temsil etmesi ise, ekonomik müdahaleler için devlete geniş kontrol alanını sağlamaktadır. Bölüşüm sorunu sıklıkla emek aleyhine gerçekleşmekle birlikte zaman zaman da sendikaların pazarlık gücü, işverenler açısından yıkıcı etkiler doğurabilmekte; devlet müdahalesi bu noktada piyasa için uygun olanı enflasyon düzeyini sağlayacak ücreti belirlemek amacıyla, sendikaların gücünü yasal yolla kısıtlayabilmektedir.⁹⁴

Ücret ve fiyatların dondurulması: ise ekonomide enflasyonist süreçlerin yaşandığı dönemlerde devlet, bir süreliğine ücret fiyat hadlerinin dondurulmasını şart koşmasıdır.⁹⁵ Bir ay- bir yıl arasında ücret ve fiyatlar sabitlenebilmekte ve bu sayede maliyet unsurlarının artmaması sağlanmaktadır.⁹⁶ ABD’de Nixon döneminde 1971-74 yıllarında kullanılan politikalar ücret fiyat dondurulmasının tipik örneğini teşkil etmektedir.⁹⁷

Vergilendirme: Bir cezalandırma metodu olarak kullanılan vergilendirme politikaları, ödenen ücretler üzerinden yahut firmaların karları üzerinden

⁹³ Dereli, Toker, *Batıdaki Gelişmeler Karşısında Türk Endüstri İlişkileri*, 21. Yüzyıla Girerken Batıdaki Gelişmeler Karşısında Türk Endüstri İlişkileri Sistemi: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, Sosyal Siyaset Konferansları, Cilt 45, 2003, ss 16.

⁹⁴ Uçkan, Banu, a.g.e., ss 18

⁹⁵ Uçkan, Banu, a.g.e. ss 18

⁹⁶ Ataman, Berrin Ceylan, a.g.e., ss 61

⁹⁷ Uçkan, Banu, a.g.e., ss 18

uygulanabilmektedir. Devletçe belirlenen orandan fazla zam yapan, devletçe belirlenen ücretin üstünde ücret ödemesi yapan şirketlerin karlarının artan oranlı tarifeye göre vergilendirilmesi, yalnızca belirli şartlarla ücret artışına müsaade edilmesi gibi çeşitli şekillerde uygulanabilmektedir.⁹⁸ Vergilendirme, bir cezai müeyyide olarak tanımlandığından, ücret ve fiyatların artışını kontrol etmekten ziyade, ücret- fiyat artışı yapıldıktan sonra ceza uygulanmaktadır. Dolayısıyla bu yöntemle ücret fiyat artışı önlenmekten ziyade, sonradan cezalandırılmakta, haliyle dolaylı etki yaratabilmektedir.

2.2.2. Gönüllü Gelirler Politikası

Gelirler politikasının gönüllü olarak uygulandığı türde devlet cezalandırıcı modelde olduğu gibi sert yaptırımlar getirmemektedir. Sivil toplum kuruluşları, sendikalar, işveren grupları gibi sosyal taraflar arasında işbirliğinin temin edilmesi, ortak noktada buluşulması hedeflenmekte ve devlet sürece dolaylı biçimde müdahil olmaktadır. Bu noktada sosyal diyalog unsuru öne çıkmaktadır.⁹⁹ Sosyal diyalog; dar manada sadece işçi ve işvereni kapsamakla birlikte, devletin de dâhil edilmesiyle, işçi- işveren-devlet gibi ekonomideki ajanların kurumsal düzeyde temsil edildiği, toplumsal uzlaşa ve barış zemininde gerçekleştirilen, ortak çıkarlarda buluşmayı hedefleyen müzakere sürecidir.¹⁰⁰

Sosyal diyalog vasıtasıyla gönüllü gelirler politikası uygulaması sırasında; ücret ve fiyatlardaki artış, verimlilik unsuruna endekslenerek enflasyon önlenmeye çalışılmaktadır. Gönüllü gelirler politikası sırasında her ne kadar devletin keskin müdahalesi olmasa da, devlet tarafından çeşitli teşvikler uygulanabilmektedir.¹⁰¹

2.3. Gelirler Politikası Araçları

Gelirler politikası mahiyeti itibariyle, hem doğrudan hem de dolaylı biçimde müdahale imkânı sunan araçlar seti vasıtasıyla uygulanmaktadır. Gelirler politikası araçları da bu amaca göre şekillenmektedir. Gelirler politikası araçlarından ücret ve

⁹⁸ Kapız, Serap Özen, *Gelirler Politikası Uygulamalarında Sosyal Tarafların Rolü, İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Sıra 2, No: 19, 2003, ss 3.

⁹⁹ Uçkan, Banu, *a.g.e.*, ss 19

¹⁰⁰ Görmüş, Ayhan, *Türkiye’de Sosyal Diyalogun Gelişimi, Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt 3, Sayı 14, 2007, ss 117.

¹⁰¹ Ataman, Berrin Ceylan, *a.g.e.* ss 61

fiyat kontrolleri geniş bir politika grubunu kapsamaktadır. Bu politikalar, uygun para ve maliye politikası ile tamamlayıcı nitelikte kullanılması halinde geçici kontrollerin enflasyonla mücadeleye olumlu katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.¹⁰²

2.3.1. Doğrudan Kontrol Araçları

Ücret ve fiyatların dondurulması ile ücret ve fiyat kılavuzluğu şeklindeki doğrudan kontrol araçları ile gelirler politikası uygulanabilmektedir.

2.3.1.1. Ücret ve Fiyat Dondurulması

Kanuni gelirler politikasının bir unsuru olarak ücret ve fiyatların kısa süreli sabitlenmesini ifade etmektedir. Doğal afet, savaş, kriz gibi olağanüstü ekonomi koşullarda kullanılan, uzun süreli kullanılması mümkün olmayan bir araçtır.¹⁰³

2.3.1.2. Ücret ve Fiyat Kılavuzluğu

Fiyat ve ücret düzeyinin dondurulması şeklinde kullanılan politika aracına göre daha esnek bir araçtır. Ücret ve fiyat dondurulmasından sonra daha yumuşak biçimde uygulanabilecek, uzun vadede kullanılması daha işlevsel olan bir araçtır. Bu yöntem göre; kamu kesiminde ideal ücret-fiyat seviyeleri belirlenip, kamu kesimi için getirilen bu seviyenin özel sektör içinde referans olması beklenir. Kamu kesimindeki ücret ve fiyat hadlerine müdahale etmek daha kolay olmakla birlikte; özel sektöre getirilen bir takım teşviklerle ideal düzeyin uygulanması kolaylaştırılabilir. Ancak bazı durumlarda, özel sektöre belirli cezalar da getirilebilmekte dolayısıyla bu araç hem gönüllü hem zorunlu uygulamaya örnek teşkil edebilmektedir.¹⁰⁴

2.3.2. Dolaylı Kontrol Araçları

Gelirler politikasının dolaylı kontrol araçları endekslleme ve vergileme politikalarından oluşmaktadır.

¹⁰² Hugh Rockoff, *Dractic Measures A History of Wage and Price Controls in the United States*, Cambridge University Press, 1984, ss 4

¹⁰³ Ataman, Berrin Ceylan, *a.g.e.* ss 61

¹⁰⁴ Ataman, Berrin Ceylan, *a.g.e.*, ss 61

2.3.2.1. Endeksleme Politikaları

Ücret ve fiyatlarda zamana bağlı olarak öngörülemez artışların olması ihtimaline karşın, ücretin alım gücünün korunmasını temin etmek amacıyla kullanılan politikalarlardır. Gelirler politikasının özel bir uygulama biçimi olarak, ücret ve fiyatlar belli bir orana endekslenmektedir. Enflasyonist baskıların hâkim olduğu dönemde, alım gücünün korunması güçleştiğinden, verimlilik artışının daha üstünde bir düzeyde ücret ve fiyat artışıyla karşı karşıya kalınmaması için bu araç tercih edilmektedir.¹⁰⁵

Ekonomide toplam talebin artması ve yüksek enflasyon beklentilerinin olduğu dönemlerde, işçi sendikaları, beklenen enflasyonu tolere edebilmek için ücret artışı içeren sözleşmeler sunacak, şirketler artan emek maliyeti nedeniyle ürün fiyatlarının yükselmesine neden olacak ve bu piyasanın geneline yansiyacaktır, sonuç muhtemelen ciddi bir durgunluktur. Ancak sonunda, artan stoklar ve düşen satışlar firmaları fiyat kırmaya ikna edecektir ve ekonomi, düşen enflasyon oranı ile tam istihdama geri dönecektir. Ancak bu arada, maliyetler yükselmişken, reel işçi ücretleri erimiş olacaktır. Zira buradaki ana nokta; ürün fiyatlarının, artan ücret maliyetlerini “kapsayacak” şekilde artırılmış olmasıdır. Bir başka deyişle; yüksek enflasyon beklendiği yahut gerçekleştiği dönemlerde firmalarca ihtiyatlılık gereği yapılan ürün zamları, işçi ücretlerine yapılan zamdan daha yüksek olmaktadır. Zira sermaye kesimi, emeğe nazaran daima daha korumacı hareket etmekte, emeğin aldığı pay reel olarak gerilemektedir. Özetle kısır bir döngüye girilen ekonomide, işçi ücretleri reel olarak azalış göstermektedir.¹⁰⁶

Ücret ve fiyat kontrolleri şeklinde uygulanacak gelirler politikası uygulamaları tam da bu noktada ekonomideki bozulmayı telafi edici bir etki gösterebilmektedir. Gelirler politikası uygulamasında endeksleme aracının kullanılmasıyla alım gücünün enflasyon karşısında sabitlenmesi, etkin kaynak dağılımını sağlamada düşük maliyetli bir yöntem olarak kullanılmaktadır.¹⁰⁷ Burada çıkış noktası, piyasa düzeyine bırakılacak ücret-fiyat düzeyinin dengeleri bozabileceği nedeniyle, etkin bir kaynak dağılımının

¹⁰⁵ Ataman, Berrin Ceylan, *a.g.e.*, ss 62

¹⁰⁶ Hugh Rockoff, *a.g.e.*, ss 5.

¹⁰⁷ Rudiger Dornbush, Stanley Fischer, *a.g.e.* ss. 557.

sağlanabilmesi için ücret ve fiyatların değişmesi yönündeki mutlak gerekliliktir.¹⁰⁸ Ancak bu yöntemin kısa süreli olarak uygulanması gerekmektedir.¹⁰⁹

2.3.2.2. Vergilemeye Dayanan Gelirler Politikaları

Cezaya dayalı kanuni gelirler politikası içerisinde ifade edilen bu politika; esasen maliye politikasının bir versiyonudur. Vergilemeye dayalı bu yöntemde referans kabul edilen bir zam oranı söz konusu olmakta; ücretlere bu oranın üstünde zam yapan firmalara, kar üzerinden ödeyecekleri bir vergi tahakkuk ettirilmektedir. Endeksleme yönteminin uzun süre kullanılmasının mümkün olmaması nedeniyle, enflasyonist baskıların olduğu süreçleri kontrol etmede, endeksleme yöntemi yerine vergileme politikalarının kullanılması önerilmiştir.¹¹⁰

2.4. Gelirler Politikası Uygulamaları

Gelirler politikası, amaçları itibariyle değerlendirildiğinde, enflasyonun kontrol edilmesi gibi temel makroekonomik göstergelere yönelik ekonomik amaç taşırken; aynı zamanda piyasa koşullarına göre belirlenen fiyatlar karşısında ücretleri aşınan ve bölüşümden olumsuz etkilenebilecek kesimleri korumayı da hedeflemektedir. Bir başka deyişle; ekonomideki bölüşüm sorunu ekonomik olmakla beraber sosyal nitelik taşımakta ve bölüşüme dair tüm göstergeler ülkelerin refah düzeyiyle ilgili de ipuçları taşımaktadır.

Ülkelerin refah düzeyleri tanımlanırken, kurumlara ve politikalara yönelik bakış, temelde iki eksende şekillenmektedir: dışlayıcı ve kapsayıcı politika ve kurumlar. Kapsayıcı kurumlar ve politikalar toplumun her kesimi için refah sağlarken dışlayıcı kurumlar ve uygulamalar toplumun bir kesiminin aleyhine gerçekleşmektedir. Toplumun tüm kesimlerinin aynı anda yararlanamadığı refahın sürdürülebilir büyümeyi

¹⁰⁸ Beyhan Ataç, *Maliye Politikası*, Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 118, 2002, ss. 188.

¹⁰⁹ Ataman, Berrin Ceylan, *a.g.e.*, ss 62

¹¹⁰ Ataman, Berrin Ceylan, *a.g.e.*, ss 62

sağlamayacağı düşünüldüğünde, gelirler politikası uygulamalarının refahı sağlayıcı bu yönü önem arz etmektedir.¹¹¹

2.4.1. Gelişmiş Ülkelerde Gelirler Politikası Uygulamaları

İkinci dünya savaşının ardından ekonomik olarak toparlanmaya çalışan gelişmiş batı ülkelerinde, esnek olmayan arza karşın, artan talep karşısında, enflasyonist baskılar baş göstermiş; toplam talebi kontrol edici politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Savaş sonrası üretim olanaklarının kısıtlı olması toplam arzın artırılmasını güçleştirmiş; artan uluslararası ticaret hacmi nedeniyle de ülkeler arasında hammadde ithalatına gereksinim duyulması, ithalat kotalarını gündeme getirmiştir. Genişletici maliye politikalarının toplam talebi artırdığı bu ekonomik ortamda, toplumsal uzlaşma zemininde ücret fiyat kontrolleri vasıtasıyla gelirler politikası uygulanmıştır. Pek çok Avrupa ülkesinde işçi partilerinin iktidarda olması sebebiyle, sendikalarla anlaşma yoluna gidilmiştir. Para ve maliye politikalarının muadili olarak kullanıldığı için, 1945-50 dönemindeki gelirler politikası uygulamaları başarıyla sonuç vermemiştir. Daha ziyade sendikaların artan pazarlık gücüyle ücretlerdeki aşırı artışlar enflasyona sebebiyet vermiştir.¹¹²

1960'lı yılların başında verimliliği de aşan ölçüde artan ücretlerden sonra bölüşüm emek lehine değişmişken; 1968-1973 döneminde Hollanda, Fransa, Norveç, İngiltere gibi ülkelerde ve ABD'de gelirler politikasına başvurulmuştur, bu dönemde ücretler bir miktar kontrol altına alınmış ancak petrol krizi sonrasında dünya ekonomisinde dengeler tekrar bozulmuştur. Stagflasyonun görüldüğü, Phillips eğrisinin işlerliğini yitirdiği bu dönemde maliye ve para politikalarının tek başına çözüm getirmemesi, 1980'li yıllarda Kanada, ABD, Fransa, Avusturya gibi ülkeleri gelirler politikası uygulamalarına yöneltmiştir.¹¹³

¹¹¹ Daron Acemoğlu, *Bazı Uluslar Neden Başarılı Olur? Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı 2. Melih Celasun'a Saygı Günü*, 20, 06, 2012, ss 3.

¹¹² Ataman, Berrin Ceylan, *a.g.e.*, ss 65

¹¹³ Ataman, Berrin Ceylan, *a.g.e.*, ss 65.

2.4.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelirler Politikası Uygulamaları

Gelir bölüşümünde adaletin sağlanamadığı, ekonomik koşulların emek kesimi aleyhine gerçekleştiği az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelirler politikasının ekonomik kalkınma stratejisi olarak kullanılması oldukça önemlidir. Ekonomik refahın artmasıyla bu refahtan toplumun tüm kesimlerinin yararlanması gerekmektedir.¹¹⁴ Tarım sektöründe çalışanların ve işçilerin çoğunlukta bulunduğu az gelişmiş ülkelerde, gelirler politikasıyla sektörel anlamda destekler sağlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal ürün desteklemeleri, fiyat kontrollerinden farklı olarak, devamlı uygulanmaktadır.¹¹⁵

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan kronik enflasyon problemine karşı uygulanmakta olan enflasyonla mücadele programları içerisinde tarımsal fiyat politikaları da yer almaktadır. İsrail’de ve Latin Amerika ülkelerinde heterodoks istikrar politikaları içerisinde, maliye ve para politikalarıyla bir arada gelirler politikası da uygulanmıştır.¹¹⁶

Az gelişmiş ülkelerde gelirler politikası uygulamaları esasen bir çelişki gibi görülebilmektedir. Ücretlerin kontrolü, piyasada oluşandan daha yüksek bir belirleme yapmayı; fiyatların kontrolü ise piyasada oluşandan daha düşük düzeyde bir belirleme yapmayı gerektirmektedir. Uygulamada, söz konusu düzenlemelerin bürokrasiyi artırması, verimsizliğe, kaçakçılığa ve yolsuzluğa yol açabileceği yönünde riskler de mevcuttur. Zira gelirler politikasının seçimlik şekilde uygulanabilmesi; belli sektörleri ve belli bir kesimi etkilemesi nedeniyle gelirin yeniden dağılımında oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Ancak söz konusu uygulamaların ortak hedefi nihai olarak üretimi artışı beraberinde getirdiğinden, hem gelir dağılımını düzeltici hem de üreticilerin faaliyetlerini sürdürebileceği bir büyümeyi temin edebilmektedir.¹¹⁷

¹¹⁴ *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 2000, Ankara, ss. 26.

¹¹⁵ Ataman, Berrin Ceylan, a.g.e., ss 65.

¹¹⁶ Berrin Ceylan, Ataman, a.g.e.

¹¹⁷ Vural Savaş, *Politik İktisat*, **Beta Yayınları**, İstanbul,2008, ss.93.

2.4.3. Türkiye’de Gelirler Politikası Uygulamaları

Türkiye’de gelirler politikası uygulamaları, bölüşüm sorununa çözüm getirmek amacıyla kullanılmıştır. Üçüncü kalkınma planı kapsamında *Fiyat ve Ücret Daimi İzleme İhtisas Komisyonu* kurulması önemli bir adımdır. Petrol krizinin ardından yaşanan enflasyonist döneme çözüm getirilmesi için; bu komisyon tarafından, gelişmiş ülkelerdeki gibi ücret-fiyat kontrolleri yapılması gerektiğine dair öneri gelmiş ancak uygulanamamıştır.¹¹⁸ 1975 ve 1979 yıllarında ise Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu ile hükümet arasında “*Toplumsal Anlaşma*”ya varılmıştır. Bu anlaşma ile refah toplumunun kaçınılmaz gereklilik olduğu, bu yolda; işçinin satın alma gücünün korunması, ücretlerin işin niteliğine göre verilmesi, kamu kesiminde çalışan işçilerin üretim, yatırım, yönetim kararlarına katılmasını öngören bir model hazırlanması şeklindeki talep ve hususlarda mutabık kalınmıştır ancak bu konuda da uygulamaya geçilmemiştir.¹¹⁹

Tarımsal desteklemeler açısından Türkiye’de gelirler politikası uygulamalarını değerlendirmek istediğimizde, oldukça eski tarihlere gitmek mümkündür. Örneğin tarım ürünlerine taban fiyat uygulaması 1930’lu yıllara dayanan bir desteklemedir.

Gelirler politikasına bir diğer örnek, Türkiye’de 1997 yılında uygulanmaya başlanan “*eşel mobil sistem*”dir. Buna göre; her ay ücretlere, enflasyon oranında zam uygulanması kararlaştırılmıştır. Eşel mobil sistem ile ücret artışı enflasyona endekslenmiş olmakta, böylelikle enflasyona karşı ücretlerin satın alma gücü korunmaktadır.¹²⁰

Türkiye’de halen uygulanan gelirler politikası uygulamaları; üreticiye destek sağlamak amacıyla destekleme programına alınan tarımsal ürün destekleri, emek kesiminin alım gücünü enflasyona karşı korumak amacını taşıyan asgari ücret belirlemesi, KİT ürünlerinin fiyat kontrolleri ve kira kontratlarında enflasyon oranı kadar zam yapmayı öngören tavan fiyat uygulamalarından mürekkeptir.

¹¹⁸ Berrin Ceylan, Ataman, *a.g.e.* ss 66.

¹¹⁹ Benli, Hasan Tahsin *Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin Önemli Belgeleri, Toplumsal Anlaşma*, Kara Tahta Dergisi, 1978, ss 175.

¹²⁰ Pastore, Francesco, *Assessing the Impact of Incomes Policy: The Italian Experience, Discussion Paper Series*, No 582, 2010, ss 3.

Para ve maliye politikası uygulamalarının genel nitelikli ve her kesime yönelik uygulanmasına nazaran; gelirler politikasının diğer politika araçları ile kıyaslanamayacak ölçüde kaynak tahsisi işlevini yerine getirmesi; seçim dönemlerinde tercih sebebi olmuştur. Gelirler politikası, hükümet ve özel sektör arasındaki ilişkiyi derinden değiştirmekte; halkın ekonomik yaşamında geniş kapsamlı değişikliklere yol açmaktadır.¹²¹ Bu nedenle seçim döneminde ekonomiye müdahalede etkin bir yöntem olarak benimsenmiştir.

Çalışmamızın konusunu; 1987-2018 yılları arasında yapılan milletvekili genel seçim dönemlerinde hükümetin, “*yeniden seçilmeyi*” temin etmek amacıyla uyguladığı gelirler politikası örnekleri oluşturmaktadır. Söz konusu dönemde Türkiye’de yapılan milletvekili genel seçimleri sırasında kullanılan gelirler politikası araçları; KİT ürünleri fiyatları, asgari ücret belirlemeleri ve tarımsal desteklemeler kapsamında üçüncü bölümde detaylıca incelenmiştir.

¹²¹ Hugh Rockoff, *a.g.e.*, ss 3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE GENEL SEÇİMLERDE UYGULANAN GELİRLER POLİTİKALARI (1987-2018)

Türkiye’de seçim dönemlerinde, ücret fiyat kontrolleri, asgari ücret uygulamaları ve tarımsal desteklemeler gibi gelirler politikası araçları kullanılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, 1987 yılından 2018 yılına kadar Türkiye’de yapılan dokuz milletvekili genel seçimi sırasında, hükümetin kullandığı gelirler politikası araçları incelenecektir.

3.1. 29 Kasım 1987 Seçimleri

Türkiye ekonomisinde, 1980 öncesinde yürütülen ithal ikameci politikalar, 1980 yılından sonra yerini liberasyona bırakmıştır. 1980 sonrasında gerçekleşen bu liberalizasyon sürecini 1989 öncesi ve sonrası olarak ayırıştırmak mümkündür.¹²² 1980’de liberalleşme başlamış ancak 1989’de sermaye hareketlerinde tam serbestliğin gelmesiyle sağlanmıştır ve günümüzde devam etmektedir. Uluslararası piyasalara entegrasyonu sürecinde önemli kararlar ve eylemler yönlendirici olmuştur. Bunlardan ilki “24 Ocak kararları” olarak Türkiye’nin iktisat tarihinde önemli bir yer tutan ve ilerleyen dönemlerde ekonomik hayatı belirleyecek olan kararlar, IMF ve Dünya Bankası tarafından 1970’li yıllardan beri uygulanmakta olan “yapısal uyum” yahut “istikrar politikası” gibi adlar altında sunulan bir dizi politikayı içermektedir.¹²³

24 Ocak kararları ile devletin ekonomideki rolünde küçülmeye gidilmesi, serbest piyasa ekonomisi koşullarının ekonomiye hâkim olması, ücretli kesimin hasıladan aldığı payın giderek daraltılması, azalan işgücü maliyetlerinin üretim artışını sağlaması ve nihayetinde ihracatın artırılması hedeflenmektedir. Ekonomik hayatı düzenlemeye yönelik bu politikaların siyasi ve hukuki altyapısı ile 1982 anayasası ile oluşturulmuştur.

24 Ocak kararlarını genel hatlarıyla üç gözlemlerle ifade etmek mümkündür. İlkin, 24 Ocak kararları tıpkı evvelce IMF tarafından Türkiye’den talep edilen bir dizi

¹²² Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, **Remzi Kitabevi**, 2001, ss 513.

¹²³ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908- 1985)*, **Gerçek Yayınevi**, Yeni Dizi:1, 1988, İstanbul, ss. 122.

ekonomik yapılandırmalarla benzerlik göstermektedir. Devalüasyon, Kamu İktisadi Teşebbüslerince sunulan malların fiyatlarındaki artış ve fiyat kontrollerinin kaldırılması şeklinde uygulanan “şok tedavi” esasen IMF taleplerinin dahi üstündedir. Bu ilk çıkarım için şunu söylemek mümkündür ki; beklenen düzeyin üstünde yahut altında olsun, 24 Ocak kararları, milli ve yerli bir proje olmaktan ziyade uluslararası ekonomik kuruluşların çizmiş oldukları çerçeve kapsamında şekillendirilmiştir.

Kararların ikinci görünümü ise, bir istikrar programından daha geniş kapsamlı bir önem arz etmesidir. Şöyle ki; uluslararası sermayenin, zayıf bir denetim süreci ile – hatta tamamen denetimin kaldırılması biçiminde- Türkiye’ye getirilebiliyor olması; Dünya Bankası tarafından Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkeye pazarlanması yoluyla; üretimden sermayenin emeğe üstün gelmesi hedefini taşımaktadır. Dolayısıyla bir “yapısal uyum” sürecinden daha fazlasını getirmekte olan kararlar, üretimden alınan payla beraber; gelir dağılımında önemli değişikliklere sebebiyet vermektedir.

Sonuncu görünüm ise; söz konusu kararların siyasi düzlemde uygulanabilmesi için gerekli olan araçlar mevcut bulunmadığından, 12 Eylül 1980 tarihli darbe ile bu araçlara kavuşulmuş olmasıdır. 12 Eylül darbesi ve sonraki 3,5 yıl bir anlamda “sermayenin karşı saldırısı” olarak tanımlanmaktadır. 3,5 yıl ifadesinin gerekçesi şudur ki; söz konusu kararlar 1985 yılı sonuna kadar aralıksız uygulanmış ve ilave uygulamalara da geçilmiştir. Kamuoyuna “alternatifi yoktur!” sloganı ile benimsetilmiştir.¹²⁴

12 Eylül 1980 darbesi ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) yönetime el koymuş Milli Güvenlik Konseyi (MGK) aracılığıyla devlet ve ekonomi yönetimine ilişkin bir dizi karar alınmıştır. Kenan Evren başkanlığındaki konsey, her türlü siyasi faaliyeti durdurmasının ardından 1981 yılı Ekim ayında tüm siyasi partileri feshetmiştir. Bunun yanı sıra birkaç dernek dışında tüm dernekler, sendikalar kapatılırken; yalnız Türk-İş’e bağlı sendikaların çalışmasına izin verilmiştir. Grev ve lokavtlar ertelenmiştir. MGK

¹²⁴ Korkut Boratav, *a.g.e.* ss. 122.

tarafından hazırlanan ve 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan referandumla sunulan anayasa, kabul edilmiştir.¹²⁵

1982 anayasası seçim sisteminde pek çok değişiklik öngörmüştür. Seçim sisteminin gizli oy açık sayım ilkesi ile tek dereceli ve genel oyla, denetimli şekilde yapılması kararlaştırılmış ve 1983 yılında Milletvekili Seçim Kanunu ile seçimlerde radikal değişiklikler yapılmıştır. 1983 yılında askeri yönetim bir seçim yapılmasını kararlaştırmıştır. Tüm siyasi partilerin kapatılmasının ardından on beş yeni siyasi parti kurulmuş olmasına rağmen yalnızca Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Halkçı Parti (HP) ve Anavatan Partisi (ANAP) kuruluş bakımından geçerli sayılarak seçimlere katılabilmıştır.¹²⁶ Dolayısıyla askeri yönetim denetiminden on beş partiden yalnız üçünün geçerek seçime gidebildiği 1983 seçimlerinin demokratik koşullarda gerçekleştiğini söylemek güçtür. Yapılan 6 Kasım 1983 yılı seçimlerinden % 45 oy alan Anavatan Partisi (ANAP) tek parti olarak iktidara gelmiştir.

1983'te ANAP'ın iktidar olmasıyla Türk siyasi tarihinde "Özal Dönemi" olarak adlandırılan dönem başlamıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile fiilen başlayan ekonomide Özal etkisi, bu tarihten itibaren resmiyete kavuşmuştur. 1980'den beri uygulanan ihracata dayalı büyüme modeli kapsamında serbestleşen Türkiye ekonomisinde hem döviz kuru uygulamaları ve ihracat sübvansiyonlarıyla ihracat teşvik edilmiş hem de makroekonomik istikrar hedeflenmiştir. Dönemin belirgin özelliği, ücret gelirinin ağır biçimde baskılanması olmuştur.¹²⁷ Bu dönem "sermayenin karşı saldırısı" olarak tanımlanmaktadır.¹²⁸

1985 yılının sonuna kadar uygulanan 24 Ocak kararları ile ekonomide gelir dağılımı giderek bozulmuş, yeni bir burjuvazi yaratılmıştır.¹²⁹ 1983 seçimlerinden 1987 seçimlerine kadar geçen sürede seçim kanununda yapılan pek çok değişiklikle 1987 seçimlerine hazırlanılmıştır. Kasım 1988'de yapılması gereken seçimlerin bir yıl erkene

¹²⁵ Selim Şanlısoy, *Ekonomi Politika Etkileşiminin Süreç Politikası Açısından Analizi: Türkiye Örneği*, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İzmir, 2007, 223.

¹²⁶ Fuad Alekserov, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu, *Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul, 1999, ss. 202.

¹²⁷ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, **Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları**, İstanbul, 2012, ss 315.

¹²⁸ Korkut Boratav, a.g.e, ss 123.

¹²⁹ Korkut Boratav, a.g.e, ss 123.

alınmasıyla ANAP'ın seçim ekonomisi politikaları uygulaması zorlaşmıştır. Ancak 1987 seçimleri erken seçim olmasına rağmen, genel itibariyle sermayedarlara ve sınırlı olarak da emek kesimine yönelik bir takım düzenlemeler ile seçim ekonomisine politikası uygulanmıştır.

6 Eylül 1987'de yasaklı siyasi liderlerin seçime katılabilmesine yönelik yapılan referandum ile birlikte, 1987 seçimlerine toplam yedi parti katılım göstermiştir. ANAP, Doğru Yol Partisi (DYP), Refah Partisi (RP), Demokratik Sol Parti (DSP), Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP), İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) 1987 seçimlerine katılmıştır. Esasen çoğu daha önce kapatılan bu partiler, isim değiştirmiş halleriyle yeniden kurulmuşlardır.

1987 seçimleri, seçim kanunlarında yapılan sistemli değişiklikler neticesinde çok partili hayata geçildikten sonra Türkiye'de uygulanan en adaletsiz seçimdir. Seçim barajı nedeniyle pek çok partinin mecliste temsil edilememesi temsilde adalet ilkesinin işlevini yerine getiremediğini göstermektedir.¹³⁰ En yüksek oy sırasıyla ANAP, DSP ve DYP'ye aittir. Seçmenlerin % 93'ünün oy kullandığı 1987 seçimi, çok partili hayata geçildikten sonra yapılan seçimler içinde en yüksek katılım oranına sahiptir.

1987 yılında yapılan genel seçimlerden önce, Türkiye'nin mevcut demokrasi düzeni epey kaotik bir haldedir. Askeri rejimin grevleri yasaklaması ve ücret konusunda toplu pazarlığı askıya almasıyla emeğin çıkarlarını temsil etmek için demokratik bir oluşum yok edilmiş vaziyettedir. Sermaye grubunun aksine, işçilerin siyasi çevre ile neredeyse hiçbir bağlantısı kalmamıştır.¹³¹ Ekonomide ihracata dayalı büyüme stratejisi ile de emek kesimi üzerinde kurulan baskı, gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemiştir.

1984 yılında yapılan yerel seçimlerle neredeyse tüm belediyelerin yönetimini elinde bulunduran iktidar partisi, 1987 seçimlerinden önce, gecekondulara tahsis belgesi verilmesi, imar afları gibi politikalarla plansız kentleşmenin oluşturduğu rantın görece

¹³⁰ Fuad Alekserov, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu, *a.g.e.ss.* 205.

¹³¹ Ziya Öniş, Steven B. Webb, *Political Economy of Policy Reform in Turkey in the 1980s*, **Policy Research Working Papers**,1059, 1992, ss. 12.

yoksul kesime aktarılması konusunda bir beklenti yaratmıştır.¹³² Ancak uygulanan diğer politikalar bunun tam aksi yönündedir.

3.1.1. Tarımsal Destekleme Politikaları

1980 sonrasında uygulanan tarım politikalarına genel hatlarıyla bakıldığında, küçük ölçekli tarım üretiminin tümüyle tasfiyesine yönelik politikalar uygulandığı gözlemlenmektedir. 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizlerinin ardından Türkiye’nin dâhil olduğu az gelişmiş ülkelere Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlarca dayatılan bir dizi “yapısal uyum programı” önerisinin içeriği tarım sektörü açısından oldukça sarsıcı düzenlemeler içermektedir.¹³³

Uruguay görüşmeleri esnasında tarım ve gıda sektöründe tekelleri elinde bulunduran kuruluşlar için de avantajlı durumlar yaratılarak küçük ölçekli tarımla uğraşanlar dünya tekelleri karşısında rekabet edemez noktada bırakılmışlardır.¹³⁴

Türkiye’de 1980 sonrası liberalizasyon uygulamaları ile IMF ve Dünya Bankasının belirlediği piyasa kurallarına uymak için destekleme alımı kapsamındaki ürün adedi sınırlandırılmıştır. 1980’li yılların başında 24 ürün için destekleme alımı yapılırken; 1985 yılına gelindiğinde 18 ürünün destekleme alımı yapılmaktadır. 1990 itibariyle ise yalnızca çeltik, haşhaş, yulaf, arpa, buğday, çavdar, mısır, nohut, tütün ve şeker pancarı destekleme alımı yapılmıştır.¹³⁵

OECD verilerine göre Türkiye’de tarımsal desteklemelerin 1987 yılında GSYİH’ ye oranı % 4, 02 iken 1988 yılında % 3,81, 1989 yılında % 3,5’e kadar gerilemiştir. Tarımsal destekleme alımlarının toplam üretim içerisindeki payına bakmak da önemlidir. 1980’de tütün ürünlerinin % 71,5’, destekleme alımına konu edilirken 1990’a gelindiğinde bu oran % 39,3’e düşmüştür. 1980’de buğdayın % 10’u

¹³² A. Sinan Balyemez, *Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Kamu Maliyesine Yansımaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, 2008, ss 123.

¹³³ Gülten Kazgan, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, **Altın Kitaplar Yayınevi**, İstanbul, 1985, ss 387)

¹³⁴ Necdet Oral, *Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar- IMF ve Dünya Bankası Programlarının Türkiye Tarımına Etkileri*, **TMMOB ZMO Tarım Politikaları Yayın Dizisi**, No 6, Ankara, 2006, ss 4.

¹³⁵ Şinasi Öztürk, Fethi Nas, Ergün İçöz, *24 Ocak Kararları, Neoliberal Politikalar ve Türkiye Tarımı*, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2008 S. 1-2, ss. 20.

desteklemeye konu iken bu oran 1990'da %3'e düşmüştür. Çay ise 1986 yılından itibaren destekleme alımı kapsamında çıkarılmıştır. ¹³⁶

Ekonomideki mevcut serbestleşme, tarım ürünlerinin görelî fiyatlarının düşmesine neden olurken, aşağıdaki tabloda 1987 seçimleri öncesinde bir takım ürünlerin destekleme alım fiyatlarına hayli yüksek zamlar yapıldığı görülmüştür.

Tablo 4
Tarımsal Ürün Ortalama Alım Fiyatlarındaki Artış Oranı

Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)						
Ürün	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Buğday (1)	26	62	34	25	23	70
Pamuk (2)	68	48	29	23	110	40
Tütün (3)	34	34	42	44	87	101
Çay (4)	33	38	39	26	24	64
Ş. Pancarı (5)	17	29	56	21	35	95
Ayçiçeği	11	80	29	18	28	72
Fındık (6) ¹³⁷	13	50	167	2	73	70

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığından alınan verilerden hareketle, tarafımızca hesaplanmıştır.

Tabloda detayları görüleceği üzere 1987 yılında yapılacak seçimler gerekçesiyle, tarımsal destekleme alım fiyatları yükseltilmiş ancak seçim 29 Kasım 1987 tarihinde, neredeyse 1987'nin son ayında yapıldığından, seçim sebebiyle yapılan zamlar bir sonraki yıla da yansımıştır. Tabloda tütün fiyatlarına 1987'de % 87, 1988'de % 101 oranında, fındık fiyatlarına 1986'da % 2 oranında zam yapılırken, 1987'de % 73, 1998'de % 70 oranında, şeker pancarı fiyatlarında 1998'de % 95 oranında yükselmeler görülmüştür. En belirgin kalem ise pamuk fiyatlarına yapılan zamdır. 1986'da % 23 oranında zam yapılan pamuğa 1987'de % 110 ve 1988'de % 40 zam yapılmıştır. Seçim dönemi yapılan bu kısa süreli ayarlamalar, seçmenlerin, son yılda gerçekleşecek değişimleri dikkate alındığında, hükümetin, seçmenlerin miyop oluşuna güvenerek, son

¹³⁶ Şinasi Öztürk, Fethi Nas, Ergün İçöz, *a.g.e.*, ss. 22.

¹³⁷ Tablo açıklamaları:

(1) TMO ortalama alım fiyatıdır.

(2) Ege ve Antalya 1 beyaz kütlü pamuk fiyatıdır.

(3) Tekel ortalama alım fiyatıdır.

(4) ÇAYKUR ortalama alım fiyatıdır.

(5) Türkiye Şeker Fabrikaları ortalama alım fiyatıdır.

(6) % 50 randımanlı tombul kabuklu fındık fiyatıdır.

yıl yapılan zamlarla yaratılan olumlu tablonun seçimlerde oy olarak dönmesi beklentisi mevcuttur.

1980-186 dönemine bakıldığı zaman, desteklenen ürünlerin fiyatlarına on iki kat zam yapıldığını ancak tarımsal üretimde girdi olarak kullanılan tohum, gübre, ilaçlar, sulama cihazları, akaryakıt gibi giderlerde yirmi dört katlık artış yaşanması, destekleme alımları vasıtasıyla, dönemin yüksek enflasyonuna karşı çiftçiye korunamadığının göstergesidir. Ancak seçmenlerin bu tür hesaplamalar yapmadan artan alım fiyatları ile memnun olması beklenmiştir.

3.1.2. KİT Fiyat Politikaları

1986 yılına gelindiğinde “ekonomik verimlilik” argümanına dayanılarak Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) özelleştirme kapsamına alınmıştır. Özelleştirme programının açık hedefleri Morgan Planı ile tanımlanmıştır. Piyasaya mal sunan bu kuruluşların karar verme mekanizmasını özel sektöre devretmek, rekabeti teşvik etmek, verimliliği artırmak, evvelce karşılanan KİT zararlarının bütçeye getirdiği yükü bertaraf etmek ve bu yolla hazinenin kasasındaki tutarı artırmak gibi amaçlar sıralanmıştır.¹³⁸ Bu dönemde ihracata dayalı büyüme stratejisi nedeniyle iç piyasadaki koşullar tarım sektörünün ve ekonomide genel olarak yoksul kesimin aleyhine gerçekleşmişken KİT’lerin özelleştirmeyle piyasa koşullarına teslim edilmesi de durumu pekiştirmiştir.

Turgut Özal’ın tarihe geçen “*Seçimlerden önce zam yapacak kadar enayi miyim?*” sözüne konu olan Kasım 1987 seçimleri öncesinde, üretici firmaların ürünlerine zam yapılması yasaklanmış, seçimlerden sonra ise tüm fiyatlara zam uygulaması kaldığı yerden devam etmiştir.

3.1.3. Asgari Ücret Uygulamaları

1980’li yıllarda uygulanan politikalar, askeri yönetim ile kapatılan sendikalar ve gücünü yitiren emek kesimi aleyhine işleyen piyasa koşulları işçi ücretlerine de yansımıştır. 1988 yılına kadar sendikaların aktif bir rolü bulunmamaktadır. 1988

¹³⁸ Teoman Pamukçu, Erinç Yeldan, *Country Profile: Turkey Public Sector and Fiscal Policy Issues*, **Economic Research Forum**, *Bilkent 2005*, ss 15.

yılındaki reel ücretler, 1983 yılının dahi gerisindedir. 1987 seçimlerinde, sanayi ve tarım kesiminde çalışanlar için asgari ücrette meydana gelen artışı aşağıdaki tablolarda da görmek mümkündür.

Tablo 5
Ulusal Düzeyde Sanayi Kesimi Asgari Ücret Tespitleri (1981-1988)

Yürürlük Tarihleri		16 Yaş ve Altı		16 Yaş Üstü	
		Aylık	Artış (%)	Aylık	Artış (%)
1.05.1981	31.12.1982	6.990	85,8	10.000	85,2
1.01.1983	31.03.1984	11.100	65,9	16.200	62
1.04.1984	30.09.1985	16.875	52	24.525	51,4
1.10.1985	30.06.1987	25.500	68,9	41.000	68,8
1.07.1987	30.06.1988	51.300	80	74.250	79,3
1.07.1988	31.07.1989	86.850	69,3	126.000	69,7

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Tablo 6
Ulusal Düzeyde Tarım Kesimi Asgari Ücret Tespitleri (1981-1988)

Yürürlük Tarihleri		16 Yaş ve Altı		16 Yaşın Üstü	
		Aylık	Artış (%)	Aylık	Artış (%)
1.05.1981	31.12.1982	8.610	79	5.700	81
1.01.1983	30.04.1984	13.200	53	8.760	53,7
1.05.1984	30.09.1985	20.100	52	13.350	52,4
1.10.1985	30.06.1987	34.200	70	22.950	71,9
1.07.1987	30.06.1988	65.700	92	44.100	92,2
1.07.1988	31.07.1989	117.000	78	78.750	78,6

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Ekonomide serbestleşme sürecinin başından beri izlenen politikaların emek kesimine yönelik verdiği zarara, daha fazla devam edilememiştir. Sanayi kesiminde çalışan asgari ücretli işçilere yapılan % 79,3 zam ve tarım kesiminde çalışanlara yapılan % 92,2 zam dikkat çekicidir. Tarım kesimin bir süredir devam eden dezavantajlı durumu, bir seçim döneminde düzeltilmeye çalışılmıştır. Bir seçim vaadi olarak sunulan asgari ücret artışı, 1988 yılının ardından asgari ücrette yüksek oranda yapılacak zammın habercisi olmuştur.

3.2. 20 Ekim 1991 Seçimleri

1991 seçimlerinden önce yapılan 1989 yerel seçimlerinde, iktidar partisi ANAP epeyce oy kaybederek, genel seçimlere giderken seçmenlerden olumsuz sinyal almıştır. Yerel seçimlerde ANAP'ın oy kaybının son derece makul sebebi, Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesidir. Bu dönemde seçim kanunlarında yine bir dizi değişikliğe gidilmiştir. Kasım 1992 döneminde yapılması gereken milletvekili genel seçimleri, Ekim 1991'de yapılmıştır. Seçime katılan 6 partiden 5'i olan DYP % 27, ANAP % 24, SDP % 20,8 RP % 16,9 , DSP % 10,8 oy almıştır.¹³⁹

Seçimden önceki ekonomik koşullara bakıldığında, 80'li yılların da dönüm noktası olarak kabul edilen 1989 yılı epey yoğun geçmiştir. Türkiye'nin uluslararası sermayeye tam olarak açık hale getirildiği yıl 1989 yılıdır. 1989'da çıkarılan 32 Sayılı Karar ile Türk parasının yabancı paralar karşısında tam konvertibl olması sağlanmıştır.¹⁴⁰ İhracata dayalı büyüme stratejisi kapsamında art arda yapılan devalüasyonlar ve reel olarak düşürülen işçi ücretleri, Türkiye'nin ihracat düzeyini artırır nitelikteydi. Ancak 1988 sonrasında uygulanan politikalar, döviz artırmaya yönelikti.

1989 yılında uluslararası sermaye girişine dair sergilenen gevşek tutum, ülkeye her türden gelirden elde edilmiş paranın getirilmesi üzerine kurulmuştur. Tam serbestleşme ile dönemin gazetelerinde "*kara servetin ülkeye girişi için varlık sertifikası çıkarılacak*" haberleri ile yer alan gelişme, doğrudan yabancı sermayeyi yatırım yahut mevduat olarak çekme hedefine dayanmaktaydı.

Yabancı sermaye üzerindeki denetimin kaldırılması, dövizin bollaşmasını sağlamak için tercih edilmiştir. Türkiye'de yabancı sermayeye bu kadar kolaylık sağlanmasının bir sonucu olarak döviz kuru ve para politikası üzerindeki kontrolün sağlanması da güçleşmiştir. Bu nedenle, 1989 yılı, Türkiye'nin liberalleşme sürecinde bir dönüm noktasıdır.¹⁴¹

¹³⁹ Fuad Alekserov, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu, *a.g.e.* ss. 207.

¹⁴⁰ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *a.g.e.*, ss 515.

¹⁴¹ Korkut Boratav, A. Erinç Yeldan, Ahmet H. Köse, *Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey, 1980-1998*, Center for Economic Policy Analysis, Working Paper No:20, February, 2000.

Seçim ekonomisi politikalarını etkileyen ana unsur ise, yerel seçimlerde oldukça oy kaybeden ANAP'ın en çok ihmal ettiği tarım sektörü ve yoksul kesimi ön plana alma gerekliliği olmuştur. Seçmen, memnuniyetsizliğini oylarıyla göstermeye başladığından dolayı, orantısız zamlara, asgari ücret artışlarına gidilerek yerel seçimlerde yaşanan kaybın genel seçimlerde de yaşanmamasına çalışılmıştır.

3.2.1. Tarımsal Destekleme Politikaları

1989 yılındaki yerel seçimlerle oy kaybettiğini fark eden ANAP, seçim ekonomisi politikaları uygulamaya başlamıştır. 1990 itibariyle ise yalnızca çeltik, haşhaş, yulaf, arpa, buğday, çavdar, mısır, nohut, tütün ve şeker pancarı olmak üzere toplam 10 üründe alım yapılırken 1991 yılında 24 üründe destekleme yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda belirli tarım ürünlerinin desteklemelerindeki artış oranı gösterilmiştir.

Tablo 7
Tarımsal Ürün Ortalama Alım Fiyatlarındaki Bir Önceki Yıla
Göre Artış Oranı (%)

Ürün	1989	1990	1991
Buğday (1)	98	53	50
Pamuk (2)	86	39	57
Tütün (3)	62	63	41
Çay (4)	58	59	58
Ş. Pancarı (5)	86	69	54
Ayçiçeği	80	29	74
Fındık (6)	36	24	63

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığından alınan veriler ile hesaplanmıştır.

Seçim öncesinde, tarım sektörünün iyileştirilmesi ve geçen on yıl boyunca ihmal edilmiş olması nedeniyle pamuk, ayçiçeği, fındık gibi ürünlerde geçmiş yıllara nazaran oldukça yüksek desteklemeler yapılmıştır. Ayçiçeği fiyatları % 74 oranında, pamuk fiyatları % 57 oranında, fındık fiyatları % 63 oranında zamlı alınarak önceki yıllara kıyasla tarım kesimini geçen yıllarda yıpratıcı koşullar düzeltilmeye çalışılmıştır. 1991 seçimleri öncesinde dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in *Kim ne veriyorsa ben beş lira daha fazla vereceğim.* Şeklindeki tütün ve tütün mamullerine ilişkin tarımsal destekleme alım fiyatı belirleme ölçüsü seçim ekonomisi uygulamaları bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Tarımsal ürün desteklemelerinin, OECD verilerine göre GSYİH' ye oranı 1990 yılında % 4,02 iken 1991'de % 6,33'e çıkmış ancak 1992 yılında bu oran % 5,01'e düşmüştür. Seçim ekonomisine yönelik politikaların uygulandığı görülmektedir.

3.2.2. KİT Fiyat Politikaları

Kasım 1991'de hükümetin kurulmasının ardından seçim ekonomisi politikaları yerini zamlara bırakmıştır. KİT ürünlerine % 9-48 oranında zam yapılmıştır. Aynı zamanda, tarım üreticilerinin borçlarında iki taksitle ödeme yapılabilmesine dair çalışmalar yapılmıştır. Hükümet ilk olarak kâğıda 20- 32 oranında, ardından akaryakıt, PTT, çay, şeker, tütün, alkol gibi pek çok ürüne zam yapmıştır. Ekonomi Bakanı Tansu Çiller tarafından ifade edildiğine göre olması gereken zammın yalnız üçte biri yapılmıştır. TÜPRAŞ tarafından tüp gazı önce % 50 zam yapılmış, sonrasında bu zam oranı % 10'a düşürülmüştür.¹⁴²

3.2.3. Asgari Ücret Uygulamaları

1988 yılına dek fazla veren cari denge bozulmaya başlamış, 1989'daki ilk aksama sinyalleriyle 1990'dan sonra ülkeye fazla miktarda giren sıcak paranın etkisi ile Türk parası aşırı değerlenmiştir. Aşırı değerlenen Türk lirası düşük işçi ücretleri, düşük üretim maliyetleri sayesinde gerçekleşen yüksek ihracat döneminin sürdürülemeyeceği anlamına gelmiştir. İç talebe dayalı ekonomik faaliyetler gerçekleşmiştir. Öncesinde, ihracata dayalı büyüme modelinin benimsendiği dönemde işçi ücretleri aşırı baskılanmıştı. 1988 yılına gelindiğinde, bu baskı, yaklaşan seçimler nedeniyle uygulanan popülist ekonomi politikaları dalgası ile birleşip, hafifletilmiştir. İşçi ücretlerine yönelik toplu hareketler sayesinde yüksek oranda ücret artışları yakalanmıştır.¹⁴³

1989 yılından itibaren tarım ve sanayi kesimine yönelik tek asgari ücret belirlemesi yapılmıştır. Bu belirleme aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Ancak öncesinde 1988 yılında yapılan yüksek artışlar sırasında sanayi kesiminde çalışanlara % 70,

¹⁴² Balyemez, A. Sinan, a.g.e, ss 148.

¹⁴³ Korkut Boratav, A. Erinç Yeldan, Ahmet H. Köse, a.g.e.. ss.5.

tarımda çalışanlara ise % 78 oranında zam yapılmıştır. OECD'nin tabiriyle bu dönemde Türkiye'de "ücret patlaması" yaşanmıştır.¹⁴⁴

Tablo 8
1989 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri

Yürürlük Tarihleri		16 Yaş Üzeri (Bin TL)			16 Yaş ve Altı (Bin TL)		
		Günlük	Aylık	Artış (%)	Günlük	Aylık	Artış (%)
1.08.1989	31.07.1990	43.592	225.0	-	43.470	155.2	-
1.08.1990	31.07.1991	43.690	414.0	84	43.475	303.7	96
1.08.1991	31.07.1992	43.672	801.0	94	43.604	587.7	94
1.08.1992	31.07.1993	48.3	1.449.0	81	37.2	1.116.9	90

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Tablodan görüleceği üzere 80'li yılların başından itibaren yapılan zamların çok üstüne çıkılmıştır. 1989 yerel seçimleriyle oy oranının düşeceği sinyali alan ANAP artık emek kesimine yönelik politikalar uygulaması gerektiğini de fark etmiştir. 1989 yılında "Bahar Eylemleri" olarak adlandırılan protestolar, hükümeti, seçim ekonomisi politikaları uygulamaya yöneltmiştir.¹⁴⁵ Orantısız biçimde yükseltelen ücretlerin sebebi, iktidarın yerel seçimlerde yaşadığı oy kaybını 1991 seçimlerine taşımak istememesidir.

3.3. 24 Aralık 1995 Seçimleri

1995'te DYP-SHP koalisyonu döneminde seçim yasasında bir dizi düzenleme yapılmıştır. Seçmen yaşının 18'e düşürülmesi, 450 olan meclisteki koltuk sayısının 550'ye çıkarılması gibi çeşitli düzenlemeler, gelecek seçimler için hazırlık niteliğindedir. 1995 yılında yapılan seçimler, tıpkı öncekiler gibi erken seçimdir.

1995 seçimlerinden önce, ekonomide oldukça büyük bir kriz yaşanmaktadır. 1993 yılında Türkiye'de görülen talep patlaması para piyasası ve reel piyasayı eş anlı zorlamıştır. 24 Ocak kararlarıyla dönüşüm geçiren Türkiye ekonomisi, dış sermaye hareketlerine henüz hazır olmadan tamamen açıldığı 1989 yılından beri, iç ve dış dengesizliklere tanık olmuştur. Ekonomiyi toparlamak üzere yapılan genişletici

¹⁴⁴ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *Türkiye Tarihi: Bugünkü Türkiye (1980-1995)*, Cem Yayınevi, 1995, ss.174

¹⁴⁵ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *Türkiye Tarihi: Bugünkü Türkiye (1980-1995)*, Cem Yayınevi, 1995, ss.174

harcamalar bütçe açığına neden olmuş, KİT ürünlerine yapılacak zamların durdurulması ise enflasyonu yavaşlatıcı bir etki göstermiştir. ¹⁴⁶1989 yılından sonra artan sermaye hareketleri ile konvertibilitesi artan Türk lirasının, yabancı para karşısında aşırı değer kazanması iç faiz oranlarını çok yüksek seviyeye gelmesi sonucu döviz rezervleri erimiştir. 5 Nisan kararları ile de krize çözüm bulunamamıştır. Spekülatif sermaye hareketlerinin ekonomiden çekilmesi, cari işlemler açığının 6,5 milyar dolara ulaşmasına neden olmuştur. 6 Mart 1995'te AB ile Gümrük Birliği anlaşması imzalanmış, bu anlaşma seçmenlere AB üyeliği anlamında önemli bir adım olarak sunulmuştur.

1995 seçimlerinden Refah Partisi % 21,4 oy ile birinci parti olmuş, DYP ve ANAP ile kurulan koalisyon hükümeti, sonrasında ANAP yerine Refah Partisi ile devam etmiştir. 28 Şubat sürecinde ise Refah Partisi kapatılmıştır. ANAP, DSP ve Demokrat Türkiye Partisi göreve devam etmiş ancak güvenoyu alamayan hükümet 1999 yılında düşmüş bunun yerine Bülent Ecevit ile azınlık hükümeti kurulmuştur. ¹⁴⁷

3.3.1. Tarımsal Destekleme Politikaları

1990'lı yıllarda hava koşullarından dolayı, tarımsal ürün desteklemelerinde önemli boyutta dalgalanmalar görülmüştür. 1989'da yaşanan kuraklık sırasında tarımsal üretim düşmüş, 1990 yılında tarımsal üretim iklim şartları sebebiyle yeniden ivme kazanmıştır. 1990'lı yıllarda başlıca ürünlerin üretim miktarı aşağıdaki tabloda yer almaktadır. ¹⁴⁸

Tablo 9
Belirli Tarım Ürünlerinin Dönemler İtibariyle Üretim Miktarları (Bin Ton)

Dönem	Buğday	Şeker Pancarı	Tütün	Kütlü Pamuk	Fındık	Ayçiçeği
1990	20.000	13.986	296	1.650	375 860	860
1991	20.400	15.474	228	1.540	315 800	800
1992	19.300	15.126	334	1.635	520 950	950
1993	21.000	15.621	324	1.562	305 815	815

¹⁴⁶ Filiz Özkan, *Politik Konjonktür Dalgalanmaları (Türkiye Analizi)* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, ss.162

¹⁴⁷ Filiz Özkan, *Politik Konjonktür Dalgalanmaları (Türkiye Analizi)* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, ss.162

¹⁴⁸ Zafer Yükseler, T.C. Başbakanlık Devler Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi*, 1999, ss.5

1994	17.500	12.944	187	1.638	490 740	740
1995	18.000	11.171	204	2.224	455 900	900
1996	18.500	14.383	232	2.089	446 780	780
1997	18.650	18.553	286	2.105	410 900	900
1998	21.000	21.941	250	2.225	580 860	860

Kaynak: DPT

Tablo 10
Yıllar İtibariyle Yapılan Destekleme Alımlarının Toplam Üretime Oranı (%)

	Buğday	Ş.Pancarı	Tütün (*)	Kütlü Pamuk	Fındık	Ayçiçeği
1990	25.80	100.00	65.20	26.67	34.67	36.51
1991	21.83	96.78	66.67	33.51	26.98	40.88
1992	12.70	86.61	64.97	48.87	35.77	67.89
1993	12.72	82.03	84.26	27.34	0.66	40.00
1994	7.75	82.83	60.43	9.65	12.86	15.41
1995	0.23	78.95	51.47	13.71	7.47	26.56
1996	3.42	79.36	53.45	13.50	23.54	34.49
1997	18.42	80.35	68.53	13.16	15.61	44.00
1998	24.82	80.30	74.40	24.09	41.21	51.51

Kaynak: DPT

**Tütün alım miktarı bir önceki yıldan gelen ürün miktarına oranlanmış olup 1999'da 1998 mahsullerinden 186.000 ton alım yapılmıştır.*

1993 yılında, 1994 yılında tütün ekim alanı daraltılması öngörülmüştür. 1994 yılında tütün üretim kotası 330 tondan 220 tona düşürülmüştür. Kota uygulaması 1995 ve 1996 yıllarında da devam etmiştir. 1997 yılında kota uygulaması kaldırılmış, 1994 yılında 187 bin tonluk tütün üretim miktarı, 1997'de 286 bin ton seviyesine yükselmiştir. Ancak yine de 1994 yılındaki miktarın altındadır.

1993 yılında fındık üretimi için belirli yerler dışında fındık bahçesi yasaklanmış, çay üretiminde de ıslah çalışmaları gereğince 5 yıl süreli olarak 1/5 oranında budama yapılması zorunluluğu getirilmiştir. 1998 yılı geldiğinde 5 yıl olarak öngörülen süre 10 yıla çıkarılmıştır.¹⁴⁹

IMF ve Dünya Bankasının belirlediği piyasa kurallarına uymak için destekleme alımı kapsamındaki ürün adedi sınırlandırılmıştır. 1980'li yılların başında 24 ürün için

¹⁴⁹ Zafer Yükseler, a.g.e., ss.5

destekleme alımı yapılırken; 1992 yılında 26'ya çıkarılan destekleme ürün gamı 5 Nisan 1994 kararlarından sonra oldukça daraltılmıştır. 5 Nisan 1994 kararları ile tarımsal alanda da bir takım tasarruf tedbirleri alınmıştır. Kararların ardından yalnızca tahıl ürünleri, tütün ve şeker pancarı olmak üzere üç üründe destekleme alımı yapılmıştır. Aynı dönemde, 1994 yılından itibaren, tarımsal birlikler tarafından yapılan destekleme alımlarına son verilmiştir. Yalnızca Toprak Mahsulleri Ofisi, Tekel, Türkiye Şeker Fabrikaları gibi Kamu İktisadi Teşebbüslerince destekleme alımı yapılmasıyla yetinilmiştir.

Tarım sektörünün GYİH içindeki payı 1990 yılında %17,5 seviyesindeyken sonrasında düşmüştür. 1990-1994 döneminde tarımsal üretimde % 1,7 artış, tarım ürünleri ihracatında % 1,3 artış, tarım ürünleri ithalatında ise % 5 oranında azalış olmuştur. 1994 yılında tarımsal üretim toplamının % 66,7'lik kısmını bitkisel ürünler, % 25,2'lik kısmı hayvancılık, % 5,3'lük bölümünü su ürünleri üretimi ve 2,7'lik bölümünü ormancılık ürünleri oluşturmaktadır.¹⁵⁰

3.3.2. KİT Fiyat Politikaları

5 Nisan 1994 kararlarının alındığı dönemde ekonomi % 6,1 oranında küçülürken, enflasyon oranı % 150'ye ulaşmıştır. Artan enflasyonla birlikte KİT'lerin ürün fiyatlarında da değişiklik öngörülmüştür. Kararla birlikte, kamuda üretilen malların fiyatlarına şok zamlar yapıldığından seçim öncesinde enflasyon beklentisi yaratmamak adına yeni bir zam yapılmayacağı seçmenlere duyurulmuştur. Kamuda ücret ve maaşlar ise neredeyse sabitlenmiştir. Bu nedenle fiyat politikası anlamında seçim öncesi bir uygulama yapılmamış ancak seçim sonrası zam uygulamasına aynen devam edilmiştir.

Aralık 1995 döneminde akaryakıt, PTT ve tekel ürünlerine zam yapılmıştır. Türkiye'de o dönemde bir gelenek halini alan seçim sonrası zam uygulaması 1995 seçimlerinde de görülmüştür.

¹⁵⁰ Fahri Yavuz, *Türkiye'de Tarım Politikası*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, S. 31, 2000, ss.14

3.3.3. Asgari Ücret Uygulamaları

Önceki seçimlerde uygulanan ücret politikaları ile gerek kamu işçilerine yapılan ödemeler gerekse asgari ücretteki yüksek zamlar ve ekonomideki aşırı enflasyon düzeyi sebebiyle, 5 Nisan 1994 kararları içerisinde sabit unsur olarak yer almıştır. Ücretler ancak, enflasyon oranının çok altında bir rakamla artırılmış, ücretlilere vergi iadesi kaldırılmıştır.¹⁵¹ 1995 yılına ilişkin asgari ücreti de kapsayan tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 11
1991 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri

Yürürlük Tarihleri		16 Yaş Üstü		16 Yaş Altı	
		Aylık	Artış %	Aylık	Artış %
1.08.1991	31.03.1992	0,8	93,5	0,59	93,5
1.08.1992	31.01.1993	1,45	80,9	1,12	90
1.08.1993	30.11.1994	2,5	72,4	2,04	82,5
1.08.1994	30.09.1995	4,17	67,1	3,49	71,1
1.08.1995	31.07.1996	8,46	102,7	7,09	103,2
1.08.1996	31.05.1997	17,01	101,1	14,4	103,2

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, 5 Nisan kararlarının % 150 oranında gerçekleşen enflasyon döneminde alındığı düşünüldüğünde asgari ücret için yapılan %67 %77 artışlar oldukça düşük görülmektedir. Aynı dönemde kamu kesimine ilişkin ücret sözleşmeleri konusu protesto edilmiş, sendikalar eylem yapmıştır. Eylül ayında greve başlanmış ve eylemler karşısında seçeneği kalmayan hükümet, seçimlerden önce toplu iş sözleşmeleri üzerinde uzlaşmıştır.¹⁵²

3.4. 18 Nisan 1999 Seçimleri

1999 seçimlerinden önce, dünyada pek çok ülkede ekonomik kriz yaşanmıştır. Birçok Asya ülkesinde, Rusya'da ve Brezilya'da yaşanan krizler, 1994 yılında da kendi ekonomisinde kriz yaşamış olan Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir.

¹⁵¹ Balyemez, a.g.e. ss 165.

¹⁵² Balyemez, a.g.e, ss 165.

1989'dan bu yana uluslararası sermayeye açık hale gelen Türkiye sıcak para akışı ile ekonomisini sürdürmekteyken, dünyada yaşanan krizler nedeniyle yavaşlayan sıcak para girişi, ekonomiyi zora sokmuştur. 1990'dan sonra Türkiye'deki spekülasyon para girişleri, GSMH oluşumu içerisinde önemli yer tutmuştur.¹⁵³

Özetle, Bu dönemde artan kamu açıkları ve açıkların borçlanma yoluyla finanse edilmesi, Türkiye'nin henüz hazır olmadan dâhil olduğu uluslararası sermaye hareketlerinin spekülasyon biçiminde yaygın olarak görülmesi ve politik istikrarsızlık birlikte değerlendirildiğinde, ekonomi çözümsüz bir noktaya gelmiştir. Koalisyon hükümetlerinin sık sık tekrarlanan seçimler arifesinde yaptığı savurgan harcamaların da bütçeye getirdiği yükü birlikte dünya ekonomisindeki krizlerden etkilenen ve 1994'teki kendi krizinden çıkamamıştır.

Türkiye, 26 Haziran 1998'de IMF ile bir yakın izleme anlaşması imzalamıştır. Söz konusu anlaşmada tarımsal destekleme alımları, özelleştirme gibi unsurları da içeren bir dizi hedef yer almaktadır. 1989-1993 yılları arasında % 62,3 düzeyindeki enflasyonun (TEFE), 1994-1997 yılları arasında % 90,6 seviyelerine gelmesiyle yakın izleme programının öncelikleri arasında düşük enflasyon hedeflemesi yer almaktadır.¹⁵⁴

IMF ile yakın izleme programı içerisinde girilen 1999 seçimleri, siyasi anlamda da Türkiye'de iç karışıklıkların yaşandığı dönemdir. Erbakan'ın istifaya zorlandığı 28 Şubat sürecinin ardından hükümet düşmüş, yeni kurulan Mesut Yılmaz başbakanlığındaki hükümet ise 1999 seçimlerine kadar görevde olmuştur. Söz konusu siyasal istikrarsızlık ortamında seçime üç ay kala kurulan azınlık hükümetinin, seçim ekonomisine yönelik politikalar uygulamak için yeterli vakti olmamıştır.

¹⁵³ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *a.g.e.*, ss 519

¹⁵⁴ Korkut Boratav, A. Erineç Yeldan, Ahmet H. Köse, *a.g.e.*, ss.27

3.4.1. Tarımsal Destekleme Politikaları

Haziran 1998 döneminde IMF ile imzalanan yakın izleme anlaşmasında 1999 sonuna kadar tarımda mevcut destekleme alımlarının tümünün yürürlükten kaldırılacağına ilişkin hüküm yer almaktadır.¹⁵⁵

1998’de yapılan destekleme alımlarında da yine yakın izleme programına uyularak enflasyon hedefi dikkate alınmıştır. Aşağıdaki tabloda, belirli tarım ürünleri fiyatına yapılan artış oranı görülmektedir.

Tablo 12
Belirli Tarımsal Ürünlerin Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)

Ürün	1996	1997	1998	1999
Buğday (1)	197	60	52	46
Pamuk (2)	68	103	30	38
Tütün (3)	86	104	74	60
Çay (4)	108	101	73	44
Ş. Pancarı (5)	73	153	46	57
Ayçiçeği	110	78	65	16
Fındık (6)	152	157	45	40

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığından alınan veriler ile hesaplanmıştır.

Hububat, şeker pancarı ve tütün haricindeki ürünlere ilişkin destekleme alımı yapılmaması, 1999’da sürdürülmüştür. Bütçedeki payı itibariyle 1998’de % 126 oranında artış gösteren destekleme alım bedelleri 1999’da % 12,3 oranında artmıştır. GSMH içindeki payı ise, 1998’de % 2,4 iken 1999’da % 1,7’ye düşmüştür.

Tarım sektörünün katma değeri 1998’de % 8,4 artmış, 1999’un ilk 9 ayında, bir önceki döneme göre % 5,1 düşmüştür. Tarımsal girdi sübvansiyonuna ise bütçeden yaklaşık 218 trilyon Türk lirası transfer edilmiştir.¹⁵⁶

1993 yılında fındık üretimi için belirli yerler dışında fındık bahçesi yasaklanmış, çay üretiminde de ıslah çalışmaları gereğince 1/5 oranında budama yapılması zorunluluğu için 1993 5 yıl olarak öngörülen süre 10 yıla çıkarılmıştır.

¹⁵⁵ Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset, Ankara, 2006, ss.13.

¹⁵⁶ TCMB, Yıllık Rapor, 1999, s. 45

1996 ve 1997 yıllarındaki popülist uygulamalar, 5 Nisan 1994'te alınan kararlara ve IMF ile imzalanan yakın izleme anlaşmasında imzalanan rakamlardan daha yüksek tutarda tarımsal destekleme yapılmasına neden olmuştur. 1988-1999 döneminde enflasyona uygun olarak belirlenen destekleme alım tutarları, yaşanan küresel kriz nedeniyle ve hâlihazırda Türkiye'deki yüksek enflasyon nedeniyle tarımsal destekleme politikası, ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.¹⁵⁷

3.4.1.1. KİT Fiyat Politikaları

1998'de IMF ile imzalanan yakın izleme anlaşmasına göre THY, Erdemir, POAŞ'ın hisselerinin satılması, TEDAŞ'a bağlı dağıtım işletmelerinin haklarının devredilmesi, Telekom'un hisselerinin % 49'unun satılması da özelleştirme kapsamındaki hükümlerdendir.¹⁵⁸

1998-1999 döneminde Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSKB) devlet destekleme alımları dışında tutulmuştur. 1999'da TMO ve TEKEL'e bütçeden transfer yapılmamıştır. Türk Şeker Fabrikalarına 100 trilyon Türk lirası, ÇAYKUR'a 31 trilyon Türk lirası bütçe transfer edilmiştir.¹⁵⁹

3.4.3. Asgari Ücret Uygulamaları

Aşağıdaki tabloda, 1999 seçimleri öncesi ve sonrasını kapsayan asgari ücret tutarları ve değişim oranları gösterilmektedir.

¹⁵⁷ Zafer Yükseler, *a.g.e.*, ss.2.

¹⁵⁸ Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, *a.g.e.*, ss.13.

¹⁵⁹ TCMB, Yıllık Rapor, 1999, s. 45

Tablo 13
1995 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri

Yürürlük Tarihleri		16 Yaş Üstü		16 Yaş Altı	
		Aylık	Artış %	Aylık	Artış %
1.08.1995	31.07.1996	8,46	102,7	7,09	103,2
1.08.1996	31.05.1997	17,01	101,1	14,4	103,2
1.08.1998	31.12.1998	47.839.5	35	40.664.2	35,9
1.01.1999	30.06.1999	78.075.0	63,2	66.363.7	63,2
1.07.1999	31.12.1999	93.600.0	19,9	79.560.0	19,9
1.08.2000	31.06.2000	109.800.0	17,3	93.600.0	17,6

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Türkiye’de 1994 yılında yaşanan ekonomik krizle beraber ekonomi küçülmüş, reel ücretler azalmaya başlamıştır. Ancak 1997 yılında uygulanmaya başlanan “eşel mobil sistem” ile ücretlere, her ay enflasyon oranında zam uygulanması kararlaştırılmıştır. Eşel mobil sistem ile ücret artışı enflasyona endekslenmiş olmakta, böylelikle enflasyona karşı ücretlerin satın alma gücü korunmaktadır.¹⁶⁰ 1997’de ortalama % 70,4 oranında zam yapılmıştır. Dolayısıyla ücretler, enflasyon karşısında korunmaya başlanmıştır. 1997 yılının ikinci yarısında uygulanmaya başlayan sistem yaklaşık 18 ay kullanılmıştır.

Toplu sözleşmeler ile de ücrete esas olan göstergeler sadeleştirilerek emek lehine olacak şekilde politikalar uygulanmıştır. Ücret geliri içerisindeki yan ödemelerle esas ödeme arasındaki bileşimin değiştirilmesinin vergilendirme açısından önem arz etmesi sebebiyle bu husus işçiler lehine olmuştur ancak 1999’daki toplu iş sözleşmesi yenilenmesi sırasında tam tersi uygulamalar yer almıştır.¹⁶¹

Toplu iş sözleşmeleri ile enflasyon oranının üzerinde zam yapılan işçi ücretleri 1994’te yaşanan ekonomik kriz öncesindeki reel ücret düzeyinin üzerine çıkmıştır. Kamu kesiminde çalışan işçilerin sözleşmelerinde ücret artışı 1999’un ilk yarısı için % 30 zam düzenlemesini içerirken buna ilave 15 milyon Türk lirası seyyanen ödenmiştir.

¹⁶⁰ Pastore, Francesco, *Assessing the Impact of Incomes Policy: The Italian Experience*, Discussion Paper Series, No 582, 2010, ss 3.

¹⁶¹ *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 2000, Ankara, ss. 26.

Sözleşmenin ikinci kısmında ise ilk altı aylık dönemdeki TÜFE'ye ek olarak yüzde beş ilave zam yapılmıştır.¹⁶²

3.5.3 Kasım 2002 Seçimleri

2002 yılında yapılan seçim, tıpkı bundan öncekiler gibi oldukça kaotik bir ortamda gerçekleşmiştir. 1999'da görevi devralan azınlık hükümeti, seçime üç ay kala iktidara gelmesi nedeniyle, seçim ekonomisi politikaları uygulayacak zaman bulamamıştır. Bir başka deyişle, 2002 seçimleri, seçim ekonomisi politikası uygulamalarının en az olduğu seçimdir.

Dünya ekonomisinde mevcut durgunluk 11 Eylül 2001 saldırısı ile daha da derin boyutlar kazanmış, 2001 yılı genel itibariyle dünyada son on yıldaki en düşük büyüme oranı gerçekleşmiştir. Türkiye GSYİH % 7,5 GSMH ise % 7,8 gerilemiştir. Dünyadaki ekonomik krizle yabancı sermaye Türkiye'den çekilmiştir.

Türkiye'de ise 1999 yılında yaşanan Gölcük depremi, oldukça yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Maddi anlamda yaşanan kayıplar ve olağanüstü harcamalar bütçeye yük getirmiş, ekonomi % 4,7 daralmıştır.

Hükümet, 26 Haziran 1998'de IMF ile bir yakın izleme anlaşması imzalamıştır. Söz konusu anlaşmada tarımsal destekleme alımları, özelleştirme gibi unsurları da içeren bir dizi hedef yer almaktadır. Ancak, Nisan 1999 tarihinde oluşturulan yeni azınlık hükümeti, IMF ile yakın izleme anlaşmasının aynen devam edeceğine dair bir güvence niteliği taşıyan "Anlayış Birliği Mutabakatını Ocak 1999'da imzalamıştır. Sonrasında ilave pek çok anlaşma imzalanmış ve ekonomik müdahaleler genişletilmiştir. Bu dönem ekonominin, IMF tarafından hazırlanan "Enflasyonla Mücadele Programı" kapsamında yönetildiğini söylemek mümkündür. Nihai olarak ise 1999 Aralık itibariyle 2000-2002 dönemini kapsayacak şekilde IMF ile stand-by anlaşması imzalanmıştır.¹⁶³

¹⁶² TCMB, Yıllık Rapor, 1999, s. 45

¹⁶³ Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, *a.g.e.* ss.13.

IMF tarafından hazırlanan program üç madde çerçevesinde şekillenmiştir. Artan kamu açıklarının yarattığı olumsuz koşullar nedeniyle ilk hedef bütçede faiz dışı fazla verilmesi idi. Bu noktada önerilen yapısal reformlar ve gelir politikaları ile desteklenecek sıkı döviz taahhütleri uygulanması öngörülmekteydi. Özelleştirme konusu da söz konusu programda önemli bir gelir kaynağı olarak sıralanmaktaydı. Öngörülen özelleştirme gelirleri, 2000’de GSMH içindeki payının % 3,5, 2001’de % 3,25 ve 2002’de % 2’lik kısmını oluşturmaktaydı.

Kur politikası iki aşamalı olarak düzenlenmiş ve 2001 Haziran’a kadar ilk kısmı, 2002 yılı sonuna kadar da ikinci kısmının tamamlanması öngörülmekteydi. ¹⁶⁴Sıkı uygulanacak olan kur sepeti, faiz dışı fazla ve özelleştirme gelirlerinin, GSMH’nin % 6-7’lik bir kısmını oluşturması hedeflenmekte ve bu sayede kısa süre içerisinde borç stokunun erimesi, bütçe açığının kapatılması mümkün olacaktı. ¹⁶⁵

1997’de IMF ile başlatılan süreç Kasım 2000 ve 2001 krizlerine neden olmuştur. Güçlü Ekonomiye Geçiş (GEGP) , “*Türkiye için alternatifsiz çözüm*” şeklinde tanıtilan program çerçevesinde standby by anlaşması yenilenmiş ve Kasım 2002 seçimleri böyle sıkı bir program içerisinde yapılmış, seçime rağmen program aksatılmamış ve 2005 yılı Şubat ayına kadar devam etmiştir. ¹⁶⁶

3.5.1. Tarımsal Destekleme Politikaları

1999 sonrası uygulanmaya başlanan politikalar, tarım sektörünü olumsuz etkilemiştir. Tarım sektörünün katma değeri 2000’de % 3,9 iken 2001’de % 3 seviyelerine düşmüştür. 2001 yılında gözlenen kuraklığın da şüphesiz tarımsal üretimde etkisi vardı ancak GEGP kapsamında devletin karşılamış olduğu çiftçiye gübre ve sulama desteğinin kaldırılması sektörün payını daraltmıştır. Aşağıdaki tabloda tarım ürünleri alım fiyatlarının bir önceli yıla göre artış oranı gösterilmektedir.

¹⁶⁴ Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, *a.g.e.* ss.13.

¹⁶⁵ Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, *a.g.e.* ss.13.

¹⁶⁶ Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, *a.g.e.* ss.13.

Tablo 14
Belirli Tarımsal Ürünlerin Fiyatlarının Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)

Ürün	1999	2000	2001	2002
Buğday (1)	45	33	33	45
Pamuk (2)	38	62	36	17
Tütün (3)	60	20	28	32
Çay (4)	43	29	35	26
Ş. Pancarı (5)	57	28	27	58
Ayçiçeği	16	26	54	25
Fındık (6)	39	00	28	05

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığından alınan veriler ile tarafımızca hesaplanmıştır.

Tarımsal desteklemelerin bütçeye getirdiği yükün, faiz dışı fazla verme hedefine bir engel oluşturulması, programda açıkça desteklemenin zamanla tamamen kaldırılacağına dair hüküm bulunması, Türkiye’de küçük ölçekli tarım üreticilerinin tasfiye edildiğini ifade etmektedir. Milli gelir içerisinde tarım sektörünün payı azaltılması işsizliğe de yol açmıştır.¹⁶⁷ Gübre ve tarımsal girdi desteği uygulamasında azaltım yapılmaya devam edilmiştir.

Yukarıdaki tablodan açıkça görüleceği üzere *yalnızca* buğday, tütün, şeker pancarı ürünlerinin belirlenen fiyatlarında bir önceki yıla göre artış oranı yükselmiştir. Buğday, tütün, şeker pancarı dışındaki ürünlerin zam oranında, önceki yıllara nazaran düşüşler görülmüştür. 1993’te tütün üretiminde kota uygulamasının 1997’de kaldırılmasının ardından tütün stokları sorunu ve desteklemenin bütçeye yük getirdiği gerekçesiyle 09.01.2002’de çıkarılan yasa ile tütün üreticilerinin dış piyasa ile rekabet edebilir seviyeye getirilmesi hedeflenmiştir.¹⁶⁸

2001’de tarımsal ürün alımının finansmanı için bütçeden 391 trilyon Türk lirası aktarılmış, 2001 yılından itibaren çiftçilere doğrudan gelir desteği verileceğine dair 2000 yılında Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) çıkarılmış ve pilot uygulamalara başlanmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, *a.g.e.* ss. 34.

¹⁶⁸ Canan Abay, Emine Olhan, Yaşar Uysal, Fahri Yavuz, Berna Türkekul, *Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim*, TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2005, ss 13.

¹⁶⁹ TCMB, *Yıllık Rapor*, 2001, ss 41.

3.5.2. KİT Fiyat Politikaları

GEPG kapsamında KİT'lerin tamamının özelleştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmiştir. 2001'de TMO ve TEKEL'e bütçeden transfer yapılmamıştır. Şeker fabrikalarına 250 trilyon, ÇAYKUR' a 35,2 trilyon Türk lirası aktarılmıştır.

3.5.3. Asgari Ücret Uygulamaları

2002 yılında yapılacak milletvekili genel seçimleri öncesinde kamu kesiminde toplu iş sözleşmelerinin çoğunluğu Mayıs 2001'de yapılmıştır. Önceki yıl reel olarak % 7 artan net ücretin 2001'de gerilediği görülmüştür. Toplu iş sözleşmesi kapsamında çalışan özel sektör çalışanlarının ise reel ücreti % 1 oranında artmıştır. DPT verilerine dayanarak hazırlanan TCMB raporlarında 2000 yılı reel asgari ücret 132,3 seviyesinde iken 2001 yılında bu rakam 114 seviyesindedir.¹⁷⁰ IMF ile sürdürülen titiz program nedeniyle artışın fazla olmadığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda ise yıllık asgari ücret artış oranı gösterilmektedir.

Tablo 15
1990 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri

Yürürlük Tarihi		Aylık (TL)	Artış (%)	Aylık (TL)	Artış (%)
1.07.1999	31.12.1999	93.600.0	19,90	79.560.0	19,90
1.08.2000	31.06.2000	109.800.0	17,30	93.600.0	17,60
1.07.2000	31.12.2000	118.800.0	8,20	101.250.0	8,20
1.01.2001	30.06.2001	139.950.0	17,80	118.957.5	17,50
1.07.2001	31.07.2001	146.947.5	5,00	124.920.0	5,00
1.08.2001	31.12.2001	167.940.0	14,30	142.749.0	14,30
1.01.2002	30.06.2002	222.000.7	32,2	188.700.7	32,2
1.07.2002	31.12.2002	250.875.0	13,00	213.210.0	13,0
1.01.2003	31.12.2003	306.000.0	22,00	256.500.0	20,30

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Kasım 2002'de yapılan seçimlerin 2013 yılı asgari ücretlerine zam olarak yansıdığı görülmektedir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi reel ücretler esasen azalmış durumdadır.

¹⁷⁰ TCMB, *Yıllık Rapor*, 2001, ss 31

3.6. 22 Temmuz 2007 Seçimleri

Türkiye’de 2002 yılı sonrasında 2018 yılına kadar (günümüzde de devam etmekte) kesintisiz olarak Ak Parti (AKP) hükümeti görevdedir. 2007 seçimlerinden önce, Türkiye uzun yıllar koalisyon hükümeti tarafından yönetilmiştir. 2002 yılında, Başbakan Bülent Ecevit’in dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile yaşamış olduğu Anayasa krizi, 1999 yılında yaşanan Gölcük depreminin ekonomi üzerindeki ağırlığı ve 2000 yılından itibaren yaşanan global krizin yıkıcı etkileri Türkiye’deki bankacılık krizi ile birleştiğinde % 70 düzeyinde seyreden enflasyon, bir gecede Türkiye’den çekilen 6,7 milyar düzeyindeki yabancı sermaye ve borsanın, bankacılık sisteminin çökmesi, meclisi erken seçim kararı almaya itmiştir.

Kasım 2007’de yapılması gereken seçimler erkene alınmış, 22 Temmuz 2007 tarihli genel seçimde AKP tek başına iktidar olmuştur. 2001 yılının başında IMF’den talep edilen destek ile Türkiye’ye gönderilen Kemal Derviş’in önerisiyle uygulanan sıkı politikalar, ekonomide bir süredir olumlu etkiler göstermeye başlamıştır. O dönemde, ekonomide yerli bir ekonomi programından ziyade IMF ve Dünya Bankasının çoğu az gelişmiş ülkeye uygulamış olduğu standart reçetelerden birisi Türkiye’de hali hazırda uygulanmaktadır.

IMF ile imzalanan stand-by anlaşması 2005’e kadar sürmüştü, 2005 Mayıs ayından başlayarak AKP hükümetince yeniden üç yıllık bir anlaşmanın imzalanmıştır. Böylece IMF kontrolündeki ekonomi programları 2008 Mayıs ayına kadar uzamış, “Yakın İzleme Anlaşması”yla birlikte değerlendirildiğinde 10 yıla ulaşacak kesintisiz bir dönem yaşanmıştır.¹⁷¹

IMF programını öncekilerden ayıran en önemli özellik, piyasa ekonomisinin işleyişine teslim olmaktan ziyade ekonomide kurumların önemini fark ederek kurumsal müdahaleler içermesidir. Ak Parti, 2005 yılına kadar, daha katılımcı ve açık bir siyasal rejim için düzenlemeler yapmıştır. Ancak 2005’ten sonra AB üyesi bazı ülkelerin

¹⁷¹ Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, *a.g.e.* ss.13.

Türkiye'nin AB'ye üyeliğine sıcak bakmaması nedeniyle AB çıpası yitirmeye başlanmış ve politikalara da bu durum yansımıştır. ¹⁷²

2005 yılı sonunda iç borç faiz ödemelerinin bütçe harcamalarına oranı yaklaşık % 32'si seviyesindedir. İç borç faiz harcamaları yıllık vergi gelirleri toplamına oranı ise % 43'tür. ¹⁷³ Ekonomide KİT'lerin özelleştirilmesi, faiz dışı fazla verilmesi hedefi tarımsal desteklemenin azaltılması gibi gelirler politikası uygulamalarını ve bir takım kamu harcamalarının kısılması gerekliliğini doğurmuştur. Ancak yine de seçime yönelik politikalar uygulanması az da olsa görülmüştür.

3.6.1. Tarımsal Destekleme Politikaları

IMF programında yer alan tarımsal desteklemenin zamanla kaldırılması ve çiftçiye yapılan gübre, sulama gibi destek ödemelerinin azaltılmasının yanı sıra 2007 yılında yaşanan kuraklık, tarımsal üretimi olumsuz etkilemiştir. Tarım sektörü Ocak-Eylül döneminde 2007'nin önceki yılın aynı dönemine göre % 5,6 oranında bir küçülme yaşamıştır. ¹⁷⁴Aşağıdaki tabloda belirli tarım ürünleri için belirlenen fiyat düzeylerindeki artış oranları gösterilmektedir.

Tablo 16
Belirli Tarımsal Ürünlerin Fiyatlarının Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)

	2004	2005	2006	2007
Buğday (1)	0,01	-0,90	0,60	0,00
Pamuk (2)	-0,10	-0,14	0,90	0,25
Tütün (3)	2,83	0,01	0,08	-0,04
Çay (4)	0,15	-0,88	0,12	0,00
Ş. Pancarı (5)	0,13	0,04	0,11	0,00
Ayçiçeği	0,06	-0,02	0,65	0,8
Fındık (6)	0,93	0,43	0,27	0,25

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığından alınan verilerden hareketle, tarafımızca hesaplanmıştır.

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere Türkiye'nin tarım sektörüne ilişkin uygulamalar, fiyatlarda çiftçiye zarar ettirecek düzeydedir. Son yıllarda fiyatları giderek

¹⁷² Şevket Pamuk, *a.g.e.*, ss 303

¹⁷³ Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, *a.g.e.*, 2006, ss.13.

¹⁷⁴ Necdet Oral, *2007'de Tarım, Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Dergisi*, S. 82, 2007.

azaltılan tarım ürünlerine 2007 yılında bir seçim ayarlaması gelmiştir. 7 Haziran'da, seçimlerden önce, hububat alımı için belirlenen fiyat, enflasyon oranlarının üzerinde seyretmiştir. Yulaf, çavdar ve arpanın ton başına destekleme primi % 40 oranında, buğdayın destekleme primi de % 29 oranında gerçekleşmiştir. Beyaz arpa alım fiyatı ise % 21 oranında artmıştır. Tarımsal ürünler kota konulmaksızın alınmış ve ürün bedelinin % 25'i peşinen ödenmiştir. Tarımda doğrudan gelir modeline geçildiğinden beri ilk kez, tarımsal üreticiye ödenecek olan doğrudan gelir desteğinin tamamı (2007 için 5,3 milyar Türk lirası) 2007 yılının ilk altı aylık döneminde ödenmiştir.

2006 yılında belirlenen fındık alım fiyatları nedeniyle üreticilerin tepkisin çekem hükümet, seçim öncesinde 5 Türk lirası fındık fiyatı belirleyerek 2007 yılında Fiskobirlik ile anlaşma sağlamıştır. Fındık fiyatı bir önceki yıla göre yaklaşık % 25 oranında artırılmıştır.

3 Mayıs 2007 tarihli BKK ile çiftçilere Ziraat Bankası vasıtasıyla kredi verilmesi kararlaştırılmıştır. 2007 yılında yaşanan doğal afet boyutundaki kuraklık, tarımsal üretimi hayli etkilediğinden, pek çok ilde çiftçilerin borçları ertelenmiştir. Yine yaşanan kuraklık nedeniyle kuralık desteği ödemeleri, seçim öncesinde yapılmıştır.

2007 yılında, tarımsal üreticilere yapılacak destekleme ödemeleri erkene alınmıştır. Tarımsal destekler için 5,3 milyar Türk lirası hesaplanmış olup, 5 milyar Türk lirası seçim öncesi verilmiştir. Sonbaharda çay üreticilerine “budama tazminatı” adı altında yapılan ödemeler, vaktinden önce ödenmiştir. Türkiye Şeker Fabrikaları nakdi avans ve şeker avansı tutarlarını seçimden önce dağıtmıştır. 2006 yılında ton başına 7 Türk lirası olarak ödenen sulama avansı, seçim yılında 10 liraya çıkarılmış ve seçim öncesinde sulama avansları ödenmiştir.

7.01.2007 tarih ve 26396 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “*Tarımsal Faaliyette Kullanılan Mazot ve Kimyevi Gübre İçin Çiftçilere Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair 2006/11483 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı*” na göre; sebze, meyve, süs bitkileri, özel çayır, mera, orman emvali ürün alanları için 1,8 YTL/da mazot, 1,43 YTL/da kimyevi gübre, hububat, yem bitkileri, baklagiller, yumru bitkiler alanları için 2,88 YTL/da. mazot, 2,13 YTL/da. kimyevi gübre ve yağlı tohumlu bitkiler ve endüstri

bitkileri alanları için ise 5,4 YTL/da mazot, 3 YTL/da. Kimyevi gübre destekleme ödemesi yapılması kararlaştırılmış olup, yapılan destekleme ödemesinin toplam tutarı 822 milyon Türk lirasıdır. Yapılan tarımsal desteklemeler kredi desteğini de içermektedir.

2002'de % 59 olan cari tarımsal kredi faiz oranları, 2003'te % 39, 2004'te % 28, 2005'te yılında % 20'ye kadar düşürülmüştür. 2006'da % 17, 5 olarak uygulanan oran, 2007 aynen korunmuştur.

2006/11201 sayılı BKK uyarınca, sübvansiyonlu şekilde kullanılan tarımsal kredilerin 2007 yılında da sürdürülmüştür. 2007'te Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerince verilen tarımsal krediler 2006'ya göre %23 oranında artmıştır. Kamu bankalarının yanı sıra özel bankalarca da yaklaşık 3,5 milyar Türk lirası tarımsal kredi kullanmıştır.¹⁷⁵

3.6.2. KİT Fiyat Politikaları

Genel seçimler öncesinde tüm zamlar durdurulmuştur ancak elektrik dağıtım bedellerinde, seçim sonrasında zamlar görülmüştür. 2007 yılında ekonomide yaşanan yurt içi talep durgunluğu, seçim öncesindeki gelir artıcı politikalarla canlandırılmıştır. Kit ürünlerinin zamlarının ertelenmesi seçim öncesinde olumlu bir hava yaratmıştır. Vergi politikalarında da seçim öncesinde erteleme uygulamalarına gidilmiştir ancak seçimin ardından, Kasım 2007'de petrol türevi ürünler ile tütün ve tütün mamullerine zam yapılarak seçim öncesindeki kayıp telafi edilmiştir.¹⁷⁶

¹⁷⁵ T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *2007 Yılı Faaliyet Raporu*, ss 70.

¹⁷⁶ Ekonomik Rapor, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2007, ss.86.

3.6.3. Asgari Ücret Uygulamaları

Tablo 17
2007 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri

Yürürlük Tarihi	16 Yaş Üstü		16 Yaş Altı	
	Net Asgari Ücret	Artış Oranı	Net Asgari Ücret	Artış Oranı
01.07.2007 - 31.12.2007	419,15	0,0400	352,09	0,0309
01.01.2008 - 30.06.2008	481,55	0,1489	414,92	0,1784
01.07.2008 - 31.12.2008	503,26	0,0451	432,97	0,0435
01.01.2009 - 30.06.2009	527,13	0,0474	456,21	0,0537
01.07.2009 - 31.12.2009	546,48	0,0367	472,32	0,0353

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, 2007 yılında, asgari ücrete yapılan zamlar %30-% 40 civarındadır. Bunun yanı sıra 2007 seçimleri öncesinde çıkarılan kanun ile kamuda çalışan kadrosuz işçilerin kadroya alınması, geçici olanların sürekli görevlere alınması gibi düzenlemeler yapılmıştır.¹⁷⁷ Bu düzenlemeler ile mevcut işsizliğin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Kamuda çalışan işçiler için yapılan toplu sözleşmede ise, 2007 bütçesinde % 4,9 oranında yer alan zamlar, %10 oranında gerçekleşmiştir. Seçim öncesi yapılan bu zamlar, seçim ekonomisi uygulaması olarak değerlendirilebilir.

3.7. 12 Haziran 2011 Seçimleri

Türkiye’de 34 yıldan sonra vaktinde yapılan ilk seçim, 2011 yılı seçimleridir. Ak Parti, 12 Haziran 2011 günü yapılan seçimlerde % 46,6 oy ile üçüncü kez tek başına iktidar olmuştur. 2011 seçimlerinden önce yaşanan en büyük kriz, başörtüsü yasağının kalkması için Anayasa değişikliğine iden AKP’ye açılan kapatılma davasıdır. Partinin kapatılma kararı beklenirken, Anayasa Mahkemesi uyarma kararı vermiştir. 2011 seçimlerine giderken Ergenekon davalarının görülmesi, Kürt meselesiyle ilgili olarak demokratik açılım sürecine girilmesi, küresel ekonomik krizin Türkiye üzerindeki etkisi gündemdedir. Tüm bunlar ülke siyasetini etkilediği kadar ekonomi üzerinde de belirleyici olmaktadır. 2008’de ABD’de başlayan ve “Türkiye’yi teğet geçti” ifadesiyle

¹⁷⁷ 5620 Sayılı “Kamuda Geçici İş Pozisyonlarında: çalışanların Sürekli İşçi Kadrolarına veya Sözleşmeleri Personel Statüsüne Geçirilmeleri, Geçici İşçi Çalıştırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”

anılan ekonomik kriz, AKP'nin ekonomideki başarısını vurgulamış, 2011 seçimi öncesi bu argüman pek sık kullanılmıştır. Oysa aynı yıl, ekonomide negatif büyüme gözlemlenmiştir.

2009 yılında yapılan yerel seçimleri kazanan AKP, bu seçimlerde oy kaybetmiştir. Bir diğer önemli konu ise 2010 yılında yapılan anayasa referandumudur. Söz konusu anayasa referandumu % 58 kabul oyu almıştır. “Yeni Türkiye” olarak ifade edilen süreçte, bir dizi köklü değişikliğe gidileceği vurgulanmıştır. Bu dönemde, seçime yönelik vaatler demokratikleşme yolunda atılan adımlar, büyük çaplı yatırım projeleri ve önceki iktidarlık süreçlerinden gelen tecrübe temelinde şekillenmiştir. Yatırım projeleri arasında bilhassa eğitim ve sağlık alanında reform niteliğinde değişimler projelendirilmiştir.

12 Haziran 2011 seçimlerinde, halen varlığını koruyan % 10 barajı nedeniyle meclise giremeyen partiler olmuştur. Bu seçimde % 6,57 oy alan bağımsız adaylar 35 milletvekili olarak mecliste bulunmuş, % 10 seçim barajı bu şekilde aşılmıştır. 2011 seçimlerinde, ağırlıklı olarak kırsal nüfustan ve Anadolu'nun iç bölgelerinden oy alan AKP, batı illerindeki oylarını artırmıştır.

Siyasi koşulların son derece değişken ve gündemin yoğun olduğu bu dönemde ekonomide de tansiyon yüksektir. Global kriz, gelişmekte olan ekonomilere sıcak para girişini azaltmış; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bağımlı olan Türkiye'ye sıcak paranın girmemesi ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. 2009 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tutarı 19,9 milyar dolardan, 8,6 milyar dolara gerilemiştir. 2011 yılında ise yeniden 16,2 milyar dolara yükselmiştir. Ancak aradaki dalgalanmanın etkileri hissedilmiştir.¹⁷⁸

2003'ten 2009'da yaşanan küresel ekonomik krize kadar Türkiye'nin büyüme hızında oldukça yüksek artışlar yaşanmış olmasına rağmen, 2011 yılından sonra büyüme hızı düşmüştür.¹⁷⁹ Buradan, büyümenin iç dinamiklerden ziyade sıcak paraya bağımlı olduğu anlaşılmaktadır ki, bu, ekonomiyi oldukça kırılgan hale getirmiştir.

¹⁷⁸ Aliya Zhakanova Isiksal, Huesin Isiksal, Hala Jalali, *The Impact of Foreign Direct Investment on Turkish Economy 2010-2016*, **Economics** Vol.5 No.2 2017, ss.4

¹⁷⁹ Abdilcelil Koç, Türkiye'de 1980 Sonrasının Politik İktisadı Bağlamında Asgari Ücret Analizi, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S. 3, 2016, ss1401.

2008’de derinleşen kriz ile hem dış ticaret hadlerinde hem iç talepte ciddi daralmalara neden olmuş, kriz nedeniyle TCMB de alternatif politika arayışları içerisine girmiştir. Krizden çıkılmaya başlandığı dönemde de Türkiye ekonomisinin toparlanması zaman almıştır. Ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelere ihracat yapan Türkiye’nin, dış ticaret hadleri de daralmıştır. İthalatın % 30 ihracatın ise % 22 daralmış olması cari açığı olumsuz etkilemiştir.¹⁸⁰

Hükümetin bundan önceki politikalara bakıldığı zaman, 2009 öncesi ve sonrası uygulanan politikalar net biçimde birbirinden ayrılmaktadır. Bilhassa 2009 yılında dünyada yaşanan kriz her ne kadar Türkiye’yi doğrudan etkilememiş olsa da, dış ticaret hacmi tüm ekonomiye yayılan etkiler bırakmıştır. Bunun dışında en önemli unsur, yaşanan resesyona birlikte Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerin Türkiye’nin üyeliğine açıkça karşı olan tutumlarıdır. Ekonomide ve sosyal yaşamda AB çıpasından vazgeçilmesi, demokrasi noktasında zayıflamaya sebebiyet vermiş bu da ekonomi politikalarına sert bir biçimde yansımıştır.¹⁸¹

3.7.1. Tarımsal Destekleme Politikaları

Avrupa Birliğine aday ülkeler için, AB Ortak Tarım Politikası (OTP) ile ilgili müktesebatin uygulanması için ve tarım sektörünün gelişimine yönelik katkılar için 2007-2013 dönemi Katılım Öncesi Yardım Aracı’nın (IPA) Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) kapsamında hibe şeklinde bir fon sağlanmaktadır. IPARD’ın amacı; aday ülkelerin tarım politikasını AB direktifleri doğrultusunda AB politikalarına uygun hale getirmektedir. AB tarafından verilecek hibe ve fonlardan yararlanmanın koşulu IPARD programına uyulmasıdır. IPARD programı 2008’de resmi olarak kabul edilmiştir.¹⁸² Bu program ile tarım sektöründe reformlar öngörülmüştür.

¹⁸⁰ Erdem Başçı, Hakan Kara, *Finansal İstikrar ve Para Politikası, İktisat İşletme ve Finans*, Vol 26, 2011 ss 9-25.

¹⁸¹ Özlem Onaran, Cem Oyvay, *The Political Economy of Inequality, Redistribution and Boom-bust Cycles in Turkey*, **Greenwich Political Economy Research Centre**, No: Gper16, 2015, ss 14.

¹⁸² T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *2007 Yılı Faaliyet Raporu*, ss 64.

2011 seçimleri öncesinde ise, 2010 yılında organik tarım yapan 23.550 çiftçiye 25 TL/da olmak üzere 2.419.402 da 60.485.051 TL destekleme ödemesinde bulunulmuştur. Ziraat Bankasının düşük faizli selektif kredilerinden 2011 yılında 1274 çiftçi 27.370.000 TL tutarında kullanmıştır.

24.02.2011 tarih ve 27856 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan, “2011 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin 2011/1430 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı” uyarınca mazot ve kimyevi gübre dekar başına destekleme ödemelerinin miktarı kararlaştırılmıştır. Ancak ödemelerin 2012 Mart ayı içerisinde yapılması planlanmıştır. Seçim öncesinde bu destek tutarlarının ilan edilmesi çiftçileri sevindirmiştir. Mart 2012 dönemi için, mezkûr 2011/1430 sayılı BKK uyarınca; toprak analizi yaptıran çiftçilere de dekar başına ödeme yapılacağı ifade edilmiştir.

2011 yılında yapılan bir diğer destekleme ise, stratejik açıdan önemli olan ve arz açığı bulunan on yedi ürüne yapılmış olup bu kapsamda toplamda 250.789 da alan için 2.096 tarımsal üreticiye 56.338.632 Türk lirası ödenmiştir. Bu dönemde Ekim 2011 döneminde meydana gelen Van depremi nedeniyle tarımsal faaliyetleri sekteye uğrayan çiftçilerin kredi borçlarında bir yıl süreyle ertelemeye gidilmiştir.¹⁸³

Aşağıdaki tabloda belirli tarım ürünlerinin alım fiyatlarındaki artış oranı 2011 yılı önce ve sonrasıyla kıyaslanmıştır.

Tablo 18
Belirli Tarımsal Ürünlerin Fiyatlarının Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)

Ürün	2010	2011	2012
Buğday (1)	0,11	0,08	0,19
Pamuk (2)	-		
Tütün (3)	-		
Çay (4)	0,12	0,11	0,12
Ş. Pancarı (5)	-0,08	0,14	0,10
Ayçiçeği	-		
Fındık (6)	-		

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığından alınan veriler ile hesaplanmıştır.

¹⁸³ T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2011 Yılı Faaliyet Raporu, ss 96.

Tabloda boş olarak bırakılan bölümler, alım fiyatı belirlenmemiş olanlardır. Bir önceki yıllarla paralellik arz etmesi açısından söz konusu veriler işlenmiştir. Değişen tarım politikası ile birlikte, tarımsal ürünleri destekleme ve taban fiyat belirleme usulü değişmiştir. Özellikle Ortak Tarım Projesi kapsamında Türkiye’de tarımsal desteklemenin niteliği değişmiş, yukarıda görüldüğü gibi seçim dönemlerinde dahi tarımsal ürün fiyatlarında bariz değişmeler olmamış, bunun yerine proje bazlı ve doğrudan gelir yöntemine göre belirlenen desteklemeler yapılmıştır. Serbest piyasa koşullarına bırakılan diğer ürünlerin fiyatlarının ise tarımsal üreticiler aleyhine gerçekleştiği aşikârdır.

Türkiye’de tarımsal desteklerin bütçe içerisindeki payı 2008 yılına gelindiğinde, bir önceki yıla nazaran % 22,6 oranda azalma göstermiştir. 2008 yılındaki tarımsal destekleme alımının azalması, 2007 yılındaki küresel ekonomik ve iklimsel kriz nedeniyle yaşanan tarımsal üretimin az olmasından kaynaklanmaktadır. Ardından, 2010 yılında tarımsal desteklerin bütçe içerisindeki artış oranı % 19,7 oranında gerçekleşmiştir.¹⁸⁴

3.7.2. KİT Fiyat Politikaları

Türkiye’de seçim öncesinde yaygın olarak kullanılan bir yöntem seçim öncesinde zamların ertelenmesidir. Ağırlıklı olarak KİT ürünlerinde yapılan bu işlem, 2011 yılına girerken pek tercih edilmemiştir. Özelleştirmeler kapsamında çoğu kamu elinden çıkan KİT’lerdeki ürün fiyatları seçim ekonomisi uygulamalarına konu olmamıştır.

3.7.3. Asgari Ücret Uygulaması

Haziran 2011 seçimlerinde, asgari ücret görüşmeleri sırasında, sendika temsilcileri ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı hazır bulunmuştur. 2011 yılında halen 2008-2009 yılından kalan durgunluk ve kriz ikliminin etkileri sürdüğünden, hükümetin zamlar konusunda halen kemer sıkacağı görülmüştür.

¹⁸⁴ Sibel Tan, Mehmet Hasdemir, Bengü Everest, *Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları*, **International Conference on Eurasian Economies** 2015, ss 267.

Asgari ücret belirlemeleri sırasında da emek kesiminin geçimini sağlayabileceği sınırdan ziyade, işverenlerin ödeyebileceği sınırın dikkate alındığı ifade edilmiştir. Koşulların sermayedar odaklı şekillenmesi iktidar partisinin seçiminin bir ürünüdür. Aşağıdaki tabloda 2011 yılı öncesi ve sonrası asgari ücret artış oranı gösterilmektedir.

Tablo 19
2011 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri

Yürürlük Tarihi		16 Yaş Üstü		16 Yaş Altı	
		Net Asgari Ücret	Artış Oranı	Net Asgari Ücret	Artış Oranı
01.01.2011	29.02.2011	629,96	0,0515	546,2	0,0533
01.03.2011	30.06.2011	629,96	0,0000	546,2	0,0000
01.07.2011	31.12.2011	658,95	0,0460	571,97	0,0472
01.01.2012	30.06.2012	701,13	0,0640	610,93	0,0681

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Tablodan görüleceği üzere, seçim öncesinde asgari ücrete uygulanan zammın bir önceki yıla göre artışı oldukça düşüktür. Asgari geçim indirimi uygulaması da bu dönem uygulanmıştır.

3.8. 7 Haziran 2015 Seçimleri

2008’de ABD’de, 2010’da da Avrupa’da başlayıp devam eden kriz ortamında 2011 seçimlerini yaşayan Türkiye, dış ticarete zorluklar yaşamış, bu durum ekonomiyi tümenden etkilemiştir. Dış ticaret hadlerinin düşmesi sebebiyle iç taleple krizin etkileri bertaraf edilmeye çalışılmıştır. 10 Ağustos 2014’de cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmış, ilk kez cumhurbaşkanı halkoyuyla doğrudan seçilmiştir. Ağustos 2014’teki referandum ile Recep Tayyip Erdoğan cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. 2011’den sonra 7 Haziran 2015’te genel seçimler yapılmıştır. Haziran 2015 seçimleri sonucunda hiçbir parti gerekli çoğunluğu sağlayamadığından, koalisyon kurulması hedeflenmiş ancak 45 günlük anayasal süre içerisinde koalisyon hükümeti kurulamamıştır.

Yüksek Seçim Kurulu tarafından seçimler yenilenmiş, 1 Kasım 2015 tarihinde yeniden seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Seçim süresinin uzamış olması, Haziran seçimlerinde yeterli oyu alamayan iktidar partisine, seçim propagandası yapmak ve

ekonomik bir dizi politikalarla oy oranını artırma imkânı vermiştir. Nitekim bu dönemde asgari ücrete yapılan yüksek oranlı zamlar, emeklilere ilave ödemeler seçim ekonomisi politikalarına örnektir.

1 Kasım 2015 seçimleri sonucunda AKP % 49,4 oy alarak üst üste dördüncü kez tek başına iktidara gelmiştir. *(Kasım 2015'te yapılan seçim için uygulanan politikalar bu başlıkta takip edilmeye devam edilecektir.)*

2015 seçimlerine giderken; kuşkusuz en önemli konulardan birisi IMF'ye olan borcun 2013'te ödenmiş olmasıdır. Bu dönemde, özel sektörün uluslararası sermayeden borçlanması hayli yüksektir. Özel sektörün kısa vadeli borçlarının GSYİH' ye oranı 2014'te % 18,4 iken uzun vadeli borçlarının GSYİH' ye oranı % 19'dur. Ancak IMF'ye borçlu olunan dönemde nasıl ki kamu hesaplarında izlenen borç yüksekse, sonrasında da özel sektörün borçluluk oranı yükselmiştir. Bir başka deyişle kamunun dış borcu azalsa da, özel sektörün borçları artmıştır.¹⁸⁵

2015 seçimlerinden önce ülkede yine karışık bir atmosfer vardır. 2013 Mayıs'ında başlayıp Eylül ayına kadar devam eden Gezi Eylemleri sırasında pek çok olay yaşanmış, siyasi belirsizlik ve ekonomik riskler dolayısıyla büyük miktarda yabancı sermaye çıkışı olmuştur. "Faiz lobisi" ile ilişkilendirilen olaylar, TCMB'nin faiz oranlarına müdahale edilmesi konusunu da gündeme getirilmiştir. 2003-2015 dönemi cari açığın GSYİH' ye oranı ortalama % 5,5 iken, 2011 yılında, cari açık / GSYİH oranı % 9,7'dir. 2011 yılından sonra giderek düşme eğilimi gösteren ekonomik büyüme olgusu, yabancı sermaye yatırımlarına olan bağımlılık nedeniyle 2013 yılında daha da belirginleşmiştir. 2011'de 1998 bazlı büyüme hızı % 8, 8 iken (2010'da % 9,2 idi) 2012' de büyüme oranı % 2,1'e, 2013'te % 4,2 ve 2014'te %3 seviyesine gelmiştir.

2010 yılına kadar gerçekleşen yüksek büyüme nedeni olarak, özellikle 2008'de ABD'de başlayan ve sonrasında küresel bir hal alan kriz sırasında ABD ve Japonya gibi ülkelerin likidite fazlasının, Türkiye gibi yüksek faizli ülkelere spekülasyon amaçlı

¹⁸⁵ Özlem Onaran, Cem Oyvat, *a.g.e.*, ss 14.

girmesi gösterilmektedir. ¹⁸⁶Spekülatif para hareketlerine bağılı olmak ise yukarıda oranlarla anlaşıldığı üzere büyümede kırılganlığa neden olmaktadır.

Aralık 2012 döneminde belediyelere ilişkin yeni yasa çıkarılmış; ilgili yasa hükmüne göre büyükşehir belediyeleri sınırlar ve mücavir alanlarındaki köyler mahalleye çevrilmiştir. Köy nüfusu ve köyde bulunan tarım arazileri bu yasa değişikliği ile yeni bir hüviyete kavuşmuş; tarımsal nüfus rakamları ve tarım arazisi miktarı bundan böyle daha az olmuştur.

2013 yılında sosyal güvencükte önemli bir adım atılmış, SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı birleştirilmiştir. Evvelce 2006'da yasalaşan işlem, fiili olarak Temmuz 2013 döneminde gerçekleşmiştir.

2009'da Türkiye'de işsizlik oranları % 13 civarında iken tarımsal işsizlik % 17 seviyesindedir. Temmuz 2015 itibariyle, mevsimsellikten arındırılmış işsizlik oranı % 10,4 seviyesindedir. Büyüme oranı ise % 4 olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen GSYİH ise 2014 yılında 10.394 dolar seviyesinde iken, 2015 yılında 9.251 TL'ye düşmüştür.

3.8.1. Tarımsal Destekleme Politikaları

2015 yılında, 2001 tarihli BKK ile fındık üretimine izin verilen Artvin, Samsun, Bartın, Zonguldak, Sinop, Gümüşhane, Trabzon, Ordu, Sakarya, Giresun, Kocaeli ve Zonguldak olmak üzere 14 ilde fındık desteklemesi yapılmıştır. 2014 yılında dekarına 170 TL verilen ürünlerden 2015 yılında toplam 838,6 milyon Türk lirası doğrudan gelir desteği verilmiştir. 166 bin Türk lirası ise 90 üreticiye telafi edici ödeme desteği olarak sunulmuştur. Fındık üretimine izin verilen doğrudan gelir desteğinde dekara verilen 170 TL destek 2015 yılında değiştirilmemiştir.

1993 yılında fındık üretimi için belirli yerler dışında fındık bahçesi yasaklanmış, çay üretiminde de ıslah çalışmaları gereğince budama yapılması zorunluluğu getirilmiş ve 1998 yılında budama 1/10'a çıkarılmıştı.¹⁸⁷ 2011 yılında

¹⁸⁶ Abdilcelil Koç, *a.g.e.*, ss 1402

¹⁸⁷ Zafer Yükseler, *a.g.e.*, ss.5

çıkarılan BKK ile çay üreticilerine budama tazminatı ödenmesi kararlaştırılmış; 2015'te budama yapılan çay bahçeleri için 118,6 milyon Türk lirası budama tazminatı ödenmiştir.¹⁸⁸

2015 yılında, buğday, arpa ürünleri için 8,5 TL/ da, yulaf, çavdar için 6 TL/da, hububat için 12 TL/da, susam, kanola, aspir için 4 TL/da, patates için 40 TL/da olmak üzere sertifikalandırılmış tohumlara toplamda 133 milyon Türk lirası destekleme ödemesi yapılmıştır. 2014 yılında, hububat, yem bitkisi, baklagiller ve yumru bitkiler, sebze ve meyve ekim dikim alanlarına 4, 6 TL/da mazot, 5,6 TL/ da kimyevi gübre desteği verilmiştir. 2015 yılında çıkarılan BKK ile mazot desteği 4, 85 TL'ye; gübre desteği ise 6,6 TL'ye çıkarılmıştır.

Peyzaj, süs bitkileri ile özel çayır ve orman alanları için 3,1 TL/da mazot, 4,3 TL/da kimyevi gübre desteği verilmiştir. 2015 yılında çıkarılan BKK ile mazot tutarı 3,3 TL'ye; gübre tutarı ise 4,75 TL'ye çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra Maliye Bakanlığı tarafından 2015'te, kooperatiflere kredi olarak kullanılmak üzere “*Yurtiçi Borç Verme*” tertibinden 5 kooperatife 5.120.270 Türk lirası kredi tahsis edilmiştir.¹⁸⁹

Maliye Bakanlığı tarafından 2015 Şubat ayında yapılan açıklama ile tarımsal amaçlı desteklerin %20'sinin Şubat ayında ödeneceği, bunun için gerekli işlemlerin yapıldığı ifade edilmiştir. Böylece, her yıl bütçeden ayrılan destekleme tutarının oldukça önemli bir bölümü yılın daha ikinci ayında ödenerek tarımsal üreticinin durumu seçim öncesinde iyileştirilmeye çalışılmıştır.

3.8.2. KİT Fiyat Politikaları

2015 yılına gelindiğinde, özelleştirme süreci neredeyse tamamlanan KİT'lerin ürün fiyatları üzerinden piyasaya müdahale edilmemiştir. Ancak % 40 olarak kararlaştırılan Motorlu Taşıtlar Vergisinin zam oranı, seçim öncesinde gelen tepkiler doğrultusunda % 25'e düşürülmüştür. Artan oranlı gelir vergisi tarifesinde ücret gelirleri için artırılması planlanan % 30'luk vergi dilimi tekrar % 27 seviyesine getirilmiştir. Vergi oranlarının düşürülmesi yoluyla gelir ve tüketim düzeyi artırılmaya çalışılmıştır.

¹⁸⁸ T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015 Yılı Faaliyet Raporu ss 54.

¹⁸⁹ T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, *a.g.e.* ss 82.

Haziranda hükümetin kurulamamasıyla ertelenen seçimler nedeniyle, zamlar uzun süre bekletilmiştir. Ancak 1 Kasım'da Maliye Bakanlığınca yapılan açıklamada vergisel düzenlemelerden bahisle, emlak vergisine zam getirilmiş; ehliyet, pasaport harçları artırılmıştır. Zamların büyük bir kısmı 2016 yılına girerken yapılmıştır. Seçim sonrası zam ile yeni yıl zammı bir arada olduğundan seçmenlerce hissedilmesi güçleşmiştir.

1 Ocak 2016'dan itibaren elektriğe konutta % 3,8 sanayide % 6,68 oranında zam gelmiştir. Ocak 2016'da petrol fiyatları düşmekte iken Türkiye'de elektriğe zam gelmesi ise seçmenlerce tepkiyle karşılanmıştır. Alkollü içeceklere % 15, tütün ve tütün mamullerine % 25 ÖTV zammı getirilmiştir. Cep telefonlarının satışından alınan ÖTV ise % 33 oranında artırılmıştır. Zorunlu trafik sigortasına % 20, köprü ve otoyol geçişlerine, % 20 zam yapılırken; HGS ve OGS' deki % 20 indirim kaldırılmıştır.

3.8.3. Asgari Ücret Uygulaması

2015 Seçimleri asgari ücret uygulaması bakımından oldukça yoğun değişimlere tanık olmuştur. Entegrasyonu tamamlanan SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) altında birleştirilmiş, bu uygulama sağlık reformu olarak adlandırılan bir sistemin öncüsü olmuştur. 2014 yılında, 16 yaş altı-üstü sınırı kaldırılarak tüm asgari ücretlilere eşit ücret ödenmesi uygulamasına geçilmiştir. Artan zamlarla birlikte gelir vergisi matrahı artan ve oranlı gelir vergisi tarifesi kapsamında yılın son dört ayında bir üst dilimden vergilendirilen asgari ücretli için maaşa ek telafi edici asgari geçim indirimi uygulanması kararlaştırılmıştır.

2015 yılında, maaş hesaplamasının içeriğinde yer alan çocuk yardımı hesaplamasında ise ilk iki çocuk için % 7,5 olarak hesaplanan indirim 3. çocuk için % 5 oranında hesaplanıyordu, söz konusu maaş hesaplamasında üçüncü çocuğa % 10 oranında çocuk yardımı hesaplaması uygulamaya konulmuştur.

Tablo 20
2014 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri

Yürürlük Tarihi		Net Ücret (TL)	Artış Oranı(%)
1.01.2014	30.06.2014	846,00	
1.07.2014	31.12.2014	891,03	0,0532
1.01.2015	30.06.2015	949,07	0,0651
1.07.2015	31.12.2015	1.000,54	0,0542
1.01.2016	31.12.2016	1.300,99	0,3003

Yukarı tablodan görüleceği üzere 2015 yılında asgari ücretin artış oranı önceki yıllara göre, artış göstermiştir. Asgari ücretin yanı sıra emeklilere de 1 Ocak 2016'dan itibaren geçerli olmak üzere, 100 TL'lik seyyanen zam yapılmıştır. En düşük emekli maaşının 1000 TL olması; 1000 TL tutarındaki emekli maaşlarının ise 1100 TL'ye çıkarılması da seçim ekonomisi politikalarındandır.

3.9. 24 Haziran 2018 Seçimleri

Türkiye, 16 Nisan 2017'de referandumla oyladığı ve kabul ettiği anayasa değişikliği ile başkanlık sistemine ilişkin düzenlemeleri başlatmıştır. 13 Mart 2018 ve 25 Nisan 2018 tarihlerinde çıkarılan ve seçim kanunlarında değişiklik öngören yasalarla başkanlık sistemine ilişkin altyapılar ve seçim sistemindeki değişiklikler yasalaştırılmıştır. Yeni seçim düzenlemelerine göre siyasi partiler ittifak kurarak seçime girebilecek, böylece halen geçerli olan % 10 barajını bir ölçüde aşabileceklerdir. Seçilme yaşı 18'e düşürülerek, muhtarlık, milletvekilliği seçimlerinde alt sınır değiştirilmiştir. Meclisteki 550 milletvekili sayısı ise 600'e çıkarılacaktır. 24 Haziran sonrasında "*Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*" ne geçilerek yeni bir süreç başlatılacaktır. Cumhurbaşkanı; yürütmenin başında kalırken aynı zamanda doğrudan halka karşı sorumlu olacak ve başbakanlık makamı kaldırılacaktır.

24 Haziran 2018 seçimlerinde hem cumhurbaşkanlığı seçimi hem de genel seçimler bir arada yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerini % 52,6 oyla Recep Tayyip Erdoğan ve genel seçimleri de % 53,70 oyla AKP ve MHP'den oluşan Cumhur İttifakı kazanmıştır.

OECD tarafından yayınlanan Haziran 2017 tarihli Küresel Ekonomik Görünüm Raporuna göre, Türkiye'nin 2017 ve 2018 yılına ilişkin tahmini büyüme oranı % 3,5 düzeyindedir. Türkiye, 2017 yılında % 7,3 büyümüştür. Bu büyümede iç talebin canlandırılması, Kredi Garanti Fonu ile kredilerde yüksek oranlarda artış olması etkilidir. Yine aynı raporda, 2018 yılının ilk çeyreğinde % 7,3 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi, ihracat oranını artırmıştır. Ancak dış borcun % 53'e ulaşması, enflasyonun 2017'de %10 ve üzerinde olması iç talepte bir sıkılaşma gerektiğinin göstergesidir. Nitekim tasarrufun özendirildiği bir dönem başlatılmıştır. Mayıs ayı enflasyonunun % 12'ye ulaşması seçim öncesi piyasalarda TCMB politika faizinin artırılmasına neden olmuştur.¹⁹⁰

3.9.1. Tarımsal Destekleme Politikaları

2016 yılında, BKK ile fındık üretimine izin verilen toplam 16 ilde fındık desteklemesi yapılmıştır. 2017 ve 2018de bu rakamla devam edilmiştir. 2014'ten bu yana dekarına 170 TL verilen ürünlerden 2016 yılında toplam 832,3 milyon Türk lirası doğrudan gelir desteği verilmiştir. 166 bin Türk lirası ise 90 üreticiye telafi edici ödeme desteği olarak sunulmuştur. Fındık üretimine izin verilen doğrudan gelir desteğinde dekara verilen 170 TL destek 2015 yılında değiştirilmemiştir.

2018 yılında, buğday, arpa ürünleri için 8,5 TL/ da, yulaf, çavdar için 6 TL/da, hububat için 20 TL/da, susam, kanola, aspir için 4 TL/da, patates için 80 TL/da olmak üzere sertifikalandırılmış tohumlara destekleme ödemesi yapılmıştır. Tohum üretim, 145 bin tondan 958 bin tona ulaşmıştır.¹⁹¹

2018 Nisan döneminde yapılan açıklama ile tarımsal amaçlı desteklerin 1,9 milyar TL'lik % 49 oranlık kısmının, seçimden önce ödeneceği, bunun için gerekli işlemlerin yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁹² Böylece, her yıl bütçeden ayrılan destekleme tutarının oldukça önemli bir bölümü seçim öncesinde ödenerek tarımsal üreticinin durumu seçim öncesinde iyileştirilmeye çalışılmıştır.

¹⁹⁰ TÜSİAD, *2019 Yılına Girerken Türkiye ve Dünya Ekonomisi*, İstanbul, 2019, ss 10.

¹⁹¹ T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, *Destekleme Bülteni*, 2018.

¹⁹² Mukaddes Arslan, *Türkiye'de Kırsal Alanda Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Konusunda Yapılan Çalışmalar (2017-2018) içinde Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları*, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018 ss. 508

3.9.2. KİT Fiyat Politikaları

Seçimlerden sonra Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından buğday alım fiyatı, bir önceki yıla göre % 12 oranında artırılarak 1.050 TL'ye olarak belirlenmiştir. TMO tarafından yapılan zam sonucunda Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu (TUSAF) da ekmeğe zam geleceğini duyurmuştur.

1 Temmuz 2018'den itibaren geçerli olmak üzere; Avrasya Tüneli, tek yön geçiş ücretleri, otomobiller için 19,20 TL'den 23,30 TL'ye; minibüsler için ise 28,80 TL'den 34,90 TL'ye yükseltilmiştir. Avrasya Tüneli geçiş ücreti 31 Ocak tarihinde zamlanmış ancak tepki çekmesi üzerine fiyatlar ertesi gün daha düşük bir düzeye çekilmiştir. Ancak seçim sonrasında yapılan zam, geçerliğini korumuştur.

Bir diğer düzenleme ÖTV Kanunu ekli listelerinde yapılmıştır. Düzenleme ile meyveli gazozlar ve enerji içecekleri de “*kotalı gazozlar*“ ın yer aldığı ÖTV listesine dâhil edilmiştir. Alkollü içeceklerdeki ÖTV % 15.52 oranında artırılmış; alkol derecesi % 22'den fazla olan içkilere asgari maktu vergi tutarı 15 lira 49 kuruş zam yapılmıştır.

3.9.3. Asgari Ücret Uygulaması

OECD verilerine göre Türkiye'de 2017 yılının başında genç işsizlik oranı % 24'tür. Yine aynı dönemde bir “ulusal istihdam kampanyası” başlatılmış ve bu kapsamda yeni işe alınanların istihdamına ilişkin maliyetlerin % 30'luk kısmı bir yıl için devlet tarafından sübvansede edilmiş, kadın çalışanlar için bir yıllık süre dört yıla çıkarılmıştır.¹⁹³ 2018 yılına gelindiğinde ise ilk çeyrekte % 12 oranında, Nisan 2018'de ise % 9, 9 ile tek haneli işsizlik rakamına ulaşmıştır.¹⁹⁴ Aşağıdaki tabloda 2015 yılı sonrası asgari ücret tutarları ve yıllara göre artış oranları yer almaktadır.

¹⁹³ OECD, Haziran 2017 Küresel Ekonomik Görünüm Raporu

¹⁹⁴ TÜSİAD, a.g.e, ss 17.

Tablo 21
2016 Sonrası Tarım ve Sanayi Kesiminde Çalışanların Asgari Ücretleri

Yürürlük Tarihi		Net Ücret	Artış Oranı
1.01.2016	31.12.2016	1.300,99	0,30
1.01.2017	31.12.2017	1.404,06	0,08
1.01.2018	31.12.2018	1.603,12	0,14
1.01.2019	31.12.2019	2.020,90	0,26

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 2012’de % 8 oranında artan asgari ücret seçim yılı ve sonrasında % 14 ve % 26 oranlarında artış göstermiştir. Seçim ekonomisi uygulamaları kapsamında asgari ücret zamları, yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra 2018 seçimlerinde, yükseköğretim mezunu polislerin emekli maaşlarında % 20 zam yapılacağı; polisler, hemşireler ve din görevlilerinin ek göstergesinin 3600’e çıkarılacağı ifade edilmiştir. Emeklilere ise her yıl düzenli olarak, ramazan ve kurban bayramında bayram ikramiyesi verilmesi kararlaştırılmıştır. Seçim öncesinde yapılan ve önceki yıllara göre daha fazla oranda artış sağlayan zamlar, ilave olarak verilen ödemeler ve yahut ek göstergelerdeki artışlar seçmenlerin kısa vadede yaşamlarını etkileyebilecek ve seçimde iktidar partisine oy olarak geri dönebilecektir. Seçimlerden hemen önce yapılması, seçmenlerin miyopluğu gereğidir.

3.10. Türkiye’de 1987-2018 Döneminde Gelirler Politikası Uygulamalarının Genel Değerlendirmesi

Çalışmamızın konusunu oluşturan 1987-2018 yılları arasındaki seçim dönemlerinde; hükümetin uygulamış olduğu gelirler politikaları ile ekonomide kaynaklara, henüz bölüşüm safhasındayken çeşitli grupların ve sektörlerin lehine olacak şekilde müdahale edildiği ifade edilmiştir. Söz konusu gelirler politikaları uygulamaları, ücretlere zam yapılması, KİT ürünlerinin fiyatlarının kontrol edilmesi, tarımsal destekleme alımlarındaki fiyat artışlarından meydana gelmektedir. Ancak bu uygulamalarda bahsi geçen ücret ve fiyat iyileştirmeleri nominal rakamları yansıtmakta; ücret ve fiyatlar reel düzeye getirildiğinde daha rasyonel sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu nedenle, ilgili yıllarda, elde edilen veriler ışığında, işçi ücretleri ve emek kesiminin bölüşümden aldıkları pay ile tarımsal destekleme alımlarının tarımsal katma değer ve gayrisafi milli hasıla içerisindeki yeri incelenecektir.

Aşağıdaki tabloda 1976-1990 yılları arasında imalat sanayiinde ve KİT'lerdeki reel ücretleri göstermektedir. Söz konusu ücretler, 1980 öncesinde gerçekleşen tepe nokta ile kıyaslanmaktadır.¹⁹⁵

Tablo 22
Reel Ücret İndeksleri ve Ücret/ Katma Değer (W/Y) Oranları

Yıllar	W_{kit}	W_{ir}	r	W/Y_i (%)
1976	100.0	100.0	0.358	34.3
1977	113.2	108.3	0.305	37.1
1980	96.9	81.9	0.359	30.7
1983	85.1	80.1	0.316	24.8
1986	70.0	68.0	0.381	16.1
1987	74.9	76.6	0.382	17.3
1988	74.0	74.6	0.398	15.4
1989	103.7	90.1	0.363	19.0
1990	127.1	112.8	0.408	21.7
D/T	0.556	0.623	-	0.415
1988/T	0.587	0.689	-	0.415
1990/1988	1.719	1.512	-	1.409
1990/T	1.009	1.042	-	0.585

Açıklama:

W_{kit} : KİT'lerde reel ücretler

W_{ir} : Genel imalat sanayiinde reel ücretler

D: Reel ücretlerde dip noktanın indeks değeri

T: 1980 öncesi tepe noktanın indeks değeri (Toptan eşya fiyatı deflatör olarak kullanılmıştır.)

W/Y_i : DİE anketlerine göre genel imalat sanayiinde ücret/katma değer oranı

r: Değişken maliyetler üzerinden uygulanan kar marjını (mark-up oranını) göstermektedir.

Yukarıdaki tabloda ücretlerin reel değeri ve katma değer içerisindeki payı, 1977 yılında zirve noktasındadır. 24 Ocak kararlarının uygulanmaya başlanmasıyla enflasyon oranındaki artışla reel ücretler aşınmaya başlamış; 1980-83 yılları arasında

¹⁹⁵ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, a.g.e., ss.175

ücretlerin aşınması ivme kazanmış ve 1986 yılına dek de sürmüştür. 1986 yılına gelindiğinde imalat sanayiinde ve KİT'lerde reel ücretler dip seviyelere gelmiştir.¹⁹⁶

1987 yılında yapılacak seçimlerde, katma değer içerisindeki reel ücretin payı, KİT ve imalat sanayiindeki ücretler artmıştır. Söz konusu ılımlı ücret politikasına karşın; emek kesiminin aleyhine gerçekleşen durum, seçimlerin ertesi yılı olan 1988 yılında tekrar gözlemlenmeye başlanmıştır. 1988 yılında ücretlerin katma değer içerisindeki % 15,4'lük oranı, 1963'ten bu yana gerçekleşmiş en düşük orandır.

“Ücret patlaması” olarak ifade edilen 1989'daki bahar eylemlerinin de etkisiyle gerçekleşen ücret artışı, emek kesiminin 1988 yılındaki durumunun bir telafisi niteliğindedir. Bu dönemden sonra, iki yıl içerisinde, reel ücretler imalat sanayiinde % 51 oranında artarken KİT'lerde %72 oranında artmıştır. 1990 yılına gelindiğinde emeğin katma değer içerisindeki payı % 21.7 seviyesindedir. Ancak 70'li yıllarda gerçekleşen % 30'luk paydan uzaklaşmıştır. Söz konusu ücret artışları imalat sanayii tarafından karşılanabilirken, KİT'ler açısından zararlı sonuçlanmıştır. 1991 seçimi öncesi yapılan zamlar, ekonomide bozulmalara neden olmuştur.¹⁹⁷

1991 yılı seçimler öncesinde, imalat sanayiinde ve KİT'lerde reel ücretler bir önceki yıla nazaran oldukça yüksek oranlarda artış göstermiştir. Ancak, 1990'lı yıllarda imalat sanayiinde görülen %40 seviyesindeki mark-up oranı, ücret artışlarından daha yüksek bir oranda fiyat artışına ve dolayısıyla daha yüksek kar marjına işaret etmektedir. Buradan, ücret ve fiyatlardaki artışın kamu kesiminde krize sebebiyet verirken özel sektörde karlılığa yansıdığını ve nihayetinde bölüşüm ilişkilerinin sermaye lehine gerçekleştiğini çıkarmak güç değildir. Dolayısıyla; emek kesimine yönelik uygulanan ücret artışları, bölüşümü sermaye lehine çevirecek sonuçlar doğurmuştur.¹⁹⁸

1991-1993 döneminde reel ücretler düzeyinde yaklaşık % 35 oranında bir artış görülmüş, 1994 krizinin yaşandığı dönemde ise; kamu sektörü için reel ücretlerin %40 seviyesinde düşmesini özel sektör de bir yıl gecikmeli olarak takip etmiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *a.g.e.*, ss.174

¹⁹⁷ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *a.g.e.*, ss.174

¹⁹⁸ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *a.g.e.*, ss.174

¹⁹⁹ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *a.g.e.*, ss.176

Tablo 23
1988-1998 Yılları Arasında Başlıca Bölüşüm Göstergeleri

Yıllar	W/Y	W_r	TTH_1	TTH_2	F/Y
1988	15.4	100.0	100.0	100.0	9.8
1993	20.7	232.7	130.6	110.2	18.2
1994	16.1	187.6	115.7	103.0	16.3
1998	19.2	165.0	180.2	154.0	28.3

Kaynak: Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015, İmge Kitabevi, İstanbul, 2018, ss.209

W/Y: Katma değer içerisindeki ücret payı

W_r : İmalat sanayiinde kişi başına düşen reel ücret

TTH_1 : Tarımın ticaret hadleri (tarım/sanayi fiyat makası)

TTH_2 : İki sektörün verim hareketlerinden arındırılmış (saf bölüşümü temsil eden) tarımın (çift verim faktörlü) ticaret hadleri

F/Y: Faizlerin milli gelir içerisindeki oranı

**TÜİK'in eski -2007'de oluşturulan yeni serisine ait- milli gelir verileri kullanılmıştır.*

1995 yılındaki seçimlerden önce ekonomide 1994 yılındaki krizin etkileri yaşanmaktadır. Yukarıdaki tabloda, emek lehine gerçekleşen ücret artışlarının en yüksek olduğu yıl olan 1993 yılı, sonrasında krizin görüldüğü 1994 yılı ve 1998 yılı verileri yer almaktadır. 1993'ten 1994'e geçerken, katma değer içerisinde reel ücretlerin payı % 20.7'den % 16.1'e düşmüştür. Reel ücretler bir önceki yıla göre % 20 oranında azalmıştır.²⁰⁰

1999 seçimlerinden öncesine bakıldığında; reel ücretlerin, katma değer içerisindeki payının, 1994 krizinde %16.1 iken 1998 yılında %19.2'ye çıkması popülist eğilimlerin sergilendiğini göstermektedir. Reel ücretlerin katma değer içerisindeki payı artmasına rağmen, reel ücretler bu dönemde gerilemiştir.²⁰¹

Tarımın ticaret hadlerini de, 1988- 1998 dönemi açısından, yukarıdaki tabloda görmek mümkündür. 1993 yılına kadar emek kesimi lehine gerçekleşen şartların 1994

²⁰⁰ Boratav, Korkut, a.g.e., 2018, ss.208

²⁰¹ Boratav, Korkut, a.g.e.,2018, ss.208

kriziyle bozulmasıyla birlikte, tarımın ticaret hadleri de 1994 yılından itibaren kötüye gitmiştir. 1993'ten 1994'e geçerken, tarımın ticaret hadlerinde yaklaşık % 12 oranında düşüş gözlemlenmiştir. Tarım/sanayi sektörü arasındaki fiyat makası doğrudan bölüşüm sorununu açıklamada yetersiz kalsa da iki sektörün verim hareketlerinden arındırılarak hesaplanmış TTH_2 haddinin de 1993'ten 1994'e geçerken % 6 oranında düşüş göstermesi tarım sektörü aleyhine gerçekleşen durumu göstermektedir.²⁰²

Gelirler politikası uygulamalarından biri olan tarımsal destekleme alımlarının katma değer içerisindeki payı, 1976-1992 yılları itibariyle, aşağıdaki tabloda yer almaktadır.²⁰³

Tablo 24
Destekleme Alımlarının (DA) Tarımsal Katma Değere (TKD) Oranı (%) ve Görelî Destekleme Fiyatları (İndeks Sayıları Arasındaki Oranlar)

Yıllar	DA/TKD (%)	P_d/P	P_d/P_t
1976	14.7	1.000	1.000
1977-1979	12.2	0.752	0.778
1980-1986	8.6	0.673	0.867
1987	7.3	0.723	0.856
1988	5.5	0.797	1.029
1989	5.7	0.826	0.944
1990	7.6	1.240	1.285
1991	12.0	1.143	1.268
1992	13.2	1.166	1.167

P: Toptan eşya fiyat endeksi

P_d: buğday, tütün, şeker pancarı, pamuk, ayçiçeği, fındık ve çay için ödenen destekleme fiyatlarının ağırlıklı ortalamasından elde edilen indeks sayısı

P_t: GSYİH serilerinin tarım zımni deflatörünün indeks sayısı

DA: Destekleme alımları

TKD: Tarımsal katma değeri göstermektedir.

²⁰² Boratav, Korkut, a.g.e. 2018, ss.210

²⁰³ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, a.g.e., ss.179

Yukarıdaki tabloda, destekleme alımlarının tarım sektörünün toplam katma değerine oranı (DA/TKD) 1976 yılının baz yılı kabul edilerek açıklanmıştır. Baz yılı olan 1976'da, destekleme alımlarının tarımsal katma değere oranı % 14,7 nispetindeyken, 1986 dönemine dek % 8,6 oranında seyretmiştir. 1988 yılındaki % 5,5 oranındaki DA/TKD haddine kıyasla, seçim yılı olan 1987'de tarımsal destekleme alımının katma değer içerisindeki payı önceki yıllara göre çok düşmemiştir.

1989 yılına dek, destekleme fiyatları, genel fiyatlar düzeyinin ve ortalama tarım fiyatlarının altındadır. P_d/p ve P_d/P_t oranlarının birin altında seyretmesi, destekleme fiyatları, genel fiyatlar düzeyinin ve ortalama tarım fiyatlarının altında olduğunu ifade etmektedir.

1989'dan sonra gerek destekleme alımlarının tarımsal katma değer içerisindeki payı gerekse destekleme fiyatlarının toptan eşya endeksine oranı artış eğilimindedir; seçim ekonomisi uygulamaları bakımından bu oranlardaki artış ANAP'ın popülist ekonomi politikası uygulamalarının tarım kesimine yansımaya işaret etmektedir.²⁰⁴

1991 seçimleri öncesinde, 1990 yılında ise, destekleme alımlarının tarımsal katma değer içerisindeki payı bir önceki yıla göre neredeyse % 34 oranında artış göstermiştir. Tarımsal destekleme fiyatlarındaki artış ise toptan eşya fiyat endeksi üzerinde gerçekleşmiştir. Ancak seçimden sonraki 1992 yılında ise destekleme alımlarının tarımsal katma değer içindeki payı bir önceki yıla göre ancak % 10 civarında artmış; tarımsal destekleme alım fiyatları ile toptan eşya indekslerini kıyaslayan oran ise seçim yılına nazaran düşüş göstermiştir. Bu oranlar da tarımsal destekleme alımlarının seçim ekonomisine yönelik olarak kullanıldığını göstermektedir.

²⁰⁴ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *a.g.e.*, ss.179

Tablo 25
1997-2002 Döneminde Başlıca Bölüşüm Göstergeleri

Yıllar	W_r	EV	İşsizlik, dar	İşsizlik, geniş	TTH_1	TTH_2
1997	100.0	100.0	6.8	8.3	100.0	100.0
1998	105.3	108.8	6.9	8.5	125.3	131.4
2000	130.4	107.2	6.5	10.9	101.6	122.0
2002	95.8	98.2	10.3	14.0	78.1	98.9

Kaynak: Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015, İmge Kitabevi, İstanbul, 2018, ss.234

W_r : Sanayiinde kişi başına düşen reel ücret

EV: GSYH'de sanayi katma değeri/hane halkı işgücü anketlerindeki sanayi istihdamı ile tanımlanan emek verimi

İşsizlik, dar ve geniş: İş arayanlara ve iş aramaksızın çalışmaya hazır olanları kapsayan işsizlik

TTH_1 : Tarımın ticaret hadleri (tarım/sanayi fiyat makası)

TTH_2 : İki sektörün verim hareketlerinden arındırılmış (saf bölüşümü temsil eden) tarımın (çift verim faktörlü) ticaret hadleri

**TÜİK'in eski -2007'de oluşturulan yeni serisine ait- milli gelir verileri kullanılmıştır.*

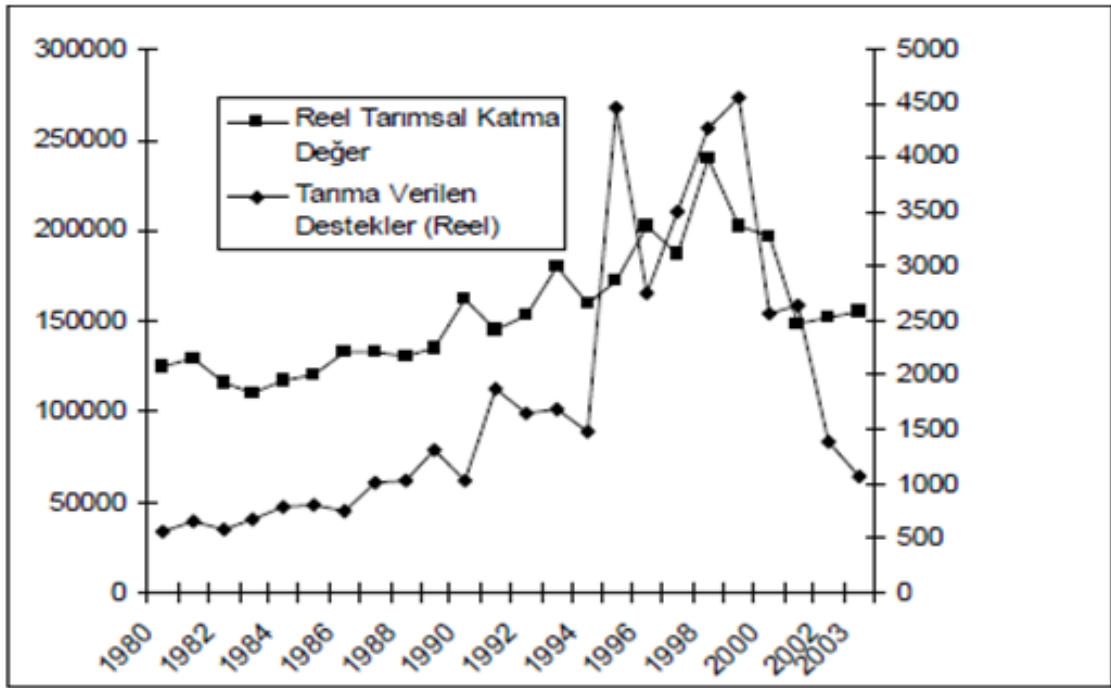
Yukarıdaki tabloda 1997 yılı verileri referans kabul edilmiştir. 1999 yılı yapısal uyum programlarının uygulandığı ve 2001 yılı ise ekonomik kriz yılıdır ve tabloda yer almamaktadır. Kriz dönemlerinde ekonomik göstergeler sermaye lehine hareket etmektedir.1999 seçimlerinden önceki yılda, 1998'de ise reel ücretler ve GSYİH içerisinde sanayi katma değerinin payı yükselmiştir. 1997'den sonraki üç yıl içerisinde, reel ücretlerde % 30,4 artış gerçekleşmiş, sanayide emeğin verimi % 7,2 oranında artış göstermiştir.²⁰⁵

2002 seçimleri öncesinde ise; 2001 yılında yaşanan krizin etkileri görülmektedir.2000'den 2002'ye kadar reel ücretlerde yaklaşık % 27; emek verimliliğinde ise yaklaşık % 9 oranında gerileme gözlemlenmiştir. IMF programlarının

²⁰⁵ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, a.g.e., ss.235

uygulanması, seçim ekonomisi uygulamalarını önlemiştir.1997-2000 döneminde emek lehine yaşanan gelişmeler, bu dönemde aşınmıştır.²⁰⁶

Tarım hadlerine bakmak gerekirse; tarım ticaret hadleri, 1998 yılında zirve noktasına ulaşmıştır. 1998 yılında başlatılan “tarım reformu” sebebiyle, 1998’den 1999’a geçildiğinde tarım ticaret hadlerinde % 25 gibi oldukça yüksek bir oranda çöküş görülmüştür. Verimlilikten arındırılmış hadlerdeki düşüş % 10 düzeyinde olsa da 2002 yılına geçerken daha dramatik bir düşüş görülmüştür. Kasım 2002 döneminde yapılan seçimlere kriz ortamında yapılmış ve IMF programının da etkisiyle, tarımsal alanda da seçim ekonomisi politikaları belirgin biçimde uygulanmamıştır.²⁰⁷

Grafik 1: Türkiye’de 1980-2003 Yılları Arasında Tarıma Verilen Destekler ve Tarımsal Katma Değerdeki Gelişmeler*

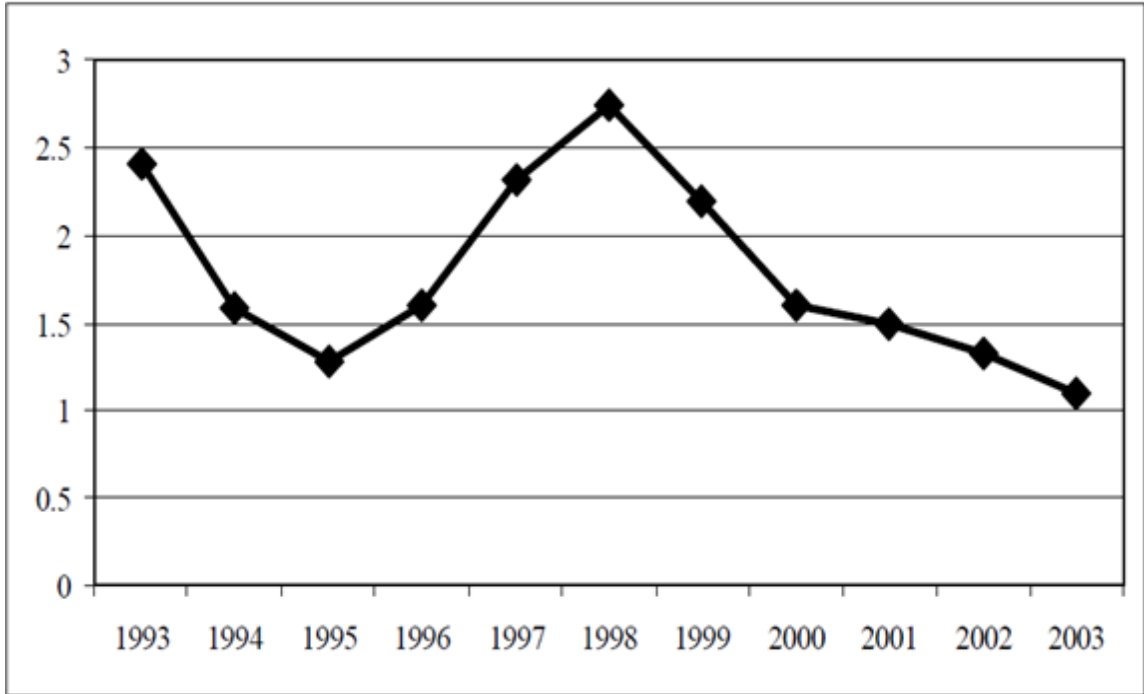
Kaynak: TKB, 2004, APK Başkanlığı Dosyaları, Ankara DİE, İstatistik Bilgi Sistemi, 2004 Aktaran: Abay, Canan, Emine Olhan, Yaşar Uysal, Fahri Yavuz, Berna Türkekul, Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim, **TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası**, Ankara, 2005,ss 16.

**Reel Fiyatlardan Yararlanılmıştır. **TEFE için 1987=100 alınmıştır.*

²⁰⁶ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *a.g.e.*, ss.235

²⁰⁷ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *a.g.e.*, ss.238

Yukarıdaki grafikte, 1980-2003 yılları arasında Türkiye’de tarımsal katma değerde oluşan artış ile tarım sektörüne verilen desteklemelerin miktarı görülmektedir. 1995 yılına kadar, tarımsal desteklerle tarımsal katma değer arasında pozitif korelasyon gözlemlenmiş 1996 yılında tarımsal destekler en yüksek seviyesine yaklaşmış, 1997 yılında düşüş görülmüştür. 1997’den sonra tarımsal desteklerdeki artış tarımsal katma değerle paralel hareket etmiştir. Ancak 2001’den sonra tarımsal destekleme alımları yerine doğrudan gelir desteği sistemine geçilmiştir ve tarımsal desteklerin payı giderek azalmıştır. Doğrudan gelir desteği arazinin ölçüsü üzerinden ödendiğinden, yapılan desteklemeler doğrudan verimliliğe yansımamıştır.²⁰⁸

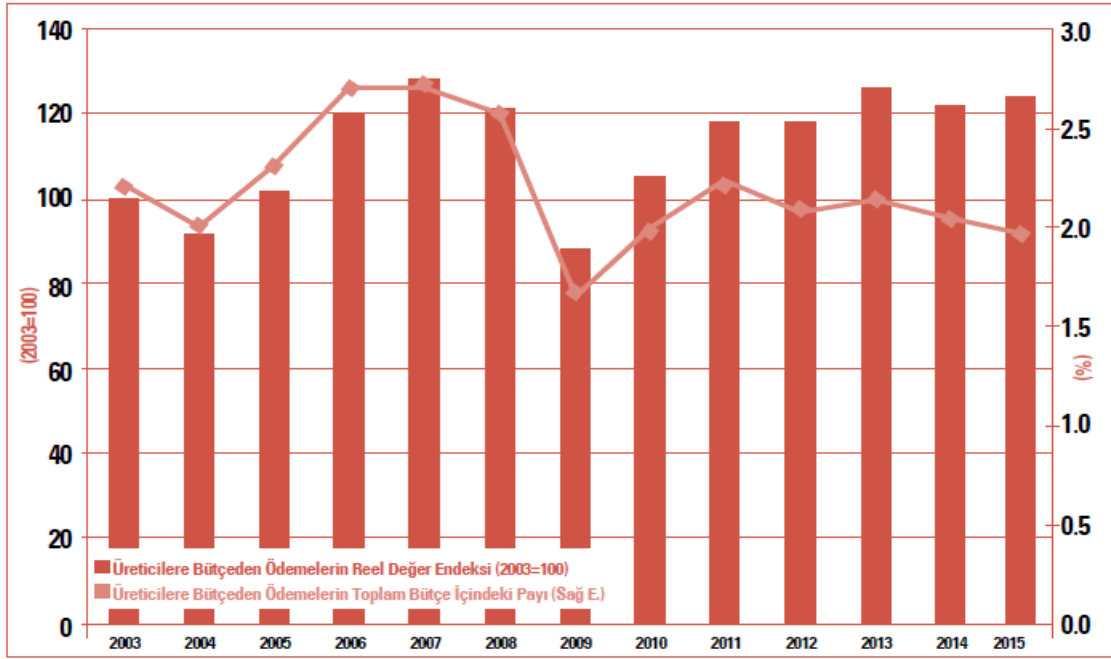
Grafik 2: 1993-2003 Yıllarında Tarım Sektörüne Verilen Desteklerin GSMH İçindeki Payı (%)

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (TKB), 2004, Aktaran: Abay, Canan, Emine Olhan, Yaşar Uysal, Fahri Yavuz, Berna Türkekul, Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim, TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2005, ss 15

²⁰⁸ Abay, Canan, Emine Olhan, Yaşar Uysal, Fahri Yavuz, Berna Türkekul, Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim, TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2005, ss 16

Tarımsal desteklerin GSMH içerisindeki payını gösteren yukarıdaki grafikte, 1993 yılında tarımsal desteklerin GSMH içerisindeki payı % 2,5 dolaylarındayken, 1995 yılına kadar bu oran düşmüştür. 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle 1995 seçimlerinden evvel tarımsal desteklemelerin GSMH içerisindeki payı azalmıştır.

1995 yılından 1998'e kadar tarımsal destekleme alımlarının GSMH içerisindeki payı artmış, 1998 yılında en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra; 1998 sonrasında yürütülen tarım politikaları nedeniyle devamlı bir düşme eğilimi göstermiştir. 2003 yılına gelindiğinde tarımsal desteklerin GSMH içerisindeki payı % 1 seviyesindedir.²⁰⁹ Bu oran, seçimlerden ve krizlerden bağımsız olarak yürütülen IMF programının bir sonucudur.²¹⁰

Grafik 3: 2003-2015 Döneminde Tarımsal Ürün Üreticilerine Yapılan Ödemelerin Bütçedeki Payı (%)

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi, Tarım Raporu, İstanbul, 2016, ss.99

Reel değerler TÜİK' ten alınan veriler ve TÜFE oranı yardımıyla hesaplanmıştır.

²⁰⁹ Abay, Canan, Emine Olhan, Yaşar Uysal, Fahri Yavuz, Berna Türkekul, a.g.e.,ss 15

²¹⁰ Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015, İmge Kitabevi, İstanbul, 2018, ss.238

Yukarıdaki grafikte 2003- 2015 yılları arasında tarımsal ürün üreticilerine bütçeden yapılan ödemelerin reel değerleri yer almaktadır. Söz konusu tabloda, 2007 genel seçimlerinden önceki süreçte, tarımsal üreticilere yapılan ödemelerin bütçe içerisindeki payının arttığı görülmekle birlikte 2007'den sonra söz konusu oran tekrar düşüş eğilimine girmiştir. IMF programlarının etkisindeki bu dönemde, tarım sektöründe doğrudan gelir desteği yöntemine geçilmesi ve ortak tarım politikalarının etkisiyle birlikte tarım sektörüne yönelik politikalar seçim ekonomisi amacıyla belirgin şekilde kullanılmamış, çok büyük farklar gözlenmemiştir. Çalışmanın önceki bölümlerinde değinildiği üzere, 2007 yılında yaşanan kuraklık nedeniyle, tarımsal üretimin az olmasından dolayı tarımsal desteklemelerde de azalma görülmüştür. Bu da 2007 yılından sonra azalma eğilimine giren tarımsal desteklemelerin seçim ekonomisinden bağımsız olarak düşmesini açıklar niteliktedir.²¹¹

2011 seçimlerinden önce, 2010 yılında tarımsal üreticilere yapılan ödemeler, bütçenin % 2'sinden daha az orana sahipken, 2011'de söz konusu oran %2 'nin üzerine çıkmakta, 2012 yılında tekrar % 2'nin altına inmektedir. 2013 yılında yükselen bütçe payı, 2014'ten itibaren seçimlere rağmen düşme eğilimi göstermiştir. 2015 seçimleri öncesinde tarımsal üreticilere bütçeden verilen pay azalmış; 2009 yılı hariç tutulduğunda, 2006 yılından beri süregelen ortalama % 2 oranındaki bütçe payı giderek azalmıştır. Son dönemde, tarımsal üreticilere verilen destekler, seçim ekonomisine yönelik politika uygulamaları açısından kullanılmamaya başlanmıştır.²¹²

2017 yılında gerçekleşen tarımsal destekleme tutarı 12.722 milyon TL'dir. 2018 yılında ise 14.552 milyon TL tarımsal destekleme alımı yapılmış olup 2017'ye göre destekleme tutarı % 14,4 oranında artmıştır. 2018 Haziran'da gerçekleşecek seçimler öncesinde destekleme tutarları artırılmıştır.²¹³

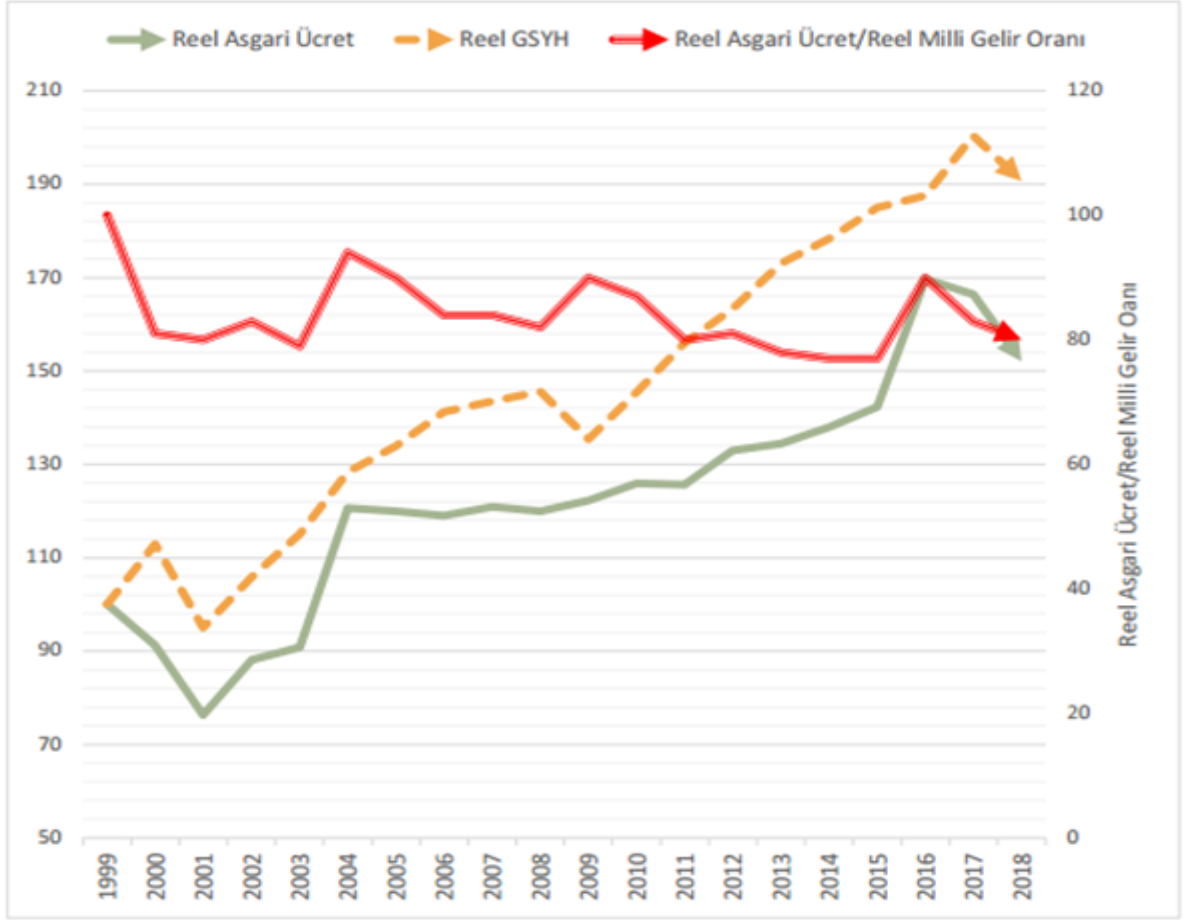
Gelirler politikası uygulamalarından birisi asgari ücret düzenlemeleridir. Aşağıdaki tabloda 1999-2018 arasında asgari ücretin reel rakamları reel milli gelir ile

²¹¹ Türkiye İhracatçılar Meclisi, *Tarım Raporu, İstanbul, 2016, ss.99*

²¹² Türkiye İhracatçılar Meclisi, *Tarım Raporu, İstanbul, 2016, ss.99*

²¹³ Ege Bölgesi Sanayi Odası, *2018 Yılında Dünya ve Türkiye Ekonomisi& 2019 Yılından Beklentiler, Ocak 2019, ss 82.*

kıyaslanmıştır. Böylece seçimlerden önce yapılan asgari ücret zamları neticesinde işçinin eline geçen reel ücret görülmektedir.

Grafik 4: 1999-2018 Yılları Arasında Reel Asgari Ücretin Milli Gelir İçindeki Payı (%)

Kaynak: DİSK-AR, Asgari Ücret Gerçeği 2019 Raporu, İstanbul, 2018, ss 26.

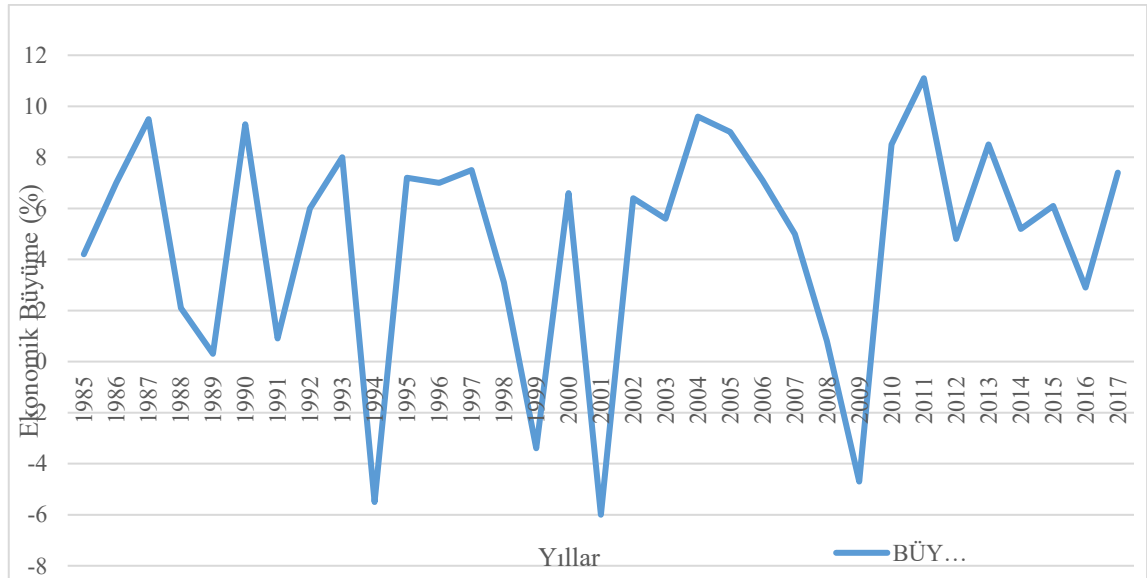
Önceki bölümlerde emek kesiminin bölüşümden aldığı pay 1998 yılına kadar irdelenmiştir. 1999-2018 döneminde reel asgari ücretin reel milli gelir içerisindeki payı yukarıdaki grafikten görmek mümkündür.

Grafiğe göre, 2002 seçimlerinden önce 2001’de asgari ücretin milli gelir içerisindeki payı küçük miktarda da olsa artmış, 2002’den 2003’e geçerken azalmıştır. Evvelce belirtildiği üzere IMF programlarının yürütüldüğü 2002 ve 2007 yılı genel seçimlerinde seçim ekonomisi politikası uygulamalarına sıkça rastlanmamıştır. 2011

seçimlerinde, reel asgari ücrette ve reel ücretlerin milli gelir içindeki payında artış olmamıştır. 2015 seçimlerine bakıldığında ise hem reel ücretler hem de ücretlerin milli gelir içindeki payının arttığı, seçim sonrasında 2016 yılında her iki göstergenin de düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Seçim ekonomisi uygulamalarının tipik örneği olarak seçimden sonraki yıl daralma görülmektedir. 2018 seçimleri öncesinde ise, hem reel ücretlerin hem reel GSYH'nin azaldığı görülmektedir. Oysa 2018 seçimlerinin incelendiği bölümde asgari ücrete % 15 oranında zam yapıldığı ifade edilmiştir. Ancak reel ücretler dikkate alındığında ücretler düşmüştür.

3.11. Türkiye'nin 1987-2018 Yılları Arasında Ekonomik Büyüme Konjonktürü

Çalışmamızın konusunu oluşturan 1987-2018 Yılları arasındaki seçimlerde uygulanan gelirler politikalarının ekonomik büyüme konjonktürü bağlamında değerlendirilmesi için aşağıdaki grafikte ilgili yılların büyüme oranlarına gösterilmektedir.

Grafik 5: Türkiye’de 1985-2017 Yılları Arasında GSMH’nin Büyüme Oranı (%)

Kaynak: 1985-2013 Yılları Arası OECD verileri, 2014-2017 yılları arası TÜİK verilerinden hareketle tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye’de 1980’li yıllarda başlayan liberasyon süreci, 1989 yılında uluslararası piyasalarla tam entegrasyona geçilmesiyle tamamlanmış, sonrasında günümüze dek devam etmiştir. Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ise ihracat ve büyüme rakamlarını olumlu yönde etkilemiştir. Çalışmamızın başlangıcı olan 1987 seçimleri öncesinde 1980’den 1985 yılına kadar % 5’in üzerine çıkmayan ekonomik büyüme oranı 1986’da %5’in üzerinde seyretmiştir. 1987 yılında büyüme % 10 oranında gerçekleşmiş; 1988 yılına gelindiğinde ise büyüme hızı yavaşlamıştır. Tipik bir seçim ekonomisi uygulanan bu dönemde seçimden önce genişletici politikalar seçim sonrasında yerini daralmaya bırakmıştır.

1991 seçimleri öncesine baktığımızda, 1988 yılında uluslararası piyasalarla entegrasyonun sağlanmasının ardından 1989 yılından itibaren yabancı sermayenin ekonomiye girişinin artması, ekonomide bir dönüm noktası yaratmıştır. 1988 yılından sonra ekonomide hayli dalgalanma görülmüştür. 1989 yılında yapılan yerel seçimlerde oy kaybeden ANAP, 1991 seçimleri için erkenden, seçim ekonomisi uygulamalarına başlamıştır. Artan sendikal faaliyetlerle ücret gelirlerine zam yapılması kaçınılmaz hale gelmiştir ancak yapılan orantısız zamların vergi gelirleri ile telafi edilememesi bütçeye yük getirmiştir.²¹⁴ 1989 yılındaki bu karar daha sonra 1994 yılındaki krizin tetikleyici nedeni olarak karşımıza çıkmıştır.²¹⁵ 1989’da % 2 civarında gerçekleşen ekonomik büyüme, seçimlerden önce 1990 yılında yaklaşık % 9 oranında büyümüştür.

1989, 1990,1992,1993 yıllarında sıcak para girişinin artmasıyla cari işlemler dengesi bozulmuş, 1993 yılı sonlarına doğru cari işlemler açığı en yüksek seviyelere ulaşmış²¹⁶ 1994 yılında Türkiye’de yaşanan finansal kriz, yaklaşık %6 oranında negatif büyümeye yol açmıştır. 1995 seçimlerine, bu kriz ortamında gidilmiştir. Ancak 1994 yılında uyulamaya konulan 5 Nisan kararlarına rağmen, seçim ekonomisine yönelik politikalar uygulanmış, 1995 yılında ekonomi yaklaşık % 8 büyümüştür.

1999 seçimleri öncesinde,1998 yılında IMF ile imzalanan anlaşma ekonominin seyrinde belirleyici olmuştur. 1994-1997 yılları arasında % 90 seviyelerinde seyreden enflasyonun düşürülmesi öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra 1999 yılı

²¹⁴ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *a.g.e.*, ss.193

²¹⁵ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *a.g.e.* ss.208

²¹⁶ Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, *a.g.e.*, ss.200

seçimlerine, seçime üç ay kala kurulan azınlık hükümeti ile gidilmiş, söz konusu dönemde seçim ekonomisi politikaları büyük çapta uygulanmamıştır. Grafikte görülen %3 civarındaki küçülmenin en önemli sebeplerinden birisi ise Ağustos 1999'da yaşanan depremdir.

2001'de hem Türkiye'de hem küresel ölçekte ağır bir ekonomik kriz yaşanmıştır. 2001'de görülen % 6 düzeyindeki küçülmenin ardından 2002 seçimleri yapılmıştır. Türkiye'de uzun yıllardır devam eden koalisyon dönemi bitmiş, halen devam eden tek parti iktidarı dönemi başlamıştır. Ancak ekonomik anlamda önceki yıllardan farklı uygulamalar yer almamaktadır. Zira IMF ile imzalanan stand-by anlaşmasının bu dönemde de yürürlükte olması, enflasyonla mücadelenin önem arz etmesi nedeniyle seçim ekonomisine yönelik politikalar izlenmemiştir. IMF programının tavizsiz uygulandığı dönemde 2001'deki daralmanın ardından 2002 yılında yaklaşık % 7 büyüme görülmüştür.

2007 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerden önce ekonomi % 7,1 oranında büyümüştür. 2002 yılında AKP iktidarının başladığı dönemin, IMF politikaları ekseninde yürütülen bir dizi ekonomi politikasıyla yönetildiğini, 2005'e kadar geçerli olan stand-by anlaşmasının 2008 Mayıs dönemine dek sürdüğünü önceki bölümlerde ifade etmiştik. Dolayısıyla 2007 yılındaki seçimlerden önce sınırlı ölçüde uygulanan gelirler politikaları büyüme rakamları üzerinde etkili değildir. 2007 yılında, seçim ekonomisi politikalarının uygulanmamasının bir nedeni de iktidar partisinin yeniden seçileceğine dair güvenidir. Zira AKP hükümetinin yaygın olarak kullandığı anket çalışmaları seçim sonuçlarına dair öngörüler sunduğundan, belli dönemlerde seçim ekonomisi politikalarına başvurulmamıştır. Bu sebeple gelirler politikası uygulamaları döneme bağlı olarak değişmiştir. Politik konjonktür teorileri literatüründe, seçilmekten endişe etmeyen siyasilerin, uzun dönemde faturası kendilerine çıkacak fırsatçı politikalar uygulamadığı çalışmamızda belirtilmişti. Zira seçim öncesindeki genişletici politikaların seçim sonrasındaki daralmayla telafi edileceği aşikârdır. Dolayısıyla seçim ekonomisi politikası uygulamamak da politik konjonktür teorilerinin bir parçasıdır.

2008 yılında yaşanan küresel kriz ve Türkiye'de yaşanan krizin etkisiyle, 2008 ve 2009'da ekonomide negatif büyüme görülmüştür. Krizin ardından uygulanan

genişletici politikaların da etkisiyle 2010 yılında % 8,5 oranında büyüme gerçekleşmiş, 2011 yılında da %11,1 olarak gerçekleşen büyüme 2012 yılında tekrar düşüş göstermiştir. Seçim dönemlerinde artan büyüme oranı ve seçim sonrasındaki büyüme hızındaki düşüş, seçim öncesi ve seçim yılında yapılan kısa vadeli canlandırıcı politikalara ve seçim sonrasında uygulanan daraltıcı politikalara işaret etmektedir.

Politik konjonktür teorileri literatürü bağlamında seçmenlerin miyop olmasını ifade eden söz konusu durum, kısa vadeli ekonomik iyileşmenin oy getirdiğini ve seçim ekonomisi politikalarının uygulandığını göstermektedir. Şüphesiz söz konusu yorum, önceki bölümlerde detaylıca incelenen hususlarla birlikte değerlendirilerek ulaşılan nihai bir çıkarımdır.

2012 yılında % 4,8 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi, 2013'te % 8,5 oranında büyümüştür. Bu oran 2014 yılında yapılan yerel seçimler ve referandum nedeniyle seçim ekonomisi uygulamalarından kaynaklanabilmektedir. 2014 yılındaki % 5,2 düzeyindeki büyüme oranı 2012 yılı verilerine kıyasla dahi oldukça artmıştır. Dolayısıyla, 2013 yılı verilerindeki artış göz ardı edilse dahi, 2015 seçimleri öncesinde büyüme oranlarında artış gözlemlenmektedir. 2015 yılının ilk çeyreğinde % 3,6 olan büyüme oranı, seçimlerin gerçekleştiği ikinci çeyrekte %7,2 olarak gerçekleşmiş, seçimlerin ardından üçüncü çeyrekte % 5,8 oranıyla seçimlerden sonra düşüş göstermiştir. Dolayısıyla, seçimden kısa bir süre önce ekonominin genişlediği ve seçimden hemen sonra daraldığı görülmektedir.

2018 Haziran ayında gerçekleştirilen seçimler öncesinde 2017 yılının üçüncü çeyreğinde ekonomik büyüme bir önceki çeyreğin iki katına çıkmıştır. Dikkat edilecek olursa 2017 yılının geneline yayılan bir büyüme değil, 2017 yılının sonlarında gerçekleşen bir büyüme göze çarpmaktadır. Bu durum tipik bir seçim ekonomisi uygulamasını göstermektedir.

Türkiye ekonomisinde 2015'te % 6 oranında gerçekleşen büyüme oranı, 2016'da yaşanan darbe girişimi ve dış politikadaki krizlerin etkisiyle % 3,3 düzeyine gerilemiştir. 2017 yılındaki çeyrekler birlikte değerlendirildiğinde, ortalama büyüme oranı % 7,4'tür. 2016 yılında % 3,3 olan büyümenin 2017 yılında birden iki katına

çıkarak % 7,4 oranına yükselmesi seçim ekonomisi uygulandığına işaret etmekle birlikte, şüphesiz 2016 yılındaki ekonomik büyüme oranı son yıllardaki ortalamanın altındadır. Ancak Haziran/2018 seçimlerinin ardından 2018'in üçüncü çeyreğinde büyüme oranı % 1,6 düzeyindedir.

Türkiye'de ekonomik büyümenin dönemler itibariyle gelişimine bakıldığında seçim dönemlerine yakın tarihlerde ekonomide genişlemenin, seçim sonrasındaki yıl ise daralmanın olduğu durumlar gözlemlenmiştir. Ancak her seçim döneminin kendine has siyasi ve ekonomik gündemi, bunun yanı sıra yaşanan doğal afetler gibi beklenmedik koşullar da ekonominin büyümesi üzerinde belirleyici olmaktadır. Seçim yılları itibariyle ekonomideki büyüme rakamlarına dayanan görsel veri analizi biçimindeki değerlendirmelerimizde tüm sonuçlar yalnızca seçim ekonomisi politikalarına bağlanmamalıdır. Ancak politik konjonktür dalgalanmaları literatüründe ifade edilen politika uygulamaları, seçmen davranışları ve siyasi parti yaklaşımlarının Türkiye'de gözlemlendiğini ifade etmek mümkündür. Her seçim döneminde harfiyen gerçekleşme de ekonomiyi canlandırmaya yönelik politika uygulamaları gözlemlenmekte, ekonomi politikaları oy kazanma gayesiyle kullanılabilmekte, piyasa koşulları bu şekilde manipüle edilebilmektedir.

SONUÇ

Seçim döneminde, devletin, siyasi gerekçelerle ekonomiye müdahalesini inceleyen seçim ekonomisi uygulamaları, parlamenter sistemlerde sıkça görülmektedir. Hükümetin, “devletin hayırsever diktatör rolü”nü, seçim zamanında kullanmasını ifade eden bu uygulamalar, neo-liberal dönemde de varlığını sürdürmüştür.

Bu tezin amacı; 1987 yılından, 2018 yılına kadar Türkiye’de yapılan dokuz milletvekili genel seçiminde, hükümetin kullandığı gelirler politikası araçlarını ortaya koymaktır. Bahsi geçen dönemde ücret ve fiyat kontrolleri yoluyla uygulanan gelirler politikası ise; tarımsal destekleme politikaları, fiyat kontrolleri ve asgari ücret uygulamaları olmak üzere ayrı ayrı üç bölümde incelenmiştir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde, ekonomideki konjonktürel dalgalanmaları seçimlerle bağdaştıran politik konjonktür teorisi literatürü geleneksel ve modern modelleri itibariyle detaylıca açıklanmış, her bir modelin geçerli olduğu seçmen ve politikacı özellikleri ifade edilmiştir. Seçim dönemlerinde, ekonomide meydana gelen çevrimler ve bu çevrimleri etkileyen unsurlar irdelenmiş, Türkiye’de politik konjonktür dalgalanmalarının varlığını araştıran çalışmalara literatür taraması şeklinde yer verilmiştir.

Politik konjonktür dalgalanmaları teorisi, seçim ekonomisi uygulamaları açısından önem arz etmektedir ancak literatür, pek çok farklı ülkede yapılan çalışmalar sonucunda meydana gelmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gerek politika araçlarının gerekse ekonomik konjonktürün değişmesi, çevrimlerin her ülkede görülme düzeyinde değişiklikler yaratmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu, politik konjonktür dalgalanmalarının derecesinin, gelişmiş ülkelerde daha az olduğu tespit edilmiştir.

Makroekonomik göstergelerdeki yükselişin Phillips eğrisinde ifade edilen ters yönlü ilişkisinin dahi geçerli olmadığı ülkelerde de seçim dönemlerinde konjonktürel dalgalanmalar görülmektedir. Teorinin temelinde ifade edilen sağ parti ve sol parti ayrımı ise ülkeden ülkeye göre değişebilmekte, konjonktürün o anki durumuna göre sağ veya sol partinin önem verdiği enflasyon yahut işsizlik göstergesi de değişebilmektedir.

Türkiye’de politik konjonktür teorilerinin geçerli olup olmadığını araştıran çalışmalar ağırlıklı olarak geleneksel fırsatçı modelin varsayımlarına dayanarak gerçekleştirilmiş olmakla beraber nadiren partizan politik konjonktür teorilerinin sınıması da yapılmış ancak büyük çoğunluğunda, partizan dalgalanmalara rastlanılmamıştır. Farklı dönemleri kapsayan, farklı makroekonomik göstergeleri yahut politika aracını referans alarak yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular paralellik arz etmemektedir. Ancak genel itibariyle kamu harcamaları ve para arzı büyüklükleri üzerine yapılan çalışmalarda Türkiye’de politik konjonktür dalgalanmalarının varlığı ortaya konulmuştur. Politik konjonktür teorisinde yer alan modeller açısından bakıldığında ise; Türkiye’de seçmenlerin miyop olması, siyasi partilerin ise ideolojik güdülerden ziyade fırsatçı güdülerle hareket etmesi, belirgin bir sağ ve sol parti ayrımı olmaması gibi gerekçelere dayandırılarak, Nordhaus ’un geleneksel oportünistik modelinin Türkiye için geçerli olduğu ifade edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümde, gelirler politikası incelenmiştir. Gelişmiş batı ülkelerinde ikinci dünya savaşı sonrası uygulamaya konulan gelirler politikaları, gelirin oluşumu sırasında üretim faktörlerinin gelirden aldığı paya müdahale edilmesini ifade etmektedir. Dolaylı ve dolaysız araçlarla uygulanabilen gelirler politikaları zaman zaman devlet tarafından zorunlu tutulabilmekte ve uygulanmaması halinde çeşitli müeyyideler uygulanabilmektedir. Sosyal diyalog vasıtasıyla ikili ve üçlü taraf anlaşmalarla devlet- işçi-işveren arasında uzlaşımın sağlanması şeklinde gönüllü olarak da uygulanabilen politikalar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye açısından ayrı ayrı ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; 1987 yılı seçimleri demokratik şartlarda yapılan seçimler açısından bir başlangıç noktası olarak kabul edilerek; 2018 yılına dek Türkiye’de gerçekleştirilen dokuz milletvekili genel seçimi, her bir seçim öncesinde; ülkede yaşanan politik ve ekonomik gelişmeler ile gelirler politikası uygulamaları bakımından ele alınmıştır.

1980’lerde, ihracata dayalı büyüme modelinin benimsenmiş, 24 Ocak kararlarının etkili olduğu dönemde başlayan liberasyon süreci sonrasında 32 sayılı karar ile birlikte Türkiye ekonomisi, 1989’da tamamıyla uluslararası piyasalar ile entegre hale

gelmiştir. Sermayenin karşı saldırısı olarak ifade edilen bu dönemin en belirgin özelliği, emek kesiminin haklarının geri plana atılması ve sertleşen piyasa koşulları sonucu bölüşüm ilişkilerinin emek aleyhine gerçekleşmesi, emek kesiminin görece olarak yoksullaşmasıdır.

Piyasa koşulları henüz hazır olmadan liberasyon sürecine giren Türkiye’de pek çok ekonomik kriz yaşanmış; iç düzenlemelerle aşılamayan krizler için ise IMF gibi uluslararası kuruluşlardan destek alınmıştır. Bu kapsamda stand-by anlaşmaları imzalanmış ve ekonomi yönetimi, bu anlaşmaların hükümlerine göre şekillendirilmiştir.

Türkiye’nin 1989’da uluslararası piyasalara tam entegrasyonu sonucunda hızlı gelişmeden ötürü ekonomi yabancı sermaye giriş çıkışlarına açık hale gelmiş; bu durum spekülasyon para hareketlerinin hızlanmasına neden olmuştur. Bazı dönemlerde sıcak paranın ekonomideki oranının hayli yüksek oluşu; Türkiye ekonomisini kırılgan hale getirmiştir.

İhracata dayalı büyüme stratejisinde uluslararası piyasa ile rekabet edebilmek için üretim maliyetleri kısılmaya çalışılmış, verimlilik artışı yerine işçi ücretlerinin reel olarak düşürülmesi üretim maliyetlerini azaltıcı bir unsur olarak tercih edilmiştir. Hükümet politikaları da bu sermaye gruplarının çıkarlarına yönelik avantajlar sağlamıştır. Seçim dönemlerinde ise, ihmal edilen emek kesiminin durumu peyderpey iyileştirilmiş, ancak kısa süreli ve plansız şekilde yapılan bu tip iyileştirmeler ya artan enflasyon karşısında reel değerini yitirmiş veya var olan ekonomik koşullar içinde, yapılan iyileştirmeler yetersiz kalmıştır.

Koalisyon hükümetlerinin ardından 2002 yılında tek başına iktidar olan AKP, incelediğimiz son dönem olan 2018 yılına kadar iktidardaki varlığını sürdürmüştür. İktidardaki ilk yılları olan 2002 yılında Türkiye ekonomisi, IMF ile imzalanan stand-by anlaşmaları çerçevesinde yönetilmektedir. Stand-by anlaşması daha sonra yerini yakın izleme anlaşmasına bırakmış ancak 2008 yılı ortasına kadar IMF politikaları ekonomi yönetiminde etkisini korumuştur.

2001’de yaşanan krizin ardından disiplinli bir sürece girilmiş, 2002 seçimlerinden sonra da bu hazır düzen sürdürülmüştür. Dolayısıyla bu dönemde seçim

ekonomisi politikaları uygulanmamıştır. Stand-by anlaşmaları ve sonrasında AB'ye uyum sürecinde imzalanan Ortak Tarım Politikasına yönelik politikalar bu süreçte belirleyici olmuştur.

Tek parti iktidarındaki 2002-2018 arasındaki dönem, ekonomi politikaları itibariyle net bir şekilde ikiye ayrılmıştır. 2008 küresel krizinden etkilenen Türkiye'de iktidar, sonraki dönemde uyguladığı politikalarla AB çıpasını yitirmiştir. AB politikalarına uyum kapsamında iyileştirilen ekonomi, demokratik işleyiş, kurumların etkinliği, gelir dağılımı eşitliği ve hukukun üstünlüğü olguları, AB çıpası yitirdikten sonra taviz verilen önemli alanlar olmuştur. Bu noktadan sonra uygulanan gelirler politikaları bir yandan ön planda yoksul kesime yönelik iyileştirmeler sağlasa da bölüşüm sorununa çare olmamıştır. AKP hükümetinin yaygın olarak kullandığı anket çalışmaları seçim sonuçlarına dair öngörüler sunduğundan, belli dönemlerde seçim ekonomisi politikalarına başvurulmamıştır. Bu sebeple gelirler politikası uygulamaları döneme bağlı olarak değişmiştir.

Artan gelirler politikası araç çeşitleri, seçmenlere, toplumun eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlarında yeni imkânlar sunmuştur. Ancak tarım sektöründeki tohum yasaları, ihracata yönelik politikalar nedeniyle düşük fiyatlandırmalar ve asgari ücretin yoksulluk sınırı altında kalmasına sebep olan uygulamalar seçim dönemlerinde kısa süreliğine terk edilmiştir.

Seçim dönemlerinden hemen önce, dezavantajlı sektör ve toplumsal kesimlere yönelik hızla etki gösterecek desteklemeler Türkiye'de seçmenlerin miyop ve naif beklemeyle sahip olduklarına işaret etmektedir. Seçim öncesi son yıl, yürütülen istihdam politikaları nedeniyle düşen işsizlik oranları, yükselen destekleme alımları, artan zamlar ve verilen ikramiyeler toplumda bireylerin fırsatçı politikaları desteklemesini göstermektedir.

Çalışma sonucunda; belli dönemlerde, Türkiye'de, seçim öncesinde hükümetin gelirler politikası yoluyla ekonomiye müdahale ederek, seçime kısa bir süre kala ekonomiyi canlandırdığı, seçmen davranışlarını manipüle ettiği gözlemlenmiştir. Ancak doğal afet, ekonomik kriz gibi olağanüstü koşulların gerçekleştiği dönemde, söz konusu

uygulamaların ekonomik göstergeleri etkileyecek kadar büyük etkilerine rastlanmamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aktan, Coşkun Can, *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, **Takav Matbaası**, Ankara,1994 ss. 39.
- Alekserov, Fuad, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu, *Seçimden Koalisyonla Siyasal Karar Alma*, **Yapı Kredi Yayınları**, İstanbul, 1999, ss. 202.
- Alesina, Alberto, Nouriel Roubini, Gerald D. Cohen, *Political Cycles and the Macroeconomy*, The MIT Press, İngiltere, 1997, ss.2.
- Ataç, Beyhan, *Maliye Politikası*, **Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları**, No: 118, 2002, ss. 188.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908- 1985)*, **Gerçek Yayınevi**, Yeni Dizi:1, İstanbul, 1988. ss 122.
- Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015, İmge Kitabevi, İstanbul, 2018, ss.209*
- Dornbush, Rudiger Stanley Fischer, *Makroekonomi*, **McGraw-Hill-Akademi Ortak Yayımları**, 1998, İstanbul, ss. 557.
- Erdoğan, Seyfettin *Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi Perspektifi ile Siyaset-Ekonomi İlişkileri*, **Değişim Yayınları**, İstanbul, 2004, ss.66
- Ghosh, Jayati, *Michal Kalecki and The Economics of Development*, **K.S. Jomo Pioneers of Development Economics**, Zed Books, London,2005, ss.112.
- Hibbs, Douglas A Jr. *Macroeconomic Performance, Macroeconomic Policy and Electoral Policies in Industrial Democracies, Global Dilemmas*, **University Press of America**, 1985, ss.130.
- Hugh Rockoff, *Drastic Measures A History of Wage and Price Controls in the United States*, **Cambridge University Press**, 1984, ss 4
- Kazgan, Gülten, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, **Altın Kitaplar Yayınevi**, İstanbul, 1985, ss 387)
- Kepenek, Yakup, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, **Remzi Kitabevi**, 2001, ss 513.
- Michael Parkin, Michael T. Sumner, *Incomes Policy and Inflation*, **Manchester University Press**, 1972, ss 3.

- Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, **Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları**, İstanbul, 2012, ss 315.
- Savaş, Vural, *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, **Beta Yayınları**, İstanbul, 1987 ss. 109.
- Savaş, Vural, *Politik İktisat*, **Beta Yayınları**, İstanbul,2008, ss.
- Snowdon, Brian, Howard R. Wane, *Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü*, **Efil Yayınevi**, Ankara,2012, ss. 472.
- Yıldırım, Nurtaç, *Politik İş Çevrimi Modelleri Geçit Kitabevi*, İstanbul,2011, ss.57.

Makaleler

- Abay, Canan, Emine Olhan, Yaşar Uysal, Fahri Yavuz, Berna Türkekul, *Türkiye'de Tarım Politikalarında Değişim*, **TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası**, Ankara, 2005,ss 13.
- Acemoğlu, Daron, *Bazı Uluslar Neden Başarılı Olur?*, **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı 2. Melih Celasun'a Saygı Günü**, 20, 06, 2012, ss 3.
- Akan, Yusuf, Osman Cenk Kanca, *Ekonomide Partizan Etkiler*, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S 48, 2016, ss 13.
- Akalın, Gülsüm ve Kemal Erkişi, *Türkiye'de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Geleneksel Oportünistik Seçim Çevrimleri Açısından Değerlendirilmesi*, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, sayı 5, 2007, ss. 114.
- Alesina, Alberto ,*“Macroeconomics and Politics”*, **NBER Macroeconomics Annual**, editor Stanley Fischer, Volume 3, (1988a), ss. 14.
- Alesina, Alberto Andrea Passalacqua, *The Political Economy of Government Debt*, **Handbook of Macroeconomics**, Vol 2, 2016, ss 20.
- Alesina, Alberto, Gerald D. Cohen, Nouriel Roubini, *Macroeconomic Policy and Elections in Oecd Democracies*, **Economics & Politics** 4(1), 1992,ss. 1- 30.
- Alesina, Alberto, Guido Tabellini, *A Positive Theory of Fiscal Deficits and Government Debt in a Democracy*, **NBER Working Paper** No 2308, July 1987, ss 21,
- Alesina, Alberto, Howard Rosenthal, *Partisan Cycles in Congressional Elections and the Macroeconomy*, **American Political Science**, Vol 83, No 2, Jun 1989, ss 375.

- Alesina, Alberto, James Mirrlees, Manfred J. M. Neumann, *Politics and Business Cycles in Industriak Democracies*, **Economic Policy**, Vol 4, No 8, April 1989, ss 58.
- Alesina, Alberto, James Sachs, Political Parties and the Business Cycle in the United States, *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol 20, No 1, Feb 1988, ss 65.
- Alesina, Alberto, John Londreagen, Howard Rosenthal, A Model of the Political Economy of the United States, *American Political Science Review*, Vol 87, Issue 1, 1993, s 15, Aktaran: Seyfettin Erdoğan, *Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi Perspektifi ile Siyaset-Ekonomi İlişkileri*, **Değişim Yayınları**, İstanbul, 2004, ss 70.
- Altun, Tülin, Türkiye’de Fırsatçı ve Partizan Politik Konjonktürel Dalgalanmalar:1950-2010, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, Cilt XXXVI. Sayı II, 2014, ss. 66.
- Arslan, Mukaddes *Türkiye’de Kırsal Alanda Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Konusunda Yapılan Çalışmalar (2017-2018) içinde Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları*, **AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları**, 2018 ss. 508
- Ataman, Berrin Ceylan, *Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, 1996,ss 61
- Bakırtaş, İbrahim, *Politik-Ekonomik Dalgalanmalar Kuramı Kapsamında Türkiye’deki Politik Yapının Ekonomi Üzerindeki Etkisi*, **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 13, Sayı: II, 1998,ss 56.
- Balerias,, Rui Nuno Vasco Santos, *Behavioral and Institutional Determinants of Political Business Cycles*, **Public Choice**, 104 (1-2), 2000, ss 121.
- Başçı, Erdem Hakan Kara, *Finansal İstikrar ve Para Politikası*, **İktisat İşletme ve Finans**, Vol 26, 2011 ss 9-25.
- Benli, Hasan Tahsin, *Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin Önemli Belgeleri*, *Toplumsal Anlaşma*, Kara Tahta Dergisi, 1978, ss 175.
- Boratav, Korkut, A. Erinç Yeldan, Ahmet H. Köse, *Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey, 1980-1998*, **Center for Economic Policy Analysis**, Working Paper No:20, February, 2000.

- Caplan, Brian ,*Rational Ignorance Versus Rational Irrationality*, **KYKLOS**, Vol. 54, Fasc. 1, 2001, ss 3.
- Cebeci, İpek, *Politik Konjonktür Teorileri: Literatür Taraması*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 62, 2019, ss 1198
- Christian Ebeke and Dilan Ölçer,*Fiscal Policy over the Election Cycle in Low-Income Countries*, **International Monetary Fund,ABD, 2017, ss.63**
- Cukierman, Alex, Allan H. Meltzer, *A Positive Theory of Discretionary Policy the Cost of Democratic Government and the Benefits of a Constitution*, **Economic Inquiry**, Vol 24, Issue 3, July 1986, ss 374.
- Derele, Toker, *Batıdaki Gelişmeler Karşısında Türk Endüstri İlişkileri, 21. Yüzyıla Girerken Batıdaki Gelişmeler Karşısında Türk Endüstri İlişkileri Sistemi: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*, **Sosyal Siyaset Konferansları**, Cilt 45, 2003, s 16.
- Downs, Antony *The Political Economy: Readings in the Politics and Economics of American Public Policy*, **ME Sharpe**,January 1984, ss 24.
- Drazen, Allan, *The Political Business Cycle After 25 Years*, University of Maryland, Hebrew University of Jerusalem and **NBER Macroeconomics Annual**, Vol. 15,January 2001, ss.80.
- Dubois, Eric, *Political Business Cycles 40 Years After Nordhaus*, **Public Choice**, Springer Verlag, 166 (1-2) , 2016, ss 241.
- Erdoğan, Seyfettin, Hilal Bozkurt, *Demokratik Rejimlerde Politik Parasal Konjonktür Hareketleri: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme*. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, S.10 (2), 2009, s.21
- Godziszewski, Bartosz, *Income Policy in the Country Under Transition Some Remarks*, **Journal of International Studies**, Vol.2 No 1, 2009, ss. 50-58
- Görmüş, Ayhan, *Türkiye’de Sosyal Diyalogun Gelişimi*, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt 3, Sayı 14, 2007, ss 117.
- Gürkan, A. Arslan, Haluk Kasnakoğlu, “*The Political Economics of Agricultural Price Support in Turkey: An Empirical Assesment*”, **Public Choice**, 70, s.277-298.
- Hibbs, Douglas A. *Voting and The Macroeconomy*, *The Oxford Handbook of Political Economy*, **Oxford University Press**, Chapter 31, 2006, ss.569.

- Hibbs, Douglas A., *Partisan Theory After Fifteen Years*, **European Journal of Political Economy**, Vol: 8, 1992, ss. 361.
- Kapız, Serap Özen, *Gelirler Politikası Uygulamalarında Sosyal Tarafların Rolü, İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Sıra 2, No: 19, 2003, ss 3.
- Karaçor, Zeynep, Taha Bahadır Saraç, *Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramı ve 1980-2004 Dönemi Türkiye Uygulaması*, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1-2,2014, ss 113-114.
- Koç, Abdilcelil ,*Türkiye’de 1980 Sonrasının Politik İktisadı Bağlamında Asgari Ücret Analizi*, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, S. 3, 2016, ss1401.
- Krause, Stefan, Fabio Mendez, *Policy Maker’s Prefences, Party Ideology and The Political Business Cycle*, Southern Economic Journal, 71(4), April 2005, ss.18.
- Nordhaus, William D. *The Political Business Cycle*, **The Review of Economic Studies**, Vol.42 No:2, Apr.1975, ss.169.
- Oktar, Suat, *Seçim Ekonomisi ya da Ekonominin Politizasyonu*, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:33, 3 Mart 1996, ss. 9.
- Onaran, Özlem, Cem Oyvay, *The Political Economy of Inequality, Redistributon and Boom-bust Cycles in Turkey*, **Greenwich Political Economy Research Centre**, No: Gperc16, 2015, ss 14.
- Onur, Sara, *Politik Konjonktür Dalgalanmaları ve Türkiye Uygulaması (1950-2000)*, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF C.6, S.2**, 2001, ss 179.
- Oral, Necdet, *2007’de Tarım*, **Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Dergisi**, S. 82, 2007.
- Oral, Necdet, *Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar- IMF ve Dünya Bankası Programlarının Türkiye Tarımına Etkileri*, **TMMOB ZMO Tarım Politikaları Yayın Dizisi**, No 6, Ankara, 2006, ss 4.
- Osiatynski, Jerzy, *Collected Works of Michal Kalecki ,Capitalism: Business Cycles and Full Employment* , **Clarendon Press Oxford**, Warsaw, January, 1977. Pp. 576-57
- Öniş, Ziya, Steven B. Webb, *Political Economy of Policy Reform in Turkey in the 1980s*, **Policy Research Working Papers**,1059, 1992, ss. 12.

- Özel, Hüseyin, *Michal Kalecki ve Klasik-Marksist İktisadi Analiz*, **Hacettepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 1, 2004, ss.3
- Özkan, Filiz, *Politik Konjonktür Dalgalanmaları (Türkiye Analizi) Yayınlanmamış Doktora Tezi*, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2010, ss.162
- Öztürk, Şinasi, Fethi Nas, Ergün İçöz, *24 Ocak Kararları, Neoliberal Politikalar ve Türkiye Tarımı*, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2008 S. 1-2, ss. 20.
- Pamukçu, Teoman, Erinç Yeldan, *Country Profile: Turkey Public Sector and Fiscal Policy Issues*, **Economic Research Forum**, Bilkent 2005, ss 15.
- Parkin, Michael, Michael T. Sumner, *Incomes Policy and Inflation*, **Manchester University Press**, 1972, ss 3.
- Parlaktuna İnci, Abdullah Burhan Bahçe, *Politik Konjonktür Dalgalanmalarının Ekonomi Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Uygulaması (1980-2006)*, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(2), 1-18, Aralık 2006, ss 15.
- Pastore, Francesco, *Assessing the Impact of Incomes Policy: The Italian Experience*, **Discussion Paper Series**, No 582, 2010, ss 3.
- Persson Torsten and Guido Tabellini, *Macroeconomic Policy, Credibility and Politics*, **Harwood Academic Publishers**, 1990,ss 6.
- Persson Torsten and Guido Tabellini, *Political Economics Explaining Economic Policy*, **The MIT Press**, London, 2000, ss 10.
- Rockoff, Hugh, *Dractic Measures A Histrory of Wage and Price Controls in the United States*, **Cambridge University Press**, 1984, ss 4
- Rogoff, Kenneth, Anne Sibert, *Elections and Macroeconomic Policy Cycles*, *The Review of Economic Studies*, Vol 55, No:1 ,January 1988, ss 6.
- Rogoff, Kenneth, *Equilibrium Political Budget Cycles*, **NBER Working Paper**, No 2428, Nov 1987, ss. 5.
- Schetkat, Ronald, Sonja Jovicic, *Macroeconomic Pevolutiin on Shaky Grounds: Lucas/Sargent Clitique's Inherent Contradictions*, **Schumpeter Discussion Papers**, 2016, ss 4.
- Sezgin, Şennur, *Türkiye'de Politik Konjonktürel Dalgalanmalar 1950-2003 Dönemi*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 62 (2), 2007, ss. 153

- Tan, Sibel, Mehmet Hasdemir, Bengü Everest, *Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları*, **International Conference on Eurasian Economies** 2015, ss 267.
- Telatar, Funda, *Parlamenter Sistemlerde Politik Devresel Dalgalanmalar: Teori ve Türkiye İçin Bir Uygulama*, **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, S 4, 2000, ss 151.
- Uçkan, Banu, *Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog*, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, ss 18
- Yavuz, Fahri, *Türkiye’de Tarım Politikası*, **Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, S. 31, 2000, ss.14
- Yükseler, Zafer, T.C. Başbakanlık Devler Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi*, 1999, ss.5¹
- Zhakanova, Aliya, Isiksal, Huesin Isiksal, Hala Jalali, *The Impact of Foreign Direct Investment on Turkish Economy 2010-2016*, **Economics**, Vol.5 No.2 2017, ss.4

Tezler

- Altıok, Melike, *Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi Türkiye Uygulaması (1980-2015)*, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, ss 127.
- Balyemez, A. Sinan, *Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Kamu Maliyesine Yansımaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2008, ss 123.
- Atay, Kahraman, *Seçim Ekonomisinin Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları Üzerindeki Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2006, ss 124.
- Eryılmaz, Filiz, *Politik Konjonktür Teorileri Işığında Türk İktisat Politika Çıktılarının Analizi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, 2014, ss. 228
- Özkan, Filiz, *Politik Konjonktür Dalgalanmaları(Türkiye Örneği)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, 2010, ss 231.

Şanlısoy, Selim, *Ekonomi Politika Etkileşiminin Süreç Politikası Açısından Analizi: Türkiye Örneği*(Yayımlanmamış Doktora Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2007, 223.

Tayyar, Ahmet Emrah, *Politik Para Arzı Dalgalanmaları: Türkiye Örneği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017, ss.43.

Araştırmalar, Raporlar ve Kanunlar

5620 Sayılı “Kamuda Geçici İş Pozisyonlarında Çalışanların Sürekli İşçi Kadrolarına veya Sözleşmeleri Personel Statüsüne Geçirilmeleri, Geçici İşçi Çalıştırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset, Ankara, 2006, ss.13

Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 2000, Ankara, ss. 26.

DİSK-AR, *Asgari Ücret Gerçeği 2019 Raporu*, İstanbul, 2018, ss 26

Ege Bölgesi Sanayi Odası, 2018 Yılında Dünya ve Türkiye Ekonomisi& 2019 Yılından Beklentiler, Ocak 2019, ss 82.

OECD, *Haziran 2017 Küresel Ekonomik Görünüm Raporu*

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, *2011 Yılı Faaliyet Raporu*, ss 96.

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, *2015 Yılı Faaliyet Raporu* ss 54.

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, *Destekleme Bülteni*, 2018.

T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *2007 Yılı Faaliyet Raporu*, ss 70.

TCMB, *Yıllık Rapor*, 1999, s. 45

TCMB, *Yıllık Rapor*, 2001, ss 41.

Türkiye İhracatçılar Meclisi, *Tarım Raporu*, İstanbul, 2016, ss.99

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *Ekonomik Rapor*, 2007, ss.86.

TÜSİAD, *2019 Yılına Girerken Türkiye ve Dünya Ekonomisi*, ss 17.